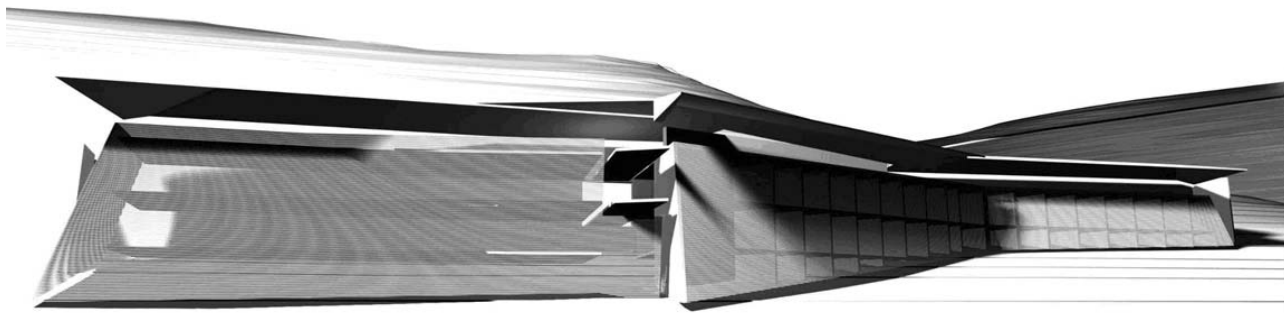

Architectural Research & Design

“ARD”, Centar za unapredjenje arhitektonskog projektovanja i istraživanja, Beograd

Christian de Portzamparc: Chateau “Cheval blanc”, Saint Emilion, Bordeaux, 2006–2011

Djordje Alfirević: Projekat hotela u kompleksu Rajačkih pivnica, 2010–2011

Sadržaj

- * Dr. Mihailo Čanak: Još jednom most preko Ade Ciganlije – Antologija tračeva / str. 2–4
- * Dr. Mihailo Čanak: Permanentna edukacija arhitekata u oblasti stanovanja i stambene izgradnje u našim uslovima / str. 5–9
- * Mr. Djordje Alfirević: Primena metoda ekspresije na primeru Enološkog centra u zaštićenom kompleksu Rajačkih pivnica / str. 10–20
- * Veliki arhitekti današnjice: Christian de Portzamparc / str. 21–27

- * Dr. Damjan Tatić: Pravni okvir za stvaranje pristupačnog okruženja za osobe sa invaliditetom / str. 28–31
- * Dr. Fedor Kritovac: Nered u stanu kao odraz nesklada izmedju prostora i potreba / str.32–40
- * In Memoriam: Arhitekta Ljubica-Buba Zapletić, arhitekta (1932–2011) / str. 41
- * Mr. Peter Gulić: In Memoriam, Mr. Leonid Lenarčić (1932–2011) / str. 42–43
- * Dr. Mihailo Čanak: Beogradski period Mr. Arh. Leonida Lenarčića / str. 44–53
- * In Memoriam: Arhitekta Zorana Luković (1932–2011) / str. 54–55
- * Prof. Siniša Vuković, slikar i arhitekta, / str. 56

JOŠ JEDNOM MOST PREKO ADE CIGANLIJE U BEOGRADU

Antologija tračeva

Tekst: Dr. Mihailo Čanak, d.i.a.

Ilustracije: Norman Rockwell

Vešto dirigovana i održavana euforija oko mosta na Adi privremeno je utišala mnogobrojne kontraverze i tračeve oko njegove izgradnje. Mi ćemo ovde katalogizirati samo neke od njih, napominjući da oni uopšte ne moraju biti identični sa našim stavovima (koje uzgled budi rečeno i nemamo). Želimo samo da se čuje i druga strana – audiatur et altera pars!

Trač 1 – Realna cena mosta

Prema prognozama, zajedno sa pristupnim putevima koji još nisu gotovi, cena će se kretati između 430–500.000.000 eura, a to je UŽAAAAsno mnogo po svim normalnim merilima, to je sumanuto! Za te pare mogli smo dobiti bar 2 standardna gredna mosta iste propusne moći!

Naš komentar: Kad Predsednik SANU poštovani Prof. Hajdin izjavljuje da TAKVI mostovi (sa sajlama) MORAJU toliko da koštaju, ja sam spreman da to prihvatim bez dalje diskusije. To nas, međutim, vodi ka sledećem pitanju:

Trač 2 – Ako je tako, ko je onda predložio TAKAV preskupi most sa sajlama umesto duplo jeftinijeg grednog mosta? Već godinama Beogradom kruži priča da je sin jednog uglednog akademika koji je od-

lučivao o izboru koncepta mosta, posredovao u korist jednog španskog proizvođača sajli, razume se, uz odgovarajuću proviziju. Ugledni akademik je bio primoran da ovo u "Politici" demantuje, što je sumnje zlonamerika samo još više učvrstilo.

Naš komentar: Ovo je jedan od najotrovnijih tračeva za koje sam ikad čuo i kategorički odbijam da u tako nešto poverujem. Međutim, sasvim je moguće da se iza ovakve dez(informacije) ne kriju spletkaroši iz opozicije već sami KONKRETNI donosioci odluke o konceptu mosta i njihovi skriveni finansijski interesi. Visoke provizije dostupne su njima a ne skromnim naučnicima i tehničkim ekspertima. Tako dolazimo do trećeg pitanja:

Trač 3 – Ko je doneo odluku o ovakvom mostu, najskupljem u Evropi a i šire?

Najenergичniji branitelj ovog i ovakvog mosta je beogradski gradonačelnik G.Dragan Djilas koji uz pomoć javnih medija glorifikuje most kao simbol grada (sic!), divinizira bivšeg gradonačelnika, troškove mosta prebacuje na okolne saobraćajnice, organizuje (bljak) posete gradjana pokušavajuću da ih pretvori u jednomišljenike i saučesnike, itd.

Naš komentar: Gospodin Djilas jeste potpisao ugovor o izgradnji mosta, ali uopšte nije on taj koji je inicirao i zamutio celu stvar, već njegov prethodnik, bivši gradonačelnik. Pošto je dotični bio jedan od najistaknutijih članova Demokratske stranke, svaki njegov neprilični ili nesmotreni potez bi se obio o glavu i samoj partiji pa je G.Djilas bio prinudjen da energično braneći poteze svog prethodnika u stvari štiti ugled te iste partije. Razume se, moguće je postaviti pitanje da li je prethodnika neko natociljao i navukao na izgradnju najskupljeg mosta u Evropi a da se on zaleteo pa posle nije mogao natrag?

Ni govora! Sa izuzetkom nekoliko programiranih eksperata, cela beogradska stručna javnost se listom digla protiv usvojenog rešenja kao neadekvatnog i PRESKUPOG, na šta je gradonačelnik reagovao jednim bahatim pismom (vidi ARD review 35/2008, str.8-9), kojim sa indignacijom sve primedbe odbija i tvrdoglavo nastavlja po svome, finansijski zavijajući grad u crno. I eto povoda za sledeće pitanje:

Trač 4 – Zašto je prethodni gradonačelnik doneo odluku o izgradnji najskupljeg mosta u Evropi (a i šire)?

Prethodni gradonačelnik bio je vredan i efikasan čovek ali je, kao i svi smrtni ljudi, imao, možda, i neke svoje tamne strane. Zvali su ga Gospodin 3% (ne znam zašto), u zemlji je na svoje ime imao 13 deviznih računa, 2 dinarska i 2 sefa, a šta je i da li je imao nešto napolju to znaju samo Bog i njegovi najbliži. U "Kuriru" su se pominjale sume od 17 i 42 miliona eura, da bi se konačno došlo do saznanja da je na beogradskim deviznim računima ostavio "samo" cca 110.000 eura, dok o sadržaju sefova nije bilo govora. Njegov slučaj je suviše brzo i efikasno poguran pod tepih, a kada se stavi u vezu sa sklapanjem ovog preskupog ugovora za most, koga nijedan čuvarni gradski domaćin, ne bi potpisao ni u pijanom stanju, a u kome je prisutan i najkorumpiraniji gradjevinar Slovenije G. Zidar, onda nije ni čudo što svakom sumnjičavom prvo na pamet padaju neke mrsne provizije od kojih se vrti u glavi. Za proviziju od desetak miliona eura svako bi bio tvrdoglav i bahat. Za takve provizije vredi olešiti naciju...

Naš komentar: Ubedljivo, ali nedokazano. Možda je familija imala ovlašćenja za račune i sefove pa ih je na vreme ispraznila, a možda i nije! Možda je onaj procenat od 3% bio pravilo za sve transakcije pa i za posao oko mosta, a možda i nije! Možda su u pravu njegovi saradnici koji ga brane do koske (dabome, braneći njega brane i sebe), a možda je u pravu bio G.Aca Vučić sa svojim optužbama. Za sada su to samo ubedljive i uvredljive insinucije, a insinucije ma koje vrste bile, bez dokaza su neprihvatljive pa i kažnjive. Da li će ovaj slučaj biti zaključen ili ne zavisice i od predstojećih izbora. Ako dobiju Demokrati slučaj ide Ad acta, a ako dodju Narodnjaci, izačiće na videlo i ono čega nema.

Dakle, prepustimo mi ovo budućnosti a mi da vidimo ima li još nekih sumnjivih pitanja vezanih za našu profesiju? Kao na pr.:

Trač 5 – Zašto se gradi most na najširem delu reke preko zimovnika i time njegova cena još više povećava?

Projektovanjem tzv. unutrašnjeg magistralnog poluprstena, most je lociran na najnepovoljnijoj lokaciji radi obezbedjenja veze sa Točiderskom dolinom (koja će dobrim delom biti devastirana). S obzirom na to da je ovaj poluprsten na veoma dugačkom štapu i da će biti završen na Sv. Živka 2112. (na dan našeg budućeg prijema u EU) za sada od svega toga imamo samo enormne troškove i šupalj nos do očiju.

Naš komentar: Ovo je tipičan slučaj neuobičajene dalekovidosti, kada se sadašnjost žrtvuje u korist preksutrašnjice. Razume se, ukoliko preživimo mi, naši daleki potomci a pre svega sam most!

Trač 6 – A da li će most preživeti?

Ovako koncipiran most, veoma je osetljiv na razne uticaje, a sa druge strane može biti opasan za okolinu. Pre svega:

- a/ Most je ranjiv na sve moguće terorističke akcije, sad baš da ih ne nabrajamo,
- b/ Osetljiv je i za sve slučajeve saobraćajnih udesa. Ako tom prilikom strada samo nekoliko sajli, ceo most koji uzgred budi rečeno, visi samo na jednom stubu, biće ugrožen. A tek ako se, ne daj Bože, nešto desi stubu!
- c/ Stručnjaci napominju "da postoji potencijalna opasnost zbog mogućih rezonancija i rušenja pri određenim brzinama vetra", itd.
- d/ Pilon visine 200 m nije u samom koridoru sletanja Beogradskog aerodroma, ali je opasno blizu njega. Ne daj Bože neku kom-

binaciju guste magle i jakog vetra, zalutali avion mogao bi da se natakne na pylon kao prase na ražanj.

Naš komentar: Iskreno, i mi se bojimo raznih katastrofičnih scenarija, a mi smo po prirodi stvari skloni katastrofama po principu: ako može da se desi, desiće se, ali setimo se one krilatice Matije Bečkovića: Boj se ovna, boj se govna, a kad ćeš živjeti?! Možda će mudra i pricipijelna politika naše vlasti usmeriti potencijalne teroriste u drugom smeru, možda neće istovremeno biti magle i vetra, možda će vozači prestati da piju, zašto uvek zamišljati najgori scenario? Mnogo je važnije da mi imamo najlepší most u Evropi a i šire. I evo zadnjeg pitanja:

Trač 7 – A da li je ova grdosija od mosta zaista toliko lepa?

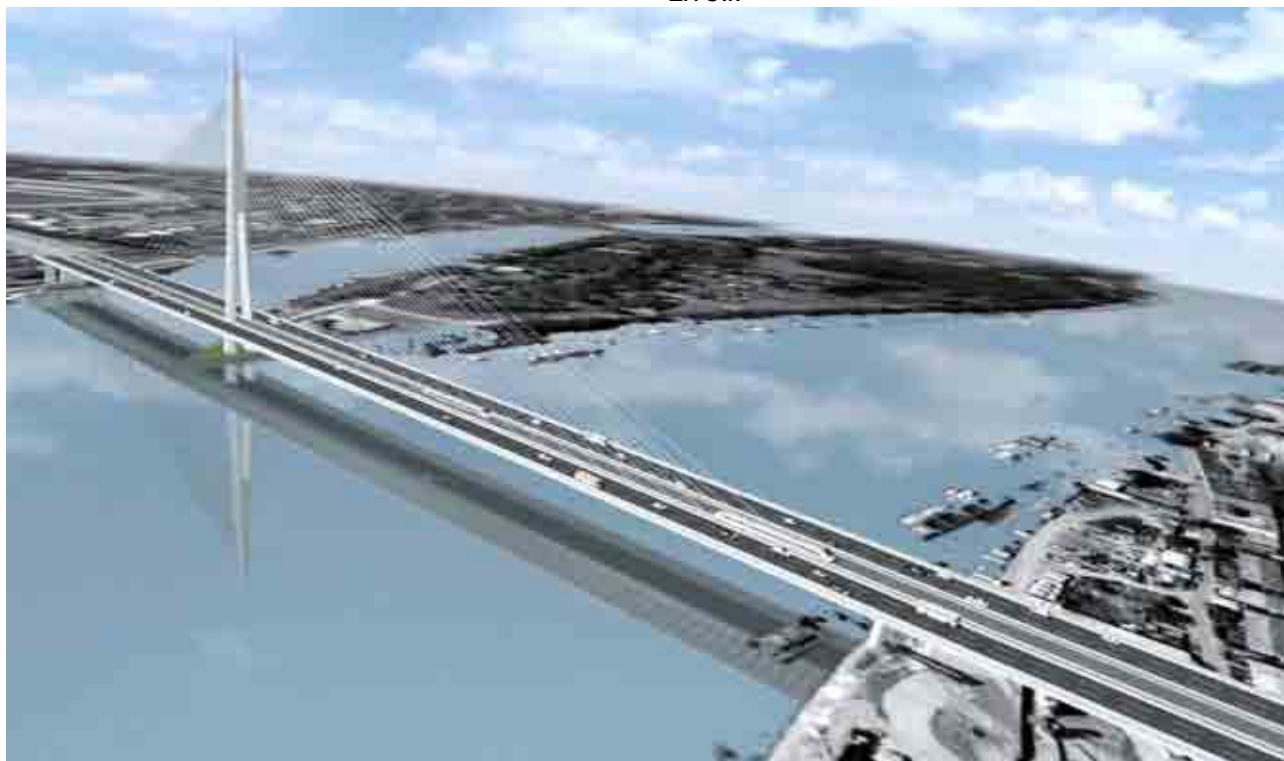
Što bi rekao onaj mali mačak iz crtaća svom tati: "Mif je veliki, mif je strafan, mif je king size!". Sa svojim pilonom visine od 200m, most vizuelno satire sve oko sebe, a posebno

onu pitominu Ade Ciganlie i njene okoline. Monstruozne dimenzije mosta anuliraju njegove estetske vrednosti.

Naš komentar: U svoje vreme najugledniji građani Pariza su bili ubedjeni da je Ajfelova kula preglomazna za siluetu grada, a sada je ona njen simbol br.1. Tempora mutantur i ono što nam danas izgleda monstruozno sutra će možda delovati sasvim normalno (a možda i neće...).

I to je to. Medjutim, otrov trača ipak deluje i na mene. I pored potpune konfuzije u mojoj staroj glavi, ipak me opsesivno prati pitanje: **Zašto je bilo nužno da najsiromašnija zemlja u Evropi sirotinjskim parama gradi najskuplji most u Evropi (a i šire)?** To ćemo saznati tek kada i ako posle izbora novi gradonačelnik bude G.Aca Vučić i primeni svoje metode dobijanja informacija. Oni bivši su ubijali, ovi današnji krađu kao jazavci, a budući će da mlata. A onda, niko više neće postavljati glupa pitanja. Živeli!

PERMANENTNA EDUKACIJA ARHITEKATA U OBLASTI STANOVANJA I STAMBENE IZGRADNJE U NAŠIM USLOVIMA

Dr. Mihailo Čanak, Naučni savetnik

Osnovni problemi

Prateći (u granicama mogućnosti) projektantska rešenja stanova i stambenih zgrada realizovanih tokom poslednjih dvadesetak godina, zaprepastilo me je mnoštvo krajnje neukih i nemuštih projekata čija nepismenost užasava svakog ko ima iole pojma o nekim najosnovnijim postulatima, da ne kažem aksiomama habitologije. Kako su se i iz kojih paklenih kuhinja pojavili stanovi sa dnevnim sobama od 7.0 m², koridorima koji kao zmijske gamižu kroz stambeni prostor, spavaćim sobama do kojih se dolazi preko kuhinja i mnogi drugi projektantski užasi, od kojih se svakom normalnom arhitekti ledi krv u žilama a pritisak skače do nebesa!? Ko su ti projektanti, gde su dobili diplome i licence, ko su njihovi investitori i zaštitnici, koja regulativa štiti arhitekturu od ovih morona i njihove rabote? Zaboga, pa kakva je ovo arhitektonska Stradija i zašto nam se sve to dešava?

A nekada, pre 30–40 godina, habitologija praćena bogatom projektantskom praksom bila je u onoj staroj Jugoslaviji a posebno u Beogradu veoma cenjena i negovana disciplina. Na Arhitektonskom fakultetu udarene su osnove tzv Beogradskog stana, koncepta stambenog prostora maksimalno prilagodjenog našim specifičnim uslovima i potrebama, dok su u Centru za stanovanje IMS rea-

lizovani mnogi istraživački programi čiji su rezultati potvrđeni preko više velikih stambenih operacija i primenjeni u tada najkompleksnijim projektantskim stambenim normativima za JNA i grad Beograd. Striktna primena ove regulative štitila je kvalitet projektovanja i gradjenja, tako da su u periodu 1975/90 devijantni slučajevi bili relativno retki. Šta se onda u medjuvremenu desilo?

E, pa desilo se sledeće i to po redu:

a/ Nakon rata početkom 90-ih koga (kako reče tamo neko) nije ni bilo, iz mraka su izmiledli "morloci" koji su se iz režimskih izmećara, švercera, dilera i krimosa prometnuli u uspešne poslovne ljude i uticajne tajkune. Ovi likovi bacili su se na nekretnine i uz pomoć lokalnih vlasti menjali po volji urbanističke planove, napadali zelene površine i konačno uspeali da obesnaže i projektantsku regulativu, otvarajući put divljoj gradnji i dubokom padu kvaliteta praćenim neizbežnom korupcijom.

b/ Ovakvoj situaciji, na žalost, doprineli su i sami arhitekti. Njihov prirašaj daleko prevaziđe potrebe našeg pseudotržišta, tako da su primorani da se kao psi otimaju oko najsitnijih poslića zaboravljajući na etički kodeks i ferplej. Investitori njima surovo manipulišu a oni, u borbi za bolji život, pristaju bukvalno na sve, beznadežno srozavajući svoj ugled i rejting.

c/ Odlaskom starih profesora i prelaskom na "Bolonju" koncept studija se značajno izmenio peorijentacijom na dizajn i zapostavljanjem funkcionalno-tehničkih aspekata. Mnogi od mojih bivših djaka, žale mi se na probleme prilikom stupanja u radni odnos, jer su prinudjeni da "sve uče od početka". Nije mi sasvim poznat sadašnji program nastave na fakultetu tako da nisam siguran da li se radi o defektnoj nastavi ili o nedovoljno prilježnim studentima, ali to sada nije ni bitno. Bitno je da mladi arhitekti ulaze u profesiju bez potrebnih predznanja, a to znači da je njihovo doškoloavanje individualno, nesistematično i neujednačeno. Postavlja se pitanje da li bi se ovaj problem mogao u ovoj našoj situaciji rešiti ili bar ublažiti putem permanentne edukacije.

Važno je napomenuti da se ovde ne radi samo o permanentnoj edukaciji koja se preko raznih predavanja, kurseva i seminara organizuje posredstvom komora ili institucija koje izdaju licence za projektovanje, već i lečenju starih rana, nedovoljnim i neadekvatnim znanjima donesenim sa studija.

Neke mogućnosti

Teško je očekivati da fakultet preko posebnih kurseva i seminara pokuša da ove rupe ispuni, jer bi to značilo priznanje da im je tokom redovnih studija nastava bila defektna. Sa svoje strane, komora nudi heterogene informacije iz raznih oblasti, a drugačije i ne može jer bi svaka homogenizacija informacija vodila praktično ka nekom novom fakultetu a to nije posao Komore. U svoje doba, poč. Prof. Ranko Radović je to pokušao u serijama privatnih predavanja na Kolarcu ali u segmentu koji nije direktno tretirao praktične probleme arhitektonskog projektovanja. Praksa komercijalnih kurseva i seminara danas je redja nego ranije i veoma je vidljiv nedostatak nekog centra koji bi se permanentno bavio ovom problematikom. Pitanja koja se tom prilikom postavljaju su:

- koje su moguće forme organizovanja nekog takvog jezgra,
- koje su tematske oblasti kojima bi se takav neki punkt konkretno bavio,
- koji su najefikasniji vidovi transfera relevantnih informacija,
- ko su distributeri, a ko korisnici ovih informacija, itd.

Analiza mogućih organizacionih vidova nekog takvog punkta za permanentnu edukaciju i slobodnu razmenu informacija, uz vođenje računa o trenutnoj ekonomskoj krizi u zemlji, ističe u prvi plan (bar u početku) slobodno udruživanje određenog broja zainteresovanih profesionalaca koji zajednički formiraju određeni fond relevantnih informacija koji se permanentno uvećava i unapređuje. Ovo udruživanje se može ostvariti preko:

- registrovanog udruženja građana,
- neregistrovane neformalne grupe građana
- pod patronatom neke veće institucije, koja

bi bila spremna da participira u troškovima, – kao posebna agencija (ili preduzeće) sa profesionalnim stručnim kadrom koja radi na komercijalnoj osnovi, itd.

Nama se čini da u sadašnjim uslovima treba početi od malog, bez pompe, medijske halabuke, širokih i sveobuhvatnih zahvata i prevelikih ambicija. Za početak bi bilo dovoljno okupiti jednu neformalnu, neregistrovanu i nelukrativnu, ali zainteresovanu i motivisanu grupu profesionalaca koji bi se, na osnovu prethodno utvrđenih ciljeva i programa, permanentno angažovali na prikupljanju, selekciji, obradi i transferu informacija, relevantnih za određenu problematiku. Nesumnjivo je da to moraju biti entuzijasti, kakvi se susreću samo u nekim malim, kulturno-umetničkim društvima ili provincijskim sportskim klubovima, jer na početku tu neće i ne može biti nikakvog materijalog čara i šićara. Kasnije, kada i ako stvari krenu, možda... Ali ni to nije sigurno, a tada bi se neformalna grupa mogla prevesti u registrovano udruženje građana, pa... ali, bolje da ne fantaziramo već da se držimo naže tužne stvarnosti.

Prioriteti aktivnosti grupe

Česta je greška da se kod ovakvog vida udruživanja preambiciozno obuhvati suviše široka problematika, što vodi u razvodnjavanje aktivnosti, nekoherentnost članstva i konačno u raspad grupe uz gorak ukus neuspeha za koji se obično krivi tamo neko drugi. Ukoliko se, pak, problematika uže specificira a članovi grupe povežu zajedničkim interesima (nije neophodno i stavovima mada ne bi loše bilo) postoje realni izgledi da se grupa održi i pruži zanimljive rezultate. Imajući u vidu da stambena izgradnja i kod nas i u svetu čini negde oko 70% ukupne građevinske delatnosti, normalno bi bilo da se rad ove grupe skoncentriše na **stambenu problematiku** s tim što će budućnost pokazati da li ima smisla i potrebe za nekim proširenjem ili je i stambenu oblast potrebno svesti na samo neke od njenih segmenata. Takodje se postavlja pitanje da li je bolje ponašati se kao da sve počinje od nas, ili je

možda primerenije uhvatiti kontinuitet sa nekom asocijacijom koja se u prošlosti bavila ovim i sličnim problemima, a trenutno je iz bilo kojih razloga ugašena.

Centar za stanovanje

E, pa takva je institucija kod nas zaista postojala a delovala je kao samostalno "pravno lice" u statusu OOUR-a, u okviru Instituta za ispitivanje materijala IMS pod nazivom: CENTAR ZA STANOVANJE u periodu 1970–86. Pre nasilnog gašenja pod političkim pritiskom Centar je realizovao neuobičajeno veliki broj istraživačkih projekata i pojedinačnih studija, kao i više hiljada stanova. A zatim, i pored rezultata od kojih su mnogi i danas aktuelni, Centar je polako pao u zaborav, baš kao i priča o Beogradskom stanu. I to je tako trajalo duže od dve decenije...

Medjutim, početkom 2011, nakon moja dva predavanja na fakultetu i u Komori posvećena aktivnostima Centra za stanovanje, priča je zainteresovala neke mlađe kolege koji su počeli ozbiljno da razmišljaju o mogućnostima nastavka rada na stambenoj problematici ali uz uspostavljanje kontinuiteta sa prethodnim istraživanjima Centra za stanovanje. Kao primer takvog "revival-a" navodi se slučaj posleratnog Bauhausa iz Ulma (1953–1968) koji je konceptualni naslednik starog Bauhausa iz Weimara i Dessau-a (1919–1933) i to nije bilo loše rešenje.

Dakle, pred dilemom: sve iz početka (jer mi smo uvek najpametniji i od nas svet počinje) i kontinuiteta (udružimo prošlost i sadašnjost na putu za budućnost), čini mi se (možda kao starom nostalgičaru) da bi u ovim turbulentnim vremenima kontinuitet bio primereniji počev od revizije i prilagodjavanja nekadašnjih koncepata, do imena **Centar za stanovanje** koji bi sasvim odgovarao potencijalnoj asocijaciji, bilo da se radi o neprofitnoj grupi građana ili o registrovanoj organizaciji bilo kog profila. Kontinuitet nika-ko ne znači da neki mladi dodjoši žele da prisvoje i da se kite rezultatima nekih starijih generacija, već da svojim radom nastave

neke ranije aktivnosti ostvarujući i pored po-velike vremenske pauze, jednu konceptualnu i tematsku jedinstvenost.

Mogući vidovi aktivnosti

Osnovni vidovi aktivnosti u okviru novog Centra za stanovanje mogu biti:

- Prikupljanje i razmena informacija iz oblasti stanovanja i stambene izgradnje,
- Utvrđivanje i analiza pojedinih aktuelnih problema i fenomena u stanovanju i stambenoj izgradnji,
- Samostalna ili podržana istraživanja u ovoj oblasti,
- Studijsko projektovanje u ovoj oblasti, itd.

a/ Prikupljanje i razmena informacija mogu obuhvatati:

- Formiranje banke podataka iz oblasti stanovanja i stambene izgradnje,
- Organizovanje izložbi, kurseva, seminara, predavanja, javnih i zatvorenih diskusija, itd,
- Izdavanje časopisa, separata, studija, knjiga, saopštenja, elektronskih publikacija, itd.

b/ Utvrđivanje i analiza pojedinih aktuelnih problema i fenomena mogu da obuhvate:

- Prikupljanje, sredjivanje i komentarisanje postojećih informacija,
- Programiranje eventualnih akcija u okviru Centra ili na širem planu,
- Obaveštavanje uže i šire stručne javnosti o tekućim problemima preko internih i javnih glasila, seminara, predavanja, itd,

c/ Samostalna i podržana istraživanja u ovoj oblasti mogu se realizovati:

- U okviru fakultetske nastave (seminarski, diplomski i magistarski radovi, doktorske disertacije),
- Kao samofinansirani ili finansijski podržani istraživački zadaci iz stambeno-komunalne oblasti,
- Kao segmenti nekih većih istraživačkih projekata u kojima je Centar samo jedan od učesnika, itd.

d/ Studijsko projektovanje se odnosi na apstraktnu ili konkretnu projekte vezane za praktičnu proveru nekih istraživačkih hipoteza

ili uspostavljanja novih hipoteza. To mogu biti:

- studentski i seminarski radovi,
- konkretni projekti u koje su uključeni i istraživački elementi,
- konkursni radovi,
- virtualna i “papirna” arhitektura, itd.

Organizacione forme

Organizacija Centra za stanovanje može da bazira na raznim modelima, od **hermetičkih** (namenjenih ograničenom broju korisnika) do **otvorenih** (demokratskih) pristupačnih za sve zainteresovane. Pretpostavlja se da inicijativa za formiranje Centra treba da potekne od strane neke određene manje interesne grupe koja, nakon utvrđivanja svih programskih elemenata i modusa delovanja stavlja Centar u pogon. Na prvi pogled, model organizacije bez direktora, administracije, radnog prostora, računa, PIB-a (itd, itd) može delovati utopijski, pa i komično, ali to uopšte ne mora da bude tačno! Ukoliko su osnivači spremni da Centru poklone samo malo svog slobodnog vremena, ukoliko su entuzijasti i međusobno čvrsto povezani, ako su stručno dovoljno potkovani i dobro organizovani, ako im je stanovanje ne samo profesija već i hobi, stvar može (mada i ne mora) da funkcioniše! Razna postojeća udruženja kolekcionara od poštanskih maraka do raznih džidža–bidža, koja funkcionišu već godinama, to rečito dokazuju. Volonterski rad o kome bi se ovde radilo je osetljiv i zahteva pažljivo doziranje. On ne sme biti suviše minimaliziran i parcijalizovan, ali još manje preforsiran jer može da dovede do zasićenja. Dobro bi bilo da inicijatori budu istovremeno i eksperti u pojedinim oblastima i koordiniraju rad u okviru njih.

Neka vrsta upravnog organizma (odбора) ipak mora da postoji, možda u vidu nekog koordinacionog tela čije kompetencije moraju biti jasno definisane. Dalji rad je moguć po sekcijama (odeljenjima) koje bi mogle da budu usmerene na:

- kvalitet stanovanja i stambene izgradnje,
- metodologiju projektovanja,
- gradjevinske strukture,
- vizuelne aspekte stambene arhitekture,

- ekonomske aspekte stambene izgradnje,
- ekološke aspekte stambene izgradnje,
- istorijske aspekte stanovanja,
- stambenu politiku i regulativu, itd.

Po sebi se razume da se kod određenih složenih aktivnosti može angažovati više sekcija.

Sledeće je pitanje ko su korisnici rezultata aktivnosti Centra. U principu, to mogu biti:

- svi zainteresovani pojedinci,
- određen broj subjekata koji se registruju kao **korisnici** Centra, dok samo neki od njih postaju aktivni, stalni ili povremeni **saradnici**,
- pravna lica (projektni biro, investitori, stambene zadruge, gradjevinari, itd.)
- obrazovne i naučne institucije (stručne škole, fakulteti, instituti, biblioteke, itd.),
- državne institucije (ministarstva, komore, gradske vlasti, opštine, itd.),
- društvene organizacije (društva arhitekata).

Takodje treba utvrditi stepen selektivnosti informacija koje Centar distribuira, U tom smislu se mogu diferencirati:

- informacije zatvorenog karaktera kojima Centar raspolaže ali koje se ne distribuiraju korisnicima,
- informacije koje se distribuiraju samo registrovanim članovima Centra,
- informacije koje se distribuiraju najširem krugu korisnika i široj javnosti.

O stepenu otvorenosti pojedinih informacija odlučuje Koordinaciono telo.

Potencijalna komercijalizacija

S obzirom na trenutnu situaciju u našoj zemlji, teško je očekivati bilo kakve komercijalne aranžmane (izuzev, možda, nekih skromnijih donacija) tako da bi Centar u dogledno vreme najverovatnije delovao kao neformalna grupa entuzijasta koji se volonterski bave stambenom problematikom.

Verovali vi ili ne, ali umereno poboljšavanje ekonomske situacije u zemlji moglo bi čak da ugrozi Centar, jer bi se entuzijasti okrenuli profitabilnim poslovima i ne bi više imali ni vremena ni interesa za volonterske aktivnosti.

Pretpostavimo, međutim, da će se jednog

lepog i krajnje neizvesnog dana situacija znatno popraviti. Poslovi bi procvetali pa bi se verovatno s obzirom na rezultate iz prethodnog volonterskog perioda i Centru za stanovanje otvorile mogućnosti za komercijalno poslovanje. Šta tada treba da se radi?

Pa, verovatno bi došlo do preregistracije Centra, a ako bude imao dovoljan broj magistara i doktora mogao bi da se registruje i kao naučno-istraživačka kuća, ali ta priča već spada u domen naučne fantastike pa je prepuštamo našoj deci i unucima,,,

Medjutim, o jednoj stvari ne samo da možemo, već i moramo da razmišljamo a to je kako sprečiti da Centar za stanovanje ne uplovi u neke mutne političke vode i za neku siću postane pion neke od partija ili koalicija. Jasno je da, opredelivši se za jednu od partija/koalicija, Centar gubi status nezavisnosti i objektivnosti tako da bi se prvobitni razlozi njegovog formiranja ugasili. Istina, moguće je da se većtom poslovnom politikom "Pomoz Bog, čaršijo na sve četiri strane" i "Uvek smo za one koji su na vlasti!" može nekako izvrdati vazalstvo, ali je ipak činjenica da rezultati aktivnosti Centra (ma kakve bile) mogu da idu na ruku jednoj političkoj frakciji a da ne odgovaraju drugoj čime bi se nevoljno priklonilo jednoj od strana. Stoga bi možda bilo dobro da se Centar (bar na početku) drži dalje od stambene politike, dok ne ojača i ne učvrsti svoj imidž objektivnosti i samostalnosti.

Konkretni prvi koraci

Čini nam se da bi prvi koraci u uvodjenju Centra u život mogli biti sledeći:

– **Okupljanje grupe eksperata-entuzijasta** koji su zainteresovani i spremni da se problematikom stanovanja bave nelukrativno, permanentno i pasionirano. Po mogućnosti treba izbegavati one koji žele da plasiraju neke svoje (ili tuđe) skrivene interese ili koji su, iz bilo kojih razloga, sposobni da preko noći izgube interes i prešaltuju se na neku drugu stranu.

– **Prethodne radnje**

Ova inicijativna grupa treba da utvrdi:

- programske ciljeve budućeg centra,
- vid organizacije centra,
- pravne i finansijske aspekte osnivanja i poslovanja centra,
- program konkretnih aktivnosti.

– Osnivačka procedura

Obavljanje svih neophodnih administrativnih poslova i pripremnih radnji u koje spadaju:

- izrada osnivačkih dokumenata,
- usvajanje osnivačkih i drugih dokumenata na osnivačkom skupu,
- implementacija usvojenih dokumenata.

– Probni period rada

Nakon osnivanja centra (u bilo kakvom organizacionom vidu) preporučuje se utvrđivanje probnog radnog perioda tokom koga bi se verifikovali i eventualno korigovali:

- efikasnost unutrašnje organizacije Centra,
- opravdanost programa delatnosti i ciljeva Centra,
- spoljni uslovi i uticaji vezani za opstanak i poslovanje Centra, itd.

Jedna od osobina koje bi mogle da karakterišu Centar je **fleksibilnost**. Ako mogućnosti to dozvoljavaju, Centar se tokom rada može prevesti u neku višu organizacionu formu, a ako se još kasnije te mogućnosti ugase, ne treba ga gasiti već jednostavno vratiti u neku od rudimentarnih formi – registrovanu ili neformalnu grupu (udruženje) građana. To će uglavnom zavisiti od spoljnih i unutrašnjih faktora.

Samostalni razvoj jednog "bosonogog" Centra bez moćnih zaštitnika, tegoban je i neizvestan. Medjutim, kao što se ponegde mali proizvođači prehrambenih proizvoda udružuju radi efikasnijeg plasmana pa stvore i pokoji brend, tako bi i ovde udruženi arhitekti mogli da postignu rezultate nedostupne pojedincima, pod uslovom da su solidarni, tolerantni, zainteresovani, realistični, poštteni, civilizovani i dobro organizovani.

A da li takvi arhitekti, uopšte postoje u zemlji Srbiji? Pa, možda ih i ima ali su retki i raspršeni. Možda je došlo vreme da se skupe, a možda još ne. Videćemo!

PRIMENA METODA EKSPRESIJE NA PRIMERU ENOLOŠKOG CENTRA U ZAŠTIĆENOM KOMPLEKSU RAJAČKIH PIVNICA

Mr Đorđe Alfirević,
dipl.inž.arh.

Ovaj tekst je estrahovan iz monografije "*Rajačke pivnice: zaštita, obnova, razvoj - metode projektovanja u kontekstu zaštićene sredine*"¹ i posvećen je promovisanju primene ekspresivnog metoda u arhitektonskom i urbanističkom projektovanju. Ekspresivni metod je samo jedan od potencijalnih stvaralačkih pristupa, koji se mogu primeniti u slučajevima projektovanja i građenja u zaštićenim prostornim celinama. **Ekspresija** podrazumeva autentičan način izražavanja karaktera i ličnosti stvaraoca (arhitekta). Najčešće se primenjuje u slučajevima kada se lokacija na kojoj se gradi, ne naslanja direktno na zaštićenu prostornu celinu ili kulturno dobro.

Specifičnost metoda se ogleda u formiranju ekspresivne mape, koja se sastoji od doživljajnih skica nastalih "na licu mesta", tokom obilaska lokacije. U daljem procesu rada se elementi iz mape prevode u konkretne prostorne i oblikovne obrasce, koje se zatim koriste u daljem procesu projektovanja, tj. fazi stvaranja rešenja.

Kao uzorak za primenu ekspresivnog metoda uzeta je lokacija neposredno uz zaštićenu prostornu celinu rajačkih pivnica u Negotinskoj krajini, koje su zaštićene najvišim nivoom zaštite u Srbiji (prostorna kulturno-istorijska celina od izuzetnog značaja). Na predmetnoj lokaciji je isprojektovan hotelski kompleks sa svim pratećim sadržajima jednog enološkog centra. Posebna pažnja je posvećena određenju vizuelnog karaktera koje treba da reprezentuje doživljene specifičnosti arhitekture Rajačkog kompleksa, poput **dubokih krovnih streha, izlomljenih fasadnih ravni pivnica i izražajnosti kamenog materijala**.

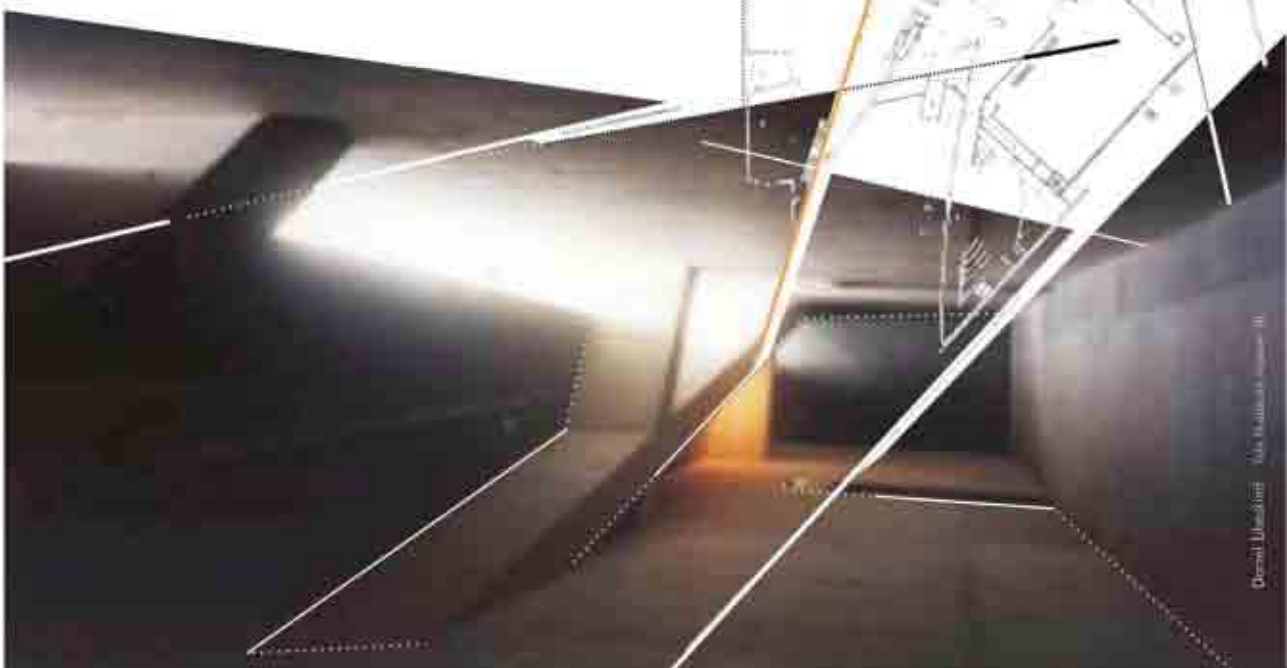
Karakteristični prostorni i oblikovni elementi u zaštićenoj celini Rajačkih pivnica.

¹ Alfirević, Đorđe. *Rajačke pivnice: zaštita, obnova, razvoj - metode projektovanja u kontekstu zaštićene sredine* (monografija). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orionart, 2011.

ЕКСПРЕСИВНОСТ

ЕКСПРЕСИЈА (лат.) - ИЗРАЗ, ИЗРАЖАВАЊЕ

ПОДРАЗУМЕВА ЈАСНО И АУТЕНТИЧНО ИЗРАЖАВАЊЕ КАРАКТЕРА И ЛИЧНОСТИ ИНДИВИДУЕ.

Слика Роберт Лурд - слика изражавања израза

Дизајн Роберт Лурд - слика изражавања израза

ПСИХОЛОШКИ ТИП И ТЕМПЕРАМЕНТ

- КАРАКТЕР ЛИЧНОСТИ - ХАРМОНИЧАН ОДНОС ПСИХЕ И ДУШЕ
- ПСИХОЛОШКИ ТИП - КАРАКТЕРИСТИЧАН НАЧИН ИСКАЗИВАЊА ОСНОВНИХ ПСИХОЛОШКИХ ФУНКЦИЈА (МИШЉЕЊЕ, ОСЕЋАЊЕ, ОСЕТ И ИНТУИЦИЈА).
- ТЕМПЕРАМЕНТ - СКУП КАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ, ПУТЕМ КОЈИХ СЕ МАНИФЕСТУЈЕ ОДНОС ПСИХОЛОШКОГ ТИПА ПРЕМА ОБЈЕКТИМА У СПОЉАШНОСТИ И САМОЈ ЛИЧНОСТИ.

Pablo Picasso:
Zemlja kod plaže

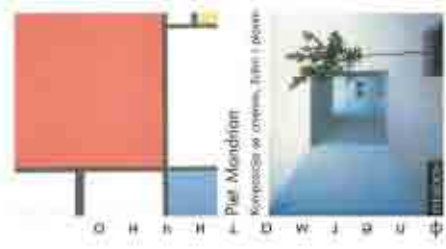
Frank O. Gehry
Herta i Paul Amirson building

Kazimir Malevich
Suprematistički kompozicija 1

Frank Lloyd Wright
Fallingwater Inn

Paul Mendirhat
Konvencija za sreću, 1981 i 1982

Alberto Campo Baeza
Casas Cuarter

Zdravko Mandić
okna

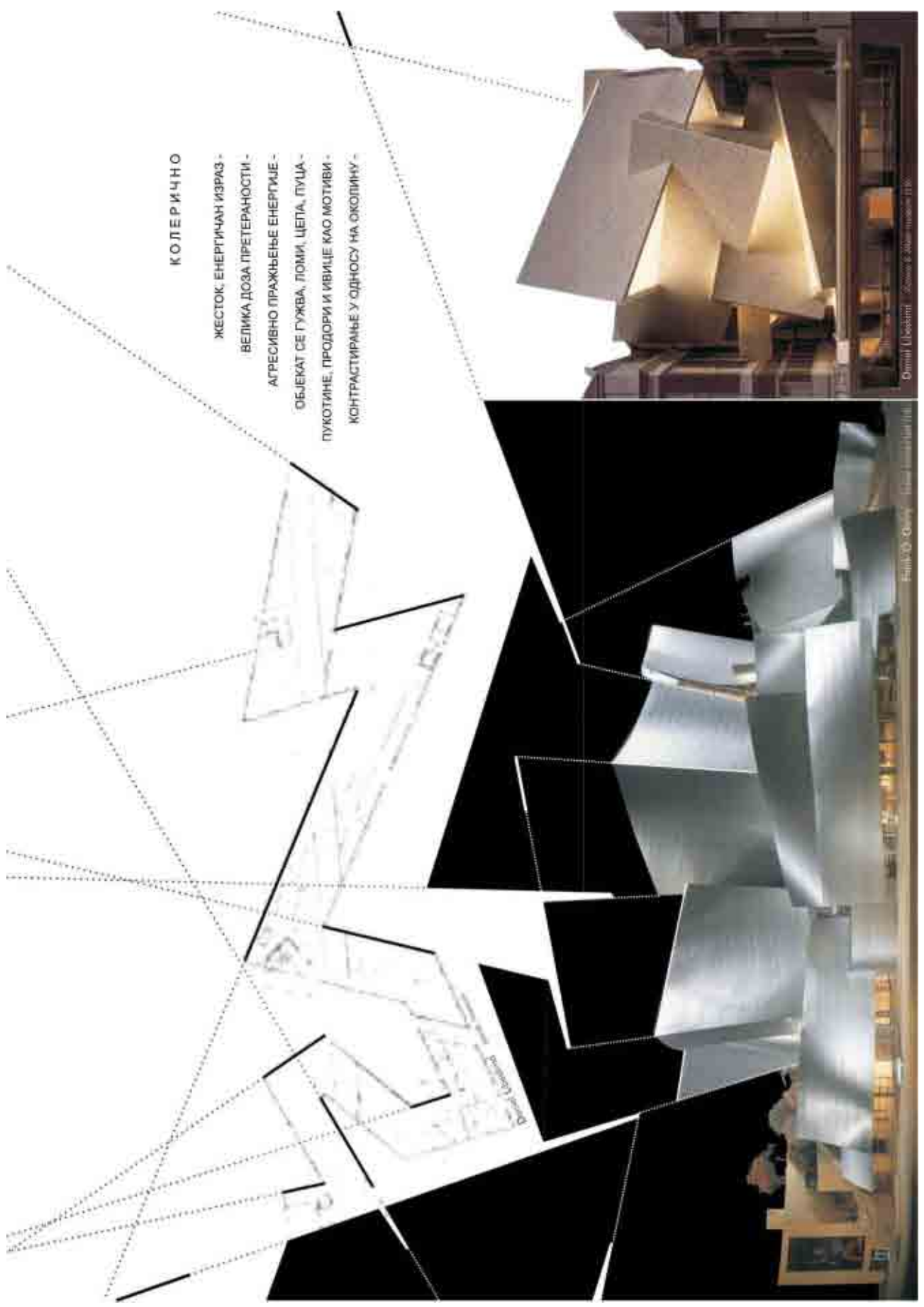
Kazuyo Sejima
Museum of art

ВИДОВИ ЕКСПРЕСИВНОСТИ:

	К	С	Ф	М
ОБЛИК				
БОЈА				
СТРУКТУРА				
ТЕКСТУРА				
ПРАВАЦ				

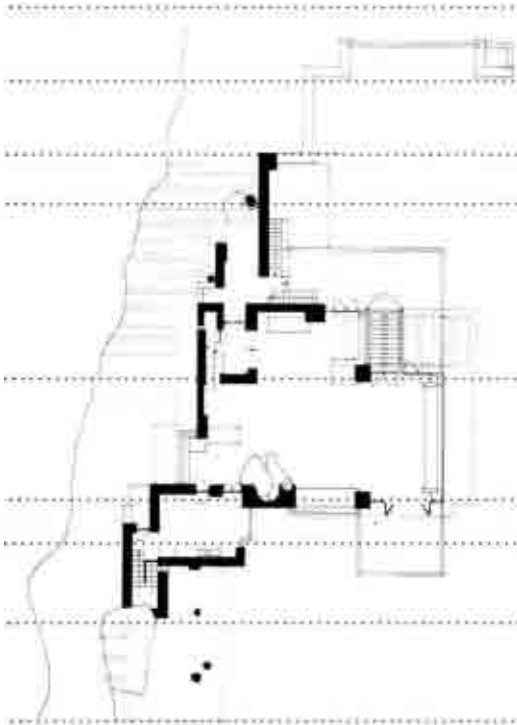
КОЛЕРИЧНО

- ЖЕСТОК, ЕНЕРГИЧАН ИЗРАЗ -
- ВЕЛИКА ДОЗА ПРЕТЕРАНОСТИ -
- АГРЕСИВНО ПРАЖЊЕЊЕ ЕНЕРГИЈЕ -
- ОБЈЕКАТ СЕ ГУЖВА, ЛОМИ, ЦЕПА, ПУЦА -
- ПУКОТИНЕ, ПРОДОРИ И ИВИЦЕ КАО МОТИВИ -
- КОНТРАСТИРАЊЕ У ОДНОСУ НА ОКОЛИНУ -

САНГВИНИЧНО

- УМЕРЕН, ВЕСЕО И ОПТИМИСТИЧАН ИЗРАЗ
- РАЗИГРАНОСТ ОБЛИКА И ПРОСТОРА
- КОНТРОЛИСАНО ИСПОЉАВАЊЕ ЕНЕРГИЈЕ
- ПОВРЕМЕНО ИСТИЦАЊЕ АКЦЕНАТА
- ОТВАРАЊЕ ПРЕМА ОКОЛИНИ
- ПРИНЦИП ПРИРОДНОСТИ
- СПОНТАНА И АРИТМИЧНА ПОНАВЉАЊА

Frank Lloyd Wright | Fellowship House (17)

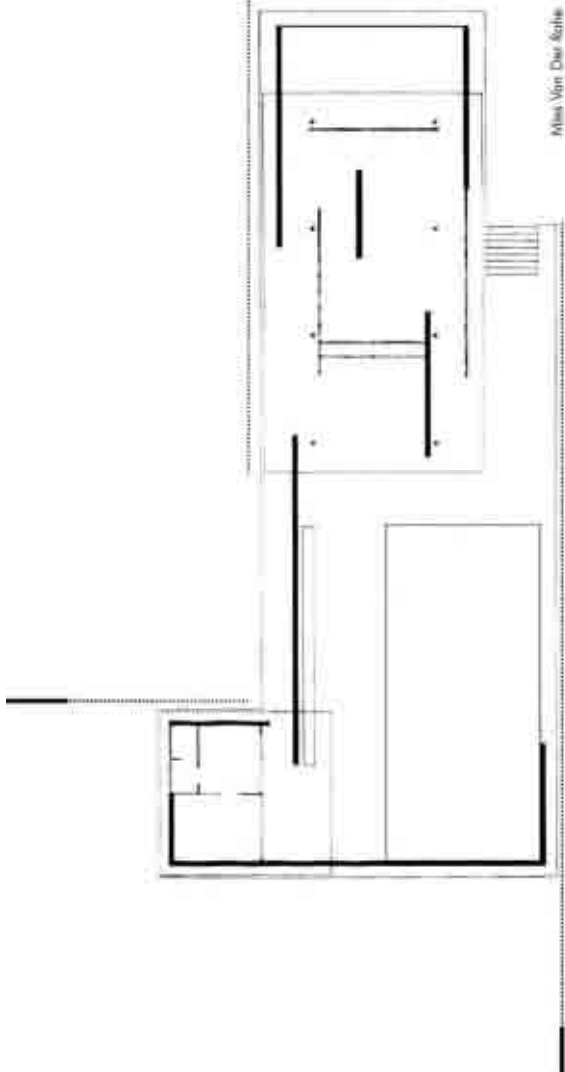
WALIV | 3521 | www.waliv.hr

Josip Rajacic | Miroslav Kuzic | 2011

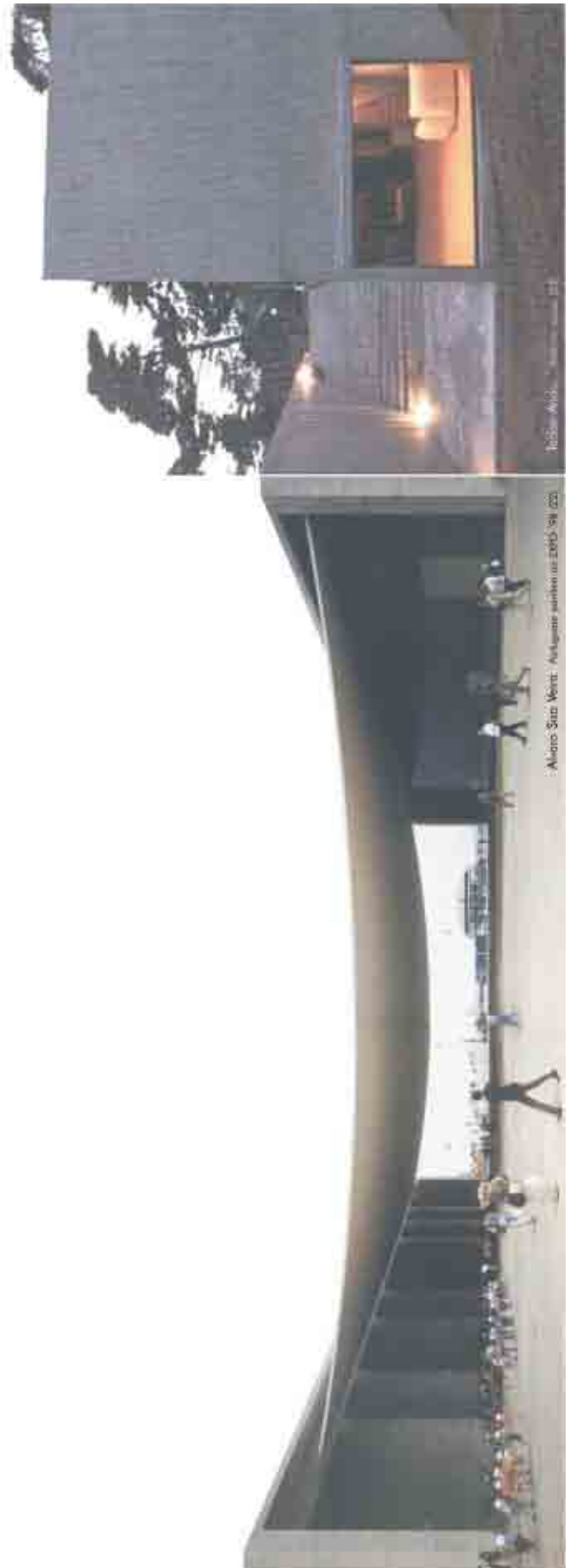

ФЛЕГМАТИЧНО

- НА ПРВИ ПОГЛЕД БЕЗИЗРАЖАЈНО -
- ЕКСПРЕСИЈА МИСЛИ И ИДЕЈА -
- СВЕДЕНО ИСПОЉАВАЊЕ ЕНЕРГИЈЕ -
- ЈАКИ, СМIREНИ ПОТЕЗИ -
- ИСТИЦАЊЕ ИДЕЈЕ ИЗНАД ОБЈЕКТИВНОГ -
- АПСТРАХОВАЊЕ -

Miss Vitti Das Koffie - Schemo (mollat 2011)

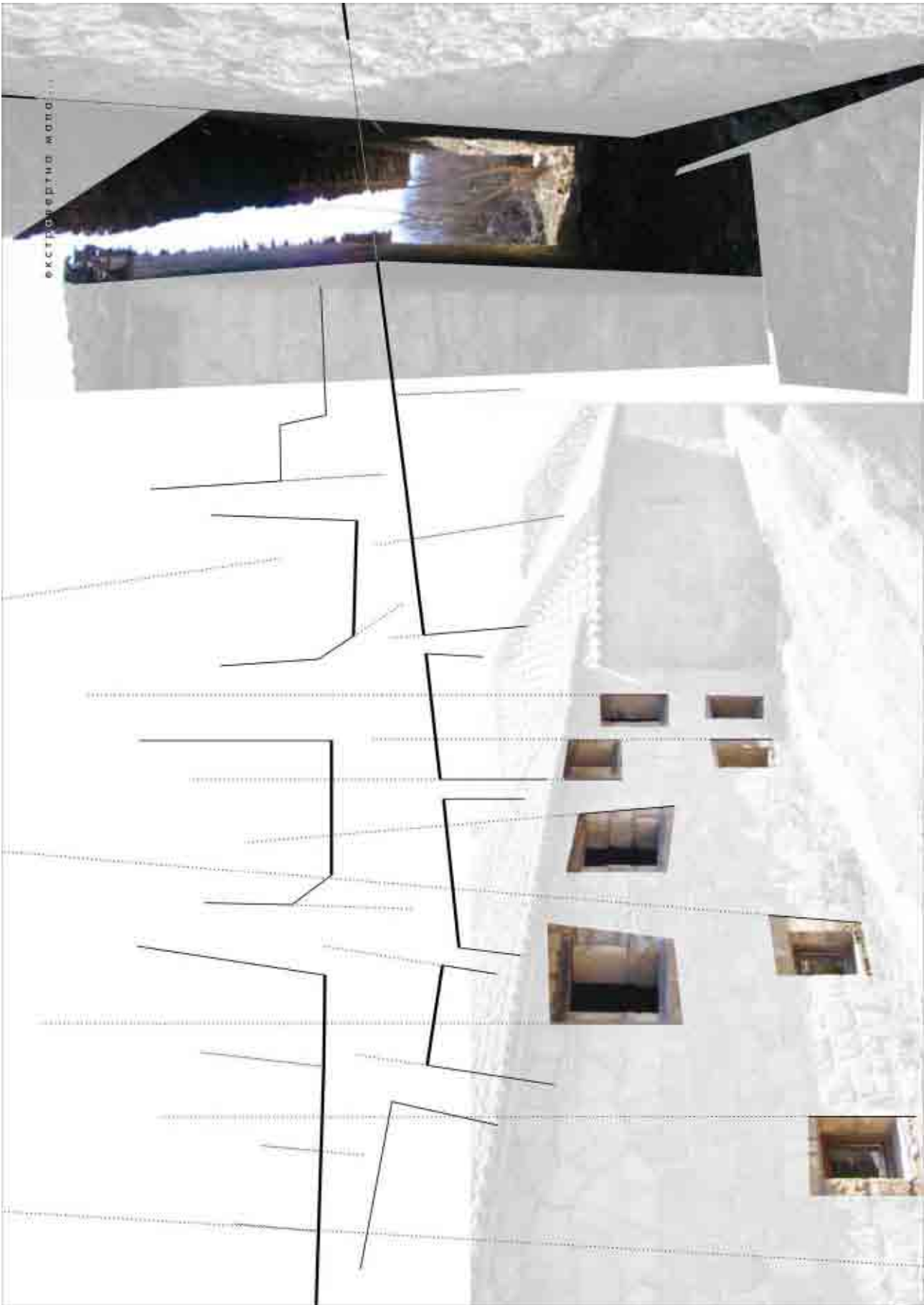

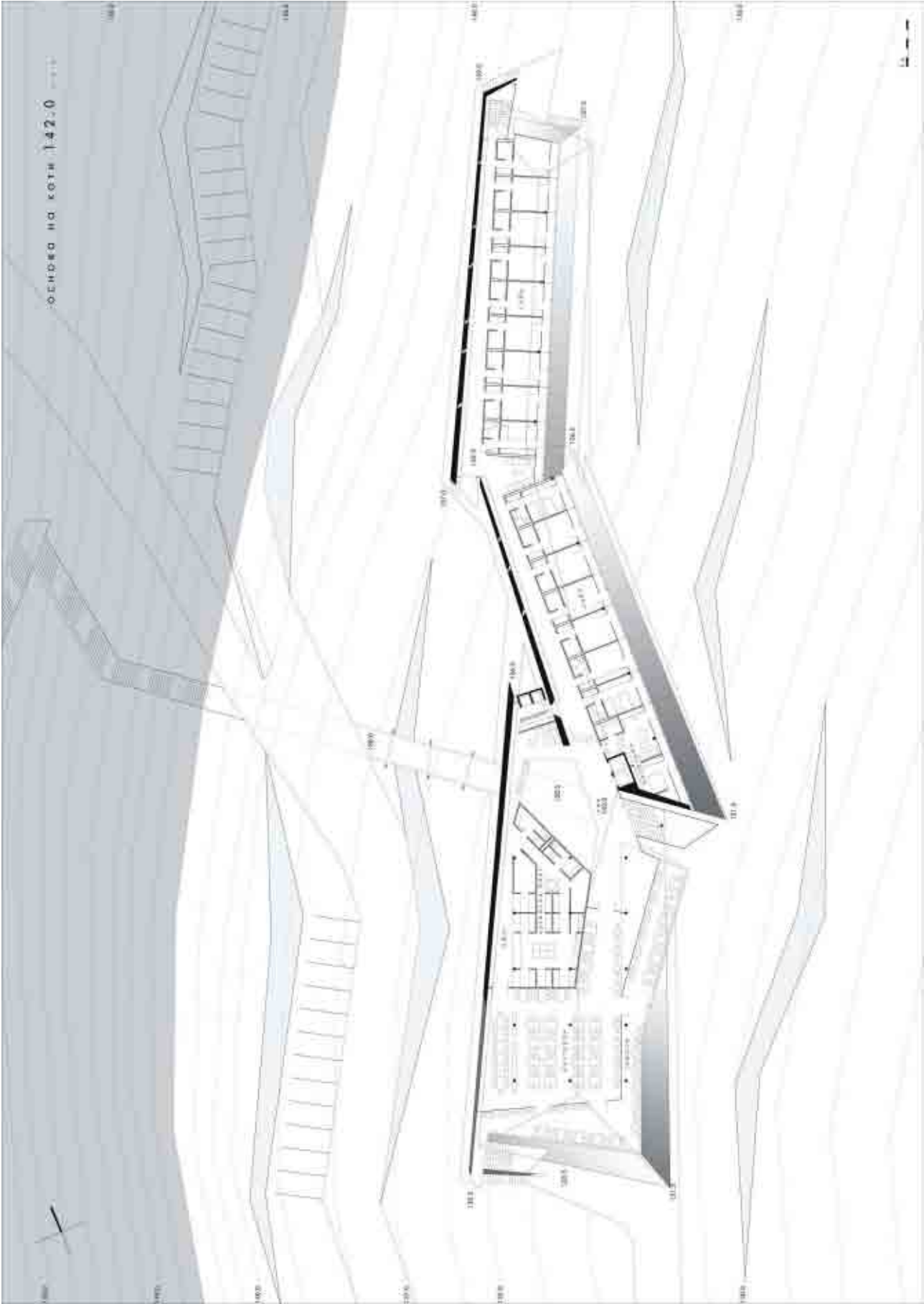
МЕЛАНХОЛИЧНО

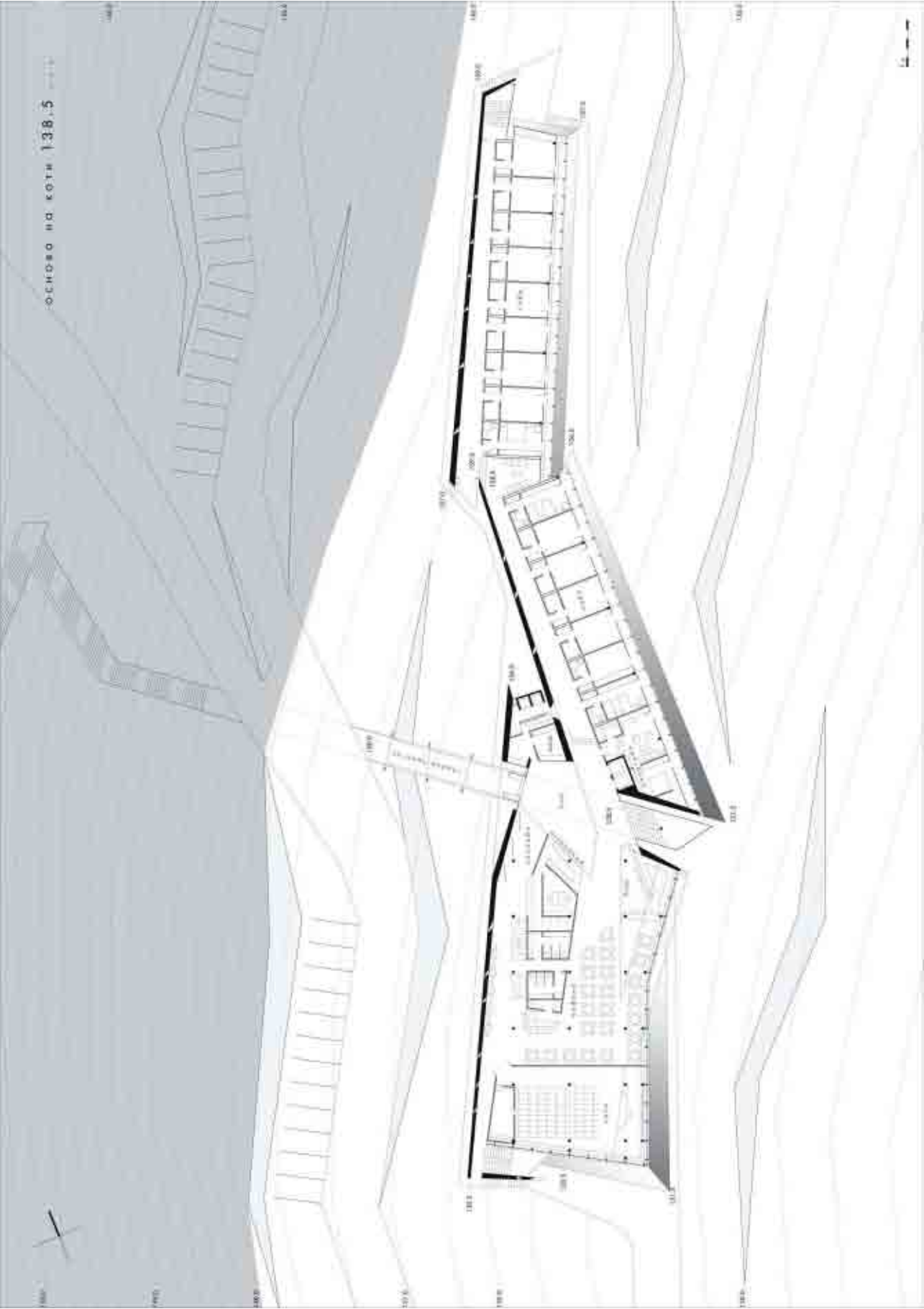
- ДУБОКА И ЈАКА ОСЕЋАЊА, ПЕСИМИСТИЧАН ИЗРАЗ -
- ПРАЗНИНА И СВЕДЕНОСТ ДО КРАЈЊИХ ГРАНИЦА -
- СТАТИЧНОСТ И ВАНВРЕМЕНСКО ПОСТОЈАЊЕ -
- ПРЕКОМЕРНО АПСТРАХОВАЊЕ -
- ДЕМАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА И МИНИМАЛИЗАМ -
- ХЛАДАН КОЛОРИТ -

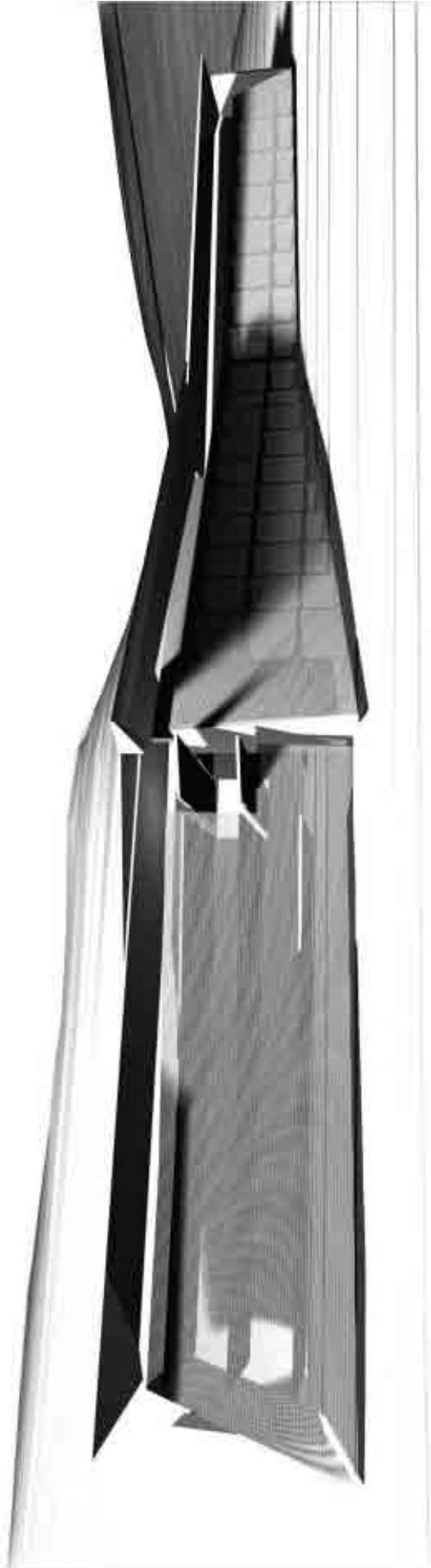

Kazuyo Sejima Museo de arte de Kazanovo [D&B]

Veliki arhitekti današnjice

CHRISTIAN DE PORTZAMPARC

Francuska

Christiana de Portzamparc-a upoznao sam sa zakašnjenjem (ne lično, razume se) preko njegovog, već legendarnog, "Grada muzike" u Parizu, realizovanog u periodu 1984–95, tek nakon raspada bivše Jugoslavije, ratova kojih nije bilo, kada je presečen uvoz stranih časopisa, a Google-a još nije bilo, pa smo neko vreme bili kao pečinski ljudi. Dakle, prvi pogled na veličanstveni kompleks Grada muzike, koga sam doživeo kao neki revival moćnog ekspresionizma Le Corbusier-og Ronchamp-a, me je kao gromom ošinuo i skoro da mi nije bilo važno da li će taj čovek još nešto u životu uraditi ili ne, ovo je bilo dovoljno da se uvrsti u besmrtnike savremene arhitekture. Medjutim, uradio je i radi, itekako, a mi ćemo pokušati da deo tog neverovatnog opusa ovde u najkraćim crtama i prikazemo.

Grad muzike, Paris, 1984–95

Francuski arhitekta i urbanista Christian de Portzamparc rođen je 9.05.1944 u Kazablanci (Maroko), 1994, bio je prvi francuz koji je dobio prestižnu Pritzkerovu nagradu. 2004, dobio je Veliku nagradu za urbanizam. Njegova supruga Elizabeth je arhitekta-urbanista.

Christian de Portzamparc je studirao na Ecole des beaux Arts 1962–69 u ateljeu Eugène-a Beaudouin-a. Otkriće Le Corbusier-ovih skica, ga je usmerilo na studije arhitekture. Medjutim, distancirao se od agresivnosti modernističke arhitekture inspirisane Le Corbusier-om, smatrajući da se u Parizu ne sme anulirati prošlost. 2003. objavio je knjigu "Voir écrire" o susretima sa piscem Philippe-om Sollers-om.

Bio je, takodje, prvi šef katedre "Umetničko stvaralaštvo" na College de France. Svoje uvodno predavanje održao je 2.2.2006. na temu "Arhitektura, oblici sveta, oblici vremena".

Posebno se angažuje na studiji uličnog bloka na nivou malog urbanizma, ubedjen da rešavanje urbanističkih problema treba da krene od ove medjudimenzije izmedju kvarta i zgrade. Ova obnovljena vizija koju je 80-tih godina nazvao "otvorenim blokom" pokazće se veoma uspešnom u većem broju njegovih projekata za razne zemlje u slučajevima kvartova i malih gradskih segmenata ili zgrada. Njegov rad se paralelno odvija preko tri glavne teme: samostalni objekti, kvartovi i konačno oblakoderi sa svojim vertikalnim i skulpturalnim karakteristikama.

Posle svojih prvih iskustava sa "vertikalnim akcentom" za jedan vodotoranj, Christian de Portzamparc nastavlja svoja skulpturalna istraživanja vertikalnosti preko prisustva kula u gradu. 1995. završava projekat jedne kule u Njujorku za sedište LVMH. Locirana u 57-oj ulici izmedju 5-te avenije i Medisona, promocija ove kule je održana 8. decembra 1999. u prisustvu visokih zvaničnika medju kojima je bila i Hilari Klinton. Ova zgrada se razlikuje od drugih glatkih fasada Menhetna

svojim nemirnim bridovima, lomljenim linijama, krivinama i reljefom. Dugo je smatrana jednom od prvih umetničkih kreacija na nebu Menhetna nakon dugog niza godina. U gornjem delu kule se nalazi sala otvorena za 360 stepeni, nazvana magična soba. Problem osvetljenja Podzamparc je rešio primenom peskarenog stakla u raznim tonalitetima. U stvari, ova 24-spratna kula treba da se suoči sa ogromnom zgradom IBM koja se nalazi sa druge strane ulice. Neke kritike nazivaju je "obnovom l'Art Deco-a" ili "Novim duhom postmodernog džez-a". Uz dizajnera Philippe-a Starcka (Menhetn) i Jean Nouvel-a (Bruklin), ovaj projekat svedoči o invaziji francuskih projektanata na njujorški pejzaž.

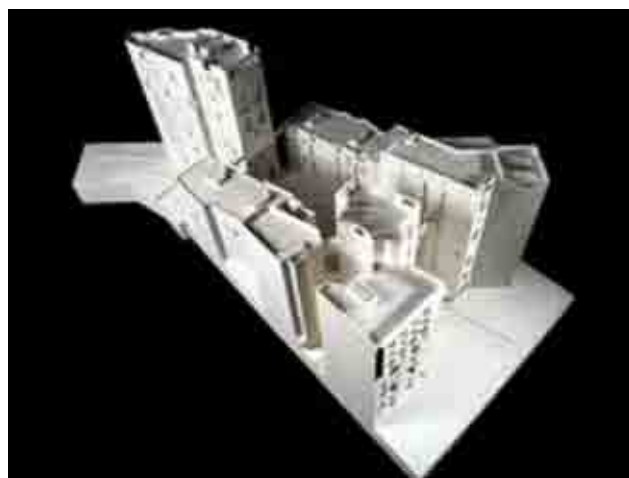

Zgrada LVMH, New York, 1995–99

Od 2008. do 2009. Christian de Portzamparc je na čelu jednog interdisciplinarnog tima sa kojim sudeluje u konsultacijama o velikom Parizu koje je inicirao predsednik republike Nicolas Sarkozy, pod nazivom "Le Grand Paris de l'agglomeraton parisienne". On zastupa tzv. "rizomatsku" koncepciju, gde se

teritorije povezuju svojim komplementarnim funkcijama pri čemu nije neophodno da ovaj kontinuitet bude uvek jasno sagledljiv. U toku 2010 je angažovan od strane grada Brisela za nove projekte kvarta evropskih institucija oko Berlaymonta, sedišta Evropske komisije.

A sada evo jednog nepotpunog prikaza projekata i realizacija Christiana de Portzamparc-a:

Stambeni kompleks "Hautes formes", 209 socijalnih stanova, Pariz, 1975/79

Baletska škola Pariske opere, Nanterre, 1983–87

Stambena zgrada Nexus II, Fukuoka, Japan, 1989–92

Grad muzike, Pariz, 1984–95

Obnova Kongresne palate u 17 ar., Pariz, 1994–99

Tour de Lille u kvartu Eurolille, 1991–95

Francuska ambasada u Berlinu, 1997–2003

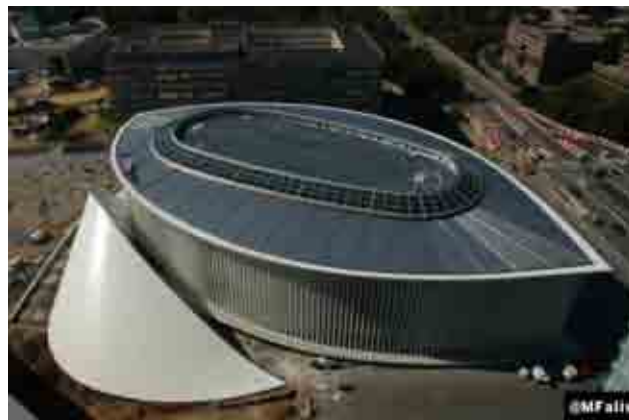
Tribunal de Grasse, 1993–99

Sedište izdavačke grupe "Mond", Pariz, 2001–04

Les Champs libres, kulturni centar, Rennes, Francuska

Filharmonija u Luksemburgu, 1996–2003

Enterijer filharmonije u Luksemburgu, 1996–2003

Multiplexe Gaumont, Rennes, 2004–2008

Stanovi i komercijalni centar "De Citadel", Almere, Holandija, 2000–2006

Poslovna zgrada, Issy-le-Moulineaux, 2004–2009

Tour Granite , La Défense, Pariz, 2001–2008

Chateau "Cheval Blanc", St.Emilion, Bordeaux, 2006–11

Multiplexe Gaumont, Rennes, 2004–2008

Tour Bruxelles Victor, Brisel, 2009

Stambeni objekti, Metz, 2010

Sramb.poslovni kompleks Le Tripode, Nantes, 2005–12

Stade Arena 92, Nanterre, 2011

Hotel de Region Rhone Alpes, Lion, 2001–2011

Theatre Casa Art, Casablanca, Maroko, 2009–2014

Tour Carnegie 57, Manhattan, New York, 2005–13

Stambena kula, 400 Park Avenue, New York, 2002–12

"Cidade da musica", Rio de Janeiro, Brasil, 2002–2011

"Cidade da musica", Rio de Janeiro, Brasil. 2002–2011

PROJEKTI I REALIZACIJE CHRISTIANA DE PORTZAMPARC–A

A – U toku izvodjenja

A1 – Arhitektura

2006–2011 : Hotel de Region Rhone Alpes, Lyon
 2002–2011 " Cidade da Musica" , Rio de Janeiro (Brasil)
 2002–2012 Tour de logements, 400 Park Avenue, Manhattan – New York (SAD)
 2005–2013 Tour Carnegie 57, Logements et hotel, Manhattan – New York (SAD)

A2 –Urbanizam

2005–2012 Logements, commerces, bureaux : Le Tripode, Nantes
 1995–2010 Amenagement urbain du secteur Massena Seine Rive Gauche, Paris
 1991–2012 Amenagement des "Jardins de La Lironde" et construction sur deux ilots, Montpellier

B – Projekti u toku

B1 – Arhitektura

2011 Stade Arena 92, Nanterre
 2010 Logements et bureaux: Bassin a flots, Bordeaux
 2010 Logements, Metz
 2009–2014 Theatre Casa Arts, Casablanca (Maroc)
 2009 Tour Bruxelles Victor, Bruxelles, Belgique
 2008–2013 Logements et hotel: Les Tresums, Annecy
 2008–2012 Logements boulevard Mac Donald, Paris
 2007 Musee du cinema a Hollywood, Los Angeles (SAD)
 1984 Bar de la salle de concerts de la cite de la Musique, Paris
 1984 Foyer du conservatoire de musique et de danse de Paris, Paris

B2 – Urbanizam

2011 Calais
 2011 Grenoble Presqu'ile, Grenoble
 2010 Paris Defense, Puteaux
 2010 Grand Roissy
 2010 EURALENS
 2010 Quartier Michelet, La Defense
 2009 ORSA
 2009 Pole Metropolitain du Bourget, Grand Paris
 2009 Rue de la Loi, Bruxelles (Belgique)
 2009 Atelier International du Grand Paris
 2006 Riverside Center, Manhattan – New York
 2008 Grenoble–esplanade, urbanisme, Grenoble

C – Glavne realizacije

2006–2011 : Chateau [Cheval Blanc](#), Saint–Emilion, Bordeaux
 2004–2009 : Siege de Bouygues Immobilier, [Issy–les–Moulineaux](#), France
 2001–2009 : [Musee Herge](#), [Louvain–la–Neuve](#), Belgique
 2004–2008 : Multiplexe [Gaumont](#), [Rennes](#)
 2001–2008 : [Tour Granite](#) pour la Societe Generale, [La Defense](#), [Puteaux](#)
 2000–2006 : [Les Champs Libres](#), [Nouvel Espace Culturel](#), [Rennes](#)
 2000–2006 : Logements et centre commercial "De Citadel", [Almere](#), [Pays–Bas](#)
 1996–2003 : la [Philharmonie Luxembourg](#) a [Luxembourg](#)
 2001–2004 : Siege du [Monde](#), Paris 13^e
 2000 : Bureaux et studios de television, [Boulogne–Billancourt](#)
 2000 : Grande Bibliotheque du Quebec. [Montreal](#).
 1997–2003 : [Ambassade de France en Allemagne](#) a [Berlin](#)
 1995–1999 : [Tour LVMH](#), [New York](#)
 1994–1999 : Rehabilitation du [Palais des congres de Paris 17^e](#)
 1994 : Residence Parc Nord (aka MH51), [Nanterre](#)
 1993–2006 : [Les Champs–Libres–Ar Maezio](#)^a [Frank](#), bibliotheque, musee de Bretagne et espace des sciences, [Rennes](#)
 1993–1999 : Tribunal de [Grasse](#)
 1991–1995 : [Tour de Lille](#) dans l'ensemble [Eurolille](#), [Lille](#)
 1991–1994 : Immeuble de logements, [ZAC Bercy](#)
 1984–1995 : [Cite de la musique](#), Paris 19^e (objet du [prix de l'equerre d'argent](#))
 1990 : Residence [Paul Riquet](#), [Nanterre](#)
 1989–1992 : Immeuble d'appartements, [Nexus II](#), [Fukuoka](#) ([Japon](#))
 1988–1992 : Extension du [musee Bourdelle](#), [Paris](#)
 1985–1987 : Cafe [Beaubourg](#), [Paris](#)
 1983–1987 : Ecole de danse de l'[Opera de Paris](#), [Nanterre](#)
 1975–1979 : Ensemble des Hautes–Formes, 209 logements sociaux, Paris 13^e
 1971–1979 : Chateau d'eau des [Quatre–Paves](#) a [Noisiel](#).

Napomena:

Pošto su podaci preuzeti iz više izvora, moguće je da se neki objekti više puta navode pod raznim nazivima.

PRAVNI OKVIR ZA STVARANJE PRISTUPAČNOG OKRUŽENJA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Dr. Damjan Tatić, Član Komiteta Ujedinjenih nacija za prava osoba sa invaliditetom

Zamislite da dođete do zgrade u koju želite da uđete ali vrata su otvorena u zidu tri metra iznad nivoa zemlje a nema nikakvog stepeništa niti lifta koji bi vodio do tih vrata. Kako da uđete u zgradu i dođete do željene prostorije? Osobe sa telesnim invaliditetom svakodnevno se susreću sa sličnim problemom kada dođu do zgrade na čijem ulazu se nalaze stepenice koje vode do vrata ali nema rampe ili stepenišnog lifta kojima bi korisnik kolica mogao da uđe u zgradu. Cinici bi predložili angažovanje službe nosača, ponekad se i dobronamerni prolaznici ili osoblje zgrade otvorene za javnost ponude da pomognu ali ljudi nisu stvari da bi ih nosili preko stepenica, nije dostojanstveno a najčešće nije ni bezbedno! U javnosti se pitanje pristupačnosti često vezuje samo za osobe sa telesnim invaliditetom ali pristupačnost je značajna i za osobe sa senzornim i intelektualnim invaliditetom. Zamislite recimo da uđete u sobu u kojoj je isključeno svetlo a od vas traže da se krećete po njoj. Slepe osobe se sa ovakvom situacijom susreću čitavog života pa je neophodno javne prostore opremiti taktilnim stazama koje mogu da navode slepa lica, kao i reljefne mape zgrade, uputstva na Brajevom pismu. Gluvim osobama bi trebalo obezbediti pregledne natpise sa uputstvima, induktivne petlje za priključivanje slušnih aparata, prevodjenje na znakovni jezik a osobama sa

intelektualnim invaliditetom bi eventualna pisana uputstva za kretanje trebalo pružiti u lako čitljivom formatu, kada se za tim ukaže potreba.

Svetska zdravstvena organizacija WHO procenjuje da osobe sa invaliditetom čine 15% ukupne svetske populacije.

(World Report on Disability, World Health Organization, World Bank, 2011)

Dakle u svetu danas živi oko milijardu osoba sa invaliditetom. I te osobe imaju ista prava i iste dužnosti kao i sva druga ljudska bića, nemaju nikakve posebne potrebe. Potrebe osoba sa invaliditetom identične su potrebama drugih osoba, one ih samo u nekim slučajevima zadovoljavaju na nešto drugačiji način. Na primer i osoba sa invaliditetom i osoba bez invaliditeta žele da prisustvuju koncertu ili filmskoj premijeri u Sava centru ali dok osoba bez invaliditeta ulazi stepenicama do sale, osoba koja koristi invalidska kolica do te iste sale dolazi rampom na ulazu i liftom unutar zgrade.

Univerzalni dokumenti o ljudskim pravima garantuju i uređuju ljudska prava koja pripadaju svim ljudskim bićima, pa samim tim i osobama sa invaliditetom. Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je na svom zasedanju održanom 1948. Univerzalnu deklaraciju o pravima čoveka. Članom 13. garantovani su sloboda kretanja i izbora stanovanja. Veliki broj osoba bez invaliditeta u državama koje se odlikuju i najmanjim stepenom demokratičnosti uživa ova prava, uzimajući ih zdravo za gotovo, dok usled ne prilagođenog arhitektonskog okruženja i nepristupačnog prevoza osobe sa invaliditetom u praksi ostaju uskraćene za ova prava, čak i u nekim ekonomski prosperitetnim društvima.

(D. Tatić, „Međunarodni pravni akti o pravima osoba sa invaliditetom“, Beograd, 2003).

Rezolucijom 2200 A (XXI) Generalne skupštine UN od 16. decembra 1966. usvojen je i otvoren za ratifikovanje Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Pakt je stupio na snagu 1976. i ratifikovalo ga je

skoro sto pedeset država.

(D. Tatić, „Međunarodni pravni akti o pravima osoba sa invaliditetom“, Beograd, 2003)

I SFRJ je ratifikovala Pakt, te je on formalno postao deo jugoslovenskog pravnog sistema. Danas Pakt predstavlja deo pravnog sistema Republike Srbije, koja nastavlja da izvršava obaveze Jugoslavije i državne zajednice Srbija i Crna Gora preuzete iz međunarodnog prava.

U članu 12. Pakta regulisani su sloboda kretanja i sloboda izbora mesta boravka. Nije na odmet podsetiti da je sloboda kretanja donedavno predstavljala apstrakciju za mnoge osobe sa invaliditetom, čak i u nekim razvijenim zemljama. Zbog nepristupačnog arhitektonskog okruženja i neadekvatnog sistema javnog prevoza, osobe sa invaliditetom silom prilika bile su vezane isključivo za svoj neposredni životni prostor. Postojanje pristupačnog fizičkog okruženja i javnog prevoza trebalo bi posmatrati kao preduslov za slobodu kretanja osoba sa invaliditetom!

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je razmatrala i usvojila Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom 13. decembra 2006. godine. Konvencija je otvorena za potpis i ratifikaciju 30. marta 2007, a stupila je na snagu 3. maja 2008. godine. Do 1. novembra 2011. Konvenciju je ratifikovalo 106 strana ugovornica, a potpisalo su je 153 strane ugovornice. Pored država članica UN, Konvenciju je 23. decembra 2010. ratifikovala i Evropska unija. Republika Srbija potpisala je Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol uz nju 17. decembra 2007, a posle usklađivanja propisa naše zemlje, Narodna skupština usvojila je zakone o potvrđivanju Konvencije i Opcionog protokola uz nju 29. maja 2009. godine. Posle deponovanja ratifikacionih instrumenata kod generalnog sekretara UN, Konvencija i Opcioni protokol počeli su da važe između Srbije i ostalih strana ugovornica od 31. jula 2009. godine. Pristupačnost je jedno od osnovnih načela na kojima Konvencija počiva.

Pošto pristupačnost predstavlja jedan od suštinskih preduslova za puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u svim oblastima društvenog života, Konvencija izuzetno detaljno uređuje ovu materiju članom 9. Države potpisnice preduzeće odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije, kao i drugim uslugama i pogodnostima namenjenim javnosti. Ove mere koje uključuju identifikaciju i uklanjanje prepreka pristupačnosti između ostalog se primenjuju na:

- (a) zgrade, puteve, prevoz i druge unutrašnje i spoljne pogone i postrojenja, uključujući škole, stambene objekte, medicinska zdanja i radna mesta;
- (b) informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektronske usluge i službe za slučaj vanrednih situacija.

Stav 2. člana 9. dalje uređuje neke od konkretnih mera koje će države preduzimati kako bi osigurale pristupačnost za osobe sa invaliditetom.

Narodna skupština Republike Srbije usvojila je na svom Drugom redovnom zasedanju 17. aprila 2006. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Zakon zabranjuje uskraćivanje pristupa javnim objektima i površinama, odbijanje pružanja usluga koje neko lice pruža u okviru svoje delatnosti ili pružanje iste usluge pod nepovoljnijim uslovima osobama sa invaliditetom (članovi 13 do 16). Lice koje pruža pomenute usluge dužno je da izvrši potrebne adaptacije kako bi učinilo uslugu dostupnom osobi sa invaliditetom. Vlasnik objekta u javnoj upotrebi dužan je da izvrši potrebne adaptacije. Insistiranje uprave Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu da se rampa na ulazu u zgradu fakulteta sa Studentskog trga, finansirana od strane firme „Loreal“ a postavljena od strane organizacije osoba sa invaliditetom, skine i zameni drugom rampom koja ne odgovara standardima pristupačnosti i opasna je za korišćenje, predstavlja primer drastičnog kršenja

Zakona koje bi svoj epilog trebalo da ima na sudu.

Zakon predviđa da lokalne samouprave treba da preduzimaju mere za stvaranje pristupačnog fizičkog okruženja za osobe sa invaliditetom (član 33). Prilikom tumačenja ove odredbe Zakona ne treba smetnuti sa uma da država mora da propiše tehničke standarde pristupačnosti, procedure koje će se primenjivati jednoobrazno u svim jedinicama lokalne samouprave, kao i sankcije za one koji ne poštuju te standarde. Ovo je i učinjeno kroz Pravilnik o uslovima projektovanja i planiranja vezanim za nesmetano kretanje dece, starih, invalidnih i hendikepiranih lica (usvojen 1997) i izmene Zakona o izgradnji i planiranju, usvojene posle usvajanja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, kao i kroz kasniji novi Zakon o planiranju i izgradnji iz 2009. godine.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom u Delu V. propisuje poseban parnični sudski postupak zaštite od diskriminacije zbog invalidnosti. Član 43. Zakona predviđa da se tužbom može tražiti zabrana izvršavanja radnje od koje preči diskriminacija, zabrana daljeg vršenja, odnosno ponavljanja vršenja radnje diskriminacije (odeljak 1), uklanjanje posledica diskriminatornog ponašanja (odeljak 2), utvrđivanje da je tuženi postupao diskriminatorski prema tužiocu (odeljak 3) i naknada materijalne i nematerijalne štete (odeljak 4).

Krajem 2006. veći broj opština predvideo je budžetska sredstva za otklanjanje arhitektonskih barijera, a iz Nacionalnog investicionog fonda finansirana je adaptacija izvesnog broja javnih objekata. Ipak, izveštaj Koalicije protiv diskriminacije sa početka 2008. pokazuje da se odredbe o pristupačnosti objekata od javnog interesa i usluga namenjenih javnosti (čl. 13–16) i uklanjanju arhitektonskih barijera (član 33) ne sprovode dovoljno dosledno u praksi. Od 31 jedinice lokalne samouprave koje su odgovorile na pitanja članica Koalicije protiv diskriminacije, 13 nemaju rampe za ulazak u zgradu, a 18 nemaju liftove za korisnike invalidskih kolica.

Samo po jedna zgrada ima signalizaciju za slepe i slabovide osobe i adaptirane toalete za korisnike invalidskih kolica (u toku je rekonstrukcija u još jednoj zgradi opštine). U 11 opština uopšte ne postoje službenici zaduženi za komunikaciju sa osobama sa invaliditetom, a samo u šest od 31 opštine koja je poslala odgovore postoji osoblje koje može da komunicira na znakovnom jeziku. Od 14 ispitanih ustanova kulture u devet ne postoje rampe, a u šest od 12 komunalnih preduzeća ne postoje rampe na glavnim administrativnim zgradama. Od pet filijala Nacionalne službe zapošljavanja koje su ispitivane samo ona u Beogradu ima rampu. Od 17 obrazovnih ustanova koje su dale odgovore samo šest imaju rampu na ulazu. Od 11 policijskih stanica koje su poslale odgovore na pitanja Koalicije samo jedna ima rampu na ulazu. Od devet anketiranih centara za socijalni rad samo jedan ima rampu, a od 13 zdravstvenih ustanova koje su poslale odgovore Koaliciji rampe ima 11 ustanova. U osam od 15 pravosudnih ustanova koje su dale odgovore na upit postoje rampe.

(Dostupnost objekata u posedu organa javne vlasti 2007: Izveštaj Koalicije protiv diskriminacije, Beograd 2008).

Izmene Zakona o izgradnji i planiranju iz 2006. godine konačno propisuju obavezu poštovanja standarda pristupačnosti a same standarde definišu kao „obavezne tehničke mere, standarde i uslove projektovanja, planiranja i izgradnje kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama“ (Član 1). Član 14. izmena Zakona o izgradnji i planiranju predviđa da planovi građenja moraju, između ostalog, sadržati posebne uslove kojima se javne površine i javni objekti od opšteg interesa čine pristupačnim osobama sa invaliditetom, u skladu sa standardima pristupačnosti iz Pravilnika. Članom 41. predviđeno je da će se investitor objekta od opšteg interesa, odnosno odgovorno lice koje ne obezbedi pristup objektu za osobe sa invaliditetom u skladu sa standardima pristupačnosti kazniti novčanom kaznom od 10.000 do 50.000 dinara.

Pravilnik o uslovima projektovanja i planiranja vezanim za nesmetano kretanje dece, starih, invalidnih i hendikepiranih lica („Službeni glasnik RS“, broj 18/97) detaljno uređuje urbanističko-tehničke uslove za planiranje javnih saobraćajnih i pešačkih površina, prilaza do objekata i projektovanje stambenih i objekata za javno korišćenje i posebnih uređaja u njima kojima se obezbeđuje nesmetano kretanje osoba sa invaliditetom, dece i starih osoba (član 1).

Novi Zakon o uređenju prostora i izgradnji iz 2009. uvažio je tekovine ranijeg zakona kojima je garantovano poštovanje standarda pristupačnosti. Zakon propisuje obavezu projektovanja i gradnje objekata visokogradnje javne i poslovne namene i stambenih i poslovno-stambenih zgrada sa 10 i više stanova tako da se osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama osigura nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad u njima (član 5).

Zakon definiše standarde pristupačnosti (član 2) koji se dalje preciziraju podzakonskim aktom. Organ nadležan za izdavanje građevinske dozvole donosi rešenje kojim se odobrava otklanjanje prepreka za osobe sa invaliditetom (član 149).

Prihvaćeni su amandmani pokreta osoba sa invaliditetom na čl. 156. i 157. o obavezi izvođača radova i investitora da poštuju standarde pristupačnosti, ali nisu prihvaćeni predlozi da se prilikom izdavanja građevinske dozvole i inspekcije detaljnije uredi obaveza poštovanja pristupačnosti, pošto će se ta materija razraditi podzakonskim aktom.

Propisana je kazna od 100.000 do 500.000 dinara za investitora koji ne poštuje standarde pristupačnosti i kazna od 10.000 do 50.000 dinara za odgovornog pojedinca. Usvajanjem navedenih propisa stvoren je adekvatan pravni okvir u Srbiji za obezbeđivanje pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. No to je tek prvi korak. Stalno podizanje svesti kako najšire, tako i stručne javnosti sledeća je karika u lancu. Od 2001. godine do danas organizacije osoba sa invaliditetom u Srbiji su u saradnji sa nadležnim ministarstvima i strukovnim asocijacijama organizovale niz međunarodnih i nacionalnih skupova posvećenih pristupačnosti a pristupačnost i univerzalni dizajn postali su predmeti na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu.

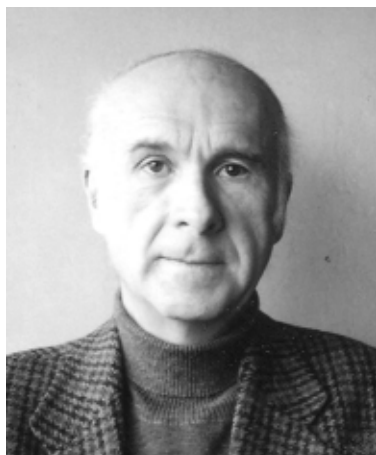
Biografija Dr. Damjana Tatića

Rođen je u Beogradu 1968. godine, gde je završio i osnovnu školu. Maturirao je sa najvišim ocenama u Internacionalnoj školi u Dizeldorfu, Nemačka, kao 1 od 2 najbolja učenika generacije. Završio je i Internacionalni bakaloreat. Upisao je Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu kao drugoplasirani kandidat 1987. godine. Diplomirao je sa odličnim uspehom na Katedri za međunarodno javno pravo Pravnog fakulteta u Beogradu 1991. godine. Magistrirao je na Katedri za međunarodno javno pravo Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu 1995. godine sa odličnim uspehom magistarskim radom «Uloga oružanih snaga UN u očuvanju mira i bezbednosti u Sredozemlju». Na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu u februaru 2008. godine uspešno odbranio doktorsku disertaciju «Zaštita ljudskih prava osoba sa invaliditetom». Član je Saveza distrofičara Srbije, jedan od osnivača Centra za samostalni život invalida Srbije. Radio je kao generalni sekretar Udruženja za zaštitu graditeljske i prirodne baštine «Serbia Nostra». Trenutno je konsultant Programa UN za razvoj UNDP u Srbiji za sprovođenje Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, na raspolaganju Sektoru za zaštitu osoba sa invaliditetom Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije. Bavi se i prevodenjem i novinarstvom.

Tekstovi koji ne stare...

NERED U STANU KAO ODRAZ NESKLADA IZMEDJU PROSTORA I POTREBA

Dr. Fedor Kritovac, arhitekta (1938–2011)

Jedan od najzapaženijih tekstova na naučno–stručnom skupu „Iskustva u stanovanju 03 – Kvalitet stanovanja i ljudske potrebe“, Beograd, 1979. I nakon više od 30 godina, tekst je još uvek svež, aktuelan i koristan!

Već nas svakodnevi govor upozoreva na učestalost izreka koje označavaju stanje sredjenosti stambenog prostora ili se odnose na rednje sredjivanje; neki stan je ili nije (još) uredjen, prostori je su pospremljene ili ih treba pospremiti, dojam je o nečijem obitavalištu kao urednom ili neurednom, neka će soba djelovati nesredjeno itd. i sl.

Može se stoga pretpostaviti da u općenitom vrednovanju stambenog prostora (stalnom ili povremenom) stanje njegove sredjenosti ima značajnu ulogu, kao i to, da su u samom stanovanju pojave nereda i rednje za njegovo svlađavanje relativno česte.

Jezik nas upućuje i na to da je red nužno povezan sa održavanjem uravnoteženosti i neometanim odvijanjem radnji unutar nekog djelokruga životnih aktivnosti. Tako, na primer, redar osigurava od prometne ili neke druge gužve, ljudi disciplinirano čeka u redu, kućni red štiti dogovoreni normativ stambenih navika, a i u žargonu je ovaj pojam prisutan (prema u inverznom značenju, jer se o sredjivanju govori u prijetnji kao načinu oštećenja ili uništenja: "sredit ću te" i sl.).

Ne prikrivaju se ni moguće represivne značajke postupaka i izvršica dovodjenja u red, kada je to u nekom-interesu odnosa – nje mirnog stanja ili suzbijanja nemira (na primer: "snaže re da").

Ako za potrebe preciznije analize svakodnevno jezičko iskustvo i opežanje događaja u stvarnosti stanovanja proširimo makar i pojednostavljena pristupom koji nam omogućavaju sistem

ski, posebno kibernetiski modeli moći ćemo preglednije razmotriti pojave reda (nereda u prostoru stana i stanovanja).¹⁾

Organiziranost sistema stan/korisnik

U sistemu stan/korisnik (s koji zahvaća međusobna djelovanja stanova i prostora u kojemu žive) možemo stanjem sredjenosti odnosno reda smatrati ono koje dozvoljava da se taj sistem u odnosu na cilj njegovog djelovanja, a to je optimalno ostvarenje pretpostavljenih stambenih funkcija u odnosu na realni raspoloživi stambeni prostor nalazi u dinamički stabilnoj situaciji. Elementi sistema kad su sredjeni nalazit će se u takvim prostorno-funkcionalnim odnosima koji omogućuju izvođenje pojedinih operacija u okviru stambenih funkcija, kada se ti odnosi poremete iz bilo kojih razloga nastaje stanje nereda koje onemogućava zadržano funkcioniranje. Taj će "otvoreni sistem" biti izložen djelovanju različitih utjecaja iz svog relevantnog okruženja, ali i iz svog vlastitog ponašanja, no, takovih koji ga neće snažnije poremetiti. (Osim ako se ne radi o izuzetnim događajima kao na primer: nepredvidjeni posjeti, dugotrajne bolesti, provale i sl.), ali će se sistem zbog svoje "elastičnosti" moći oduprijeti i takvim utjecajima zadržavajući se u dovoljno stabilnom stanju. Ako bi nepredvidjeni događaji i utjecaji bili učestaliji, ako bi se stalno povećavala vjerojatnoća da se "nešto dogodi" u tom sistemu, a da sistem istovremeno zadržava svoj cilj, (tj. nepromjenjeni način stanovanja), sistem će se naći u dezorganizaciji uz stalno povećanje nereda. Nered (već u prostornoj organizaciji stana) očitovati će stalno povećanje entropije sistema koje može dovesti i do potpunog kraja, dok će red iskustviti nadvlađavanje entropijske tendencije i njezino smanjivanje.²⁾

Stanje reda ili nereda javljaju se u kretanju sistema³⁾ tako da u odnosu na stambeni prostor dolazi do sukcesivnih (cikličkih, nejednako periodičnih, jednokratnih i sl.) izmjena stanja stambenog prostora do kojih će doći uslijed vanjskih ili unutarnjih utjecaja.

Nije svejedno u kakvim se vremenskim razmacima i odsjecima stanje promatraju.

Ukoliko je vremenski odsječak "izrezak" iz svakodnevnog života gdje se funkcije obavljaju pretežno rutinski i jednako, tu će se i stanje nereda/ređa javljati također ciklički i jedne komjerno (na primer, svakodnevno uredjivanje hotelske sobe ili priprema stola za jelo).

Dovodjenje u red nakon obavijenog dijela svakodnevne stambene funkcije (spavanje, konzumacija) nije potrebno samo radi mogućnosti ponovljenog obavljanja samo jedne od funkcija, već i da bi se uopće mogle obaviti i druge neke funkcije koje se – zavisno ili nezavisno – obavljaju u istom prostoru (na primer, spavanje već da bi se moglo kretati).

1) u tom smislu vidjeti: M. Čenek, Funkcionalna koncepcija i upotreba vrijednost stana, 1976, str. 16–55 (pogledajte: Sistemski pristup u izučavanju stanovanja).

2) O entropiji ovdje govorimo prvenstveno kao tendenciji smanjenja organiziranosti sistema i kao izrazu situacija sve veće neodređenosti u sistemu. O pojmu entropije vidjeti npr.: Štambuk cit. lit. str., 17–18, Lerner cit. lit. str., 77–78, Ekonomski leksikon

3) Vidjeti Lerner, str. 26, cit. lit.

Medjutim, u većem vremenskom rasponu gdje se dešavaju i promjene stanja vezane za ispunjenje pretpostavljenog programa stanovanja i njegove daljnje preobrazbe (na primer, postepeno namještanje prostorija dok ono nije "kompletno") ili gdje su nastupile promjene nekih važnih prvobitnih uvjeta (na primer, smanjenje ili povećanje broja članova domaćinstva njihove starosne dobi i ženjenja) ili gdje su nastupile nove potrebe u stanovanju, pojave reda/nereda morati će se protumačiti složenije. One sada nisu samo više repetitivna ili nerpetitivna stanja koja prate svakodnevne rutinske procese "normalnog" stanovanja, već očituju i druge kvalitete stanovanja. Bitnim promjenama kvalitete stanovanja obično prethode krizne situacije pojedinačnog ili "totalnog" nereda. Nakon takvih nereda može se očekivati uspostavljanje, kako i tu jezičkom iskustvo kaže: "novog reda"⁴⁾ (u stanu, ali i u uredu, školi) o promjenjenim navikama i sl.

U stanu kao otvorenom sistemu možemo primjetiti i fenomen ekvifinaliteta tj. mogućnosti da se u sistemu kreiraju rezultati koji su jednaki jednim jedinim načinom već i alternativnim putevima.

Zbog toga se i ne dešava da situacije nereda odmah paraliziraju izvršenje funkcije već "na drugi način" omogućuju njeno izvršenje. Realiziraju korisnici sa znatnim odstupenjem koriste inventar u zadanom prostoru domaćinstva (npr. više članova raznim metodama ne služeći se istovrsnim priborom i prostorom u istoj kuhinji priprema jelo).

Doista, da li ćemo odstupenje od nekog definiranog reda kvalifikovati kao nered ili, pak, red nove kvalitete ovisi o kriterejima za svrhovitost procesa gdje se takva stanja događaju.

Sredjivanje nereda

Kao kompleksan sistem, pa i takav sa karakteristikama tzv. "velikog sistema"⁵⁾, stan će biti pojedeno izložen jačim tendencijama entropijske dezorganizacije.

Suprotstavljanju stvaranja nereda kao i već nastalom neredu morati će se provoditi posebnim postupcima sredjivanja u obliku "negativne povratne sprege". U rasponu od svakodnevnog pospremanja garderobe ili kuhinjskog pribora i posudja do zahvata u već krizne situacije nereda koji posve onemogućavaju vršenje određenih funkcija.

Krizne situacije "nereda" paraliziraju obavljanje gotovo bilo koje funkcije, te su potrebni postupci za njihov otklanjanje.

Takvi postupci generalnog sredjivanja poduzimaju se kada više nije moguće sukcesivno ili simultano izvoditi reverzibilne operacije sredjivanja (npr. smještanje posudja i pribora za jelo ili garderobe i ostalog pribora na predviđena mjesta u ormaru nakon što je završena potreba njihovog korištenja (završene konzumacije, razodjevanje).

4) Neki autori kao na primer David Boon odriču opravdanost suprotstavljanje reda i nereda shvaćajući "nered" kao kvalitativno drugačiji "red". Vidjeti... David Boon, Some remarks on the Notion of order. A theoretical Biology, An IUBS Symposium edited by C.H. Wedington, University Press.

5) Prema Lerneru "predmet istraživanja teorija velikih sistema je upravljani sistem posmatran kao skup uzajamno povezanih pod-sistema objedinjenih opštim ciljem funkcionisanja" (str. 252., cit.lit.).

Tada se jedinstvenim zahvatom "velikim spremenjenjem" dovodi nered u opće stanje reda u sistemu. Ali uz riziko da se pri tome more pojednostavniti struktura elemente od kojih je nered nastao ili će se promijeniti uzroci zbog kojih su oni uopće korišteni. Nije neobično da takove zahvate spremenje prati odstranjanje suvišnih ili "suvišnih" predmeta pa tako ovakva spremenja nerijetko rezultiraju redukcijom mogućnosti zadovoljenja nekih stambenih potreba, što može značiti i redukciju kriterija zadovoljenja potreba.

Stanje nereda koje u kompletnoj stambenoj strukturi ili samo mjestinično onemogućava odvijanje pretpostavljenih stambenih funkcija može se prikazati i kao rezultat inverzije uloge upravljačkog i upravljanog dijela sistema.⁶⁾ Ako je korisnik upravljački dio jer svojim organizacijskim postupcima u čitavom sistemu stan/korisnik upravlja, a to se upravljanje realizira u fizičkom prostoru stana kao upravljanom dijelu sistema, onda u onoj situaciji nereda koja više ne dozvoljava dinamičku stabilnost sistema gubitak svojstva upravljača i ustvari postaje jati upravljeni dio-podležući zakonitostima što ih sada nesređjenost stana nemeće kao novi upravljački dio sistema. Figurativno u tom se slučaju kaže da je netko postao "rob nereda" (vlastitog, tudjeg).

Mo, da li se saista korisnik neminovno setišće u takvoj situaciji pa je jedno što mu preostaje da bude svladan tim "višim silama" nereda ukoliko on na njihov uzrok ne može imati utjecaja. Ili se more truditi da svakodnevnim i točnim postupcima sredjivanja osigura svoju vlastitu stabilnost u dinamički stabilnom sistemu koji dozvoljava tek toliko nereda da ga može prije njegovog ponovljenog nastupanja, efikasno otkloniti pojedinačnim postupkom dovodjenja u red?

Korisnik će se možda htjeti ili će biti prinudjen adaptirati na učestali ili neprekidni nered što znači da će morati ili reducirati broj, vrstu ili vrijeme obavljanja nekih stambenih funkcija ili će morati utrošiti znatno više energije, vremena i intelektualnih snaga da bi uz nužno povećanja informacija uspio svladati stanje neodređenosti koje se manifestira neredom (više puta pa i uzaludno tražiti će se neki predmet, re-porediti ga na ispravno mjesto neće biti jednostavno, trebati će se i reaktivirati se o "izgubljenom" predmetu, pokušati će se prisjetiti potrebnog stanje (početnog reda) da bi se izvršile namjeravana rednja, itd.).

Kontrola stanja

Medjutim, posljedica nereda, točnije mogućeg nereda, očitovati će se po korisnike i na taj način što će se zahtjevati pojačan napor da se prevremeno nered identificira i već u njegovoj latenciji spriječi. Kontrola stanja sistema postajati će toliko značajna da će postajati već i sama po sebi stambena funkcija, ako ne i sama sebi svrhom. Slučajevi napregnute pažnje i truda domaćina da stan i pojedini njegovi dijelovi i elementi uvijek budu u potpunom redu poznati su i do petloških razmjera. Ne samo da takova kontrola korisnika vremenski kapacitira u odnosu na ostale stambene funkcije već opa i omogućava od njih onemogućava. Težeći idealnom redu (zapravo urednosti što će biti kasnije obrasloženo) korisnik neće dozvoliti niti dinamičku ravnotežu tj. onoliko nereda koliko je nužno potrebno da bi se pojedine funkcije uopće i obavile bilo da se radi o pripremi hrane, čitanju, konzumaciji, odmoru ili spavanju.

6) Vidi lit.cit: Lerner, i cit.lit: Stojanović.

"Idealni" red

Premda stanje gotovo idealnog reda uz maksimalnu kontrolu i regulaciju inicijalnih impulsa neredu može biti postignuto uz minimalnu entropiju, (jer vjerojatnost da se bilo što promijeni je minimalna, a stanje odredjenosti je gotovo maksimalno), takovo bi stanje predstavljalo zapravo petrificiranje sistema.

"Idealni" red ne dozvoljava nikakvu transformaciju, ponajmanje razvojnu i u najboljem slučaju ono može do fizičkog istrošenja samo dovesti neprekidno uniformno perpetuiranje stambenih funkcija koji bivaju sve bezvotnije.⁷⁾ Dehumanizirajuća funkcija stana, objekta i naselja koji su koncipirani tako da su uvijek dovoljni prvenstveno za reprodukciju radnog potencijala (fizička reprodukcija radne snage), može se pokazati i na ovaj način. (U logorskim nastambama red stoga ima represivnu funkciju).

Idealni red servira se kao privlačna slika na fotografijama knjige i časopisa o uređenju stana, a takove idealizirane slike pojavljuje se i kada se izlaže najčešće u izložbenoj postavi.

Premda ovakve postavbe daje dovoljno informacija o samim predmetima, može stvarati i krivu predodžbu o stvarnom uključenju tih predmeta u život stana.

(Tada, naime, u kuhinji neće stajati samo izložbeni rekviziti kao vaza s cvijećem, kalendar, koje boca) već će se u nekom česu jedve elementi nazirati u općoj kuhinjskoj gužvi.

"Idealni red" javlja se u masovnim medijima, često kao okosnica manipulacije budućeg korisnika.

Automatizirani procesi

Naravno, za pojedine podsisteme sistema takova neprekidna kontrola ne samo što je korisna već je poželjno da se ona obavlja i kao automatizirani proces. Takove automatizacije ostvarene su već u nekim uređjima i ne odnosi se direktno na probleme prostornog rasporeda, ali se analogiju zadovoljava (npr. automatsko pranje rublja ili sudje, itd.). U klasičnim društvima na nivou "automatske" operacije smještava se čovjek u podjeli reda, nju preuzimaju robovi, sluge, sobari, nadglednici itd.

U futurološkim projekcijama automatizacije se prenosi i na prostorno-funkcionalnu organizaciju (CIT) gdje se stambena struktura uključujući opremu i namještaj samoregulatorno adaptila prema skutnim potrebama korisnika. Zeseda segment takove najave automatske prostorne regulacije stana nalazimo u automatizaciji zatvaranja vratiju ili prozora (ostavljanje nezatvorenih vratiju u stanu može se također tretirati kao komponenta stvaranja nereda). Automatizirano sredjivanje, (koje možemo ovdje vidjeti u simboličkoj metafori) - vrši se u automatskoj kugleni kada se nakon udarca i rušenjem postave, sustavski uspostavlja početna postava.

7) Epitet "izvanredno" ukazuje na osobito uvježbanje onih situacija koje udaljujući se od prosjeka, rutinske uobičajenosti, predstavljaju nove do tada nepoznate vrijednosti. One su izvan uobičajenog, očekivanog reda.

Subjektivni red

Poznati su slučajevi ne samo iz bohemskog života već tekodjer iz raznih rednih prostora (trgovina, skladište) kada se korisnik usprkos očitoj dezorganizaciji u prostornom rasporedu elemenata putem kojih se ostvaruju funkcije, vješto, često i bez greške, snalazi. Ovdje je uspostavljen "subjektivni red" stvari. Usprkos povećanoj neodredjenosti u odnosu na standardno očekivenu situaciju, glavni korisnik je uspostavio u toj "alogičnoj" situaciji svoju vlastitu odredjenost u kojoj je entropija isto tako (za njega) minimalna, jer vlastite je memorije garancija postupnog snalaženja. Vjerojatnost da se promijeni za njega poznata ili se velikom sigurnošću očekivana pozicija elemenata jest ovdje minimalna. Razlozi uspostavljanja subjektivnog reda u sistemu koji drugi sudionici doživljavaju subjektivno i objektivno kao nered (subjektivno kao nerednost a objektivno kao nered, jer ne znaju i ne mogu izvršiti u datom rasporedu nikakvu svrhovitu radnju, osim formalnog sredjivanja) mogu biti vrlo različiti. Oni možda sliježe de preuzete navike korisnika stvorene u nekoj prostorno ili vremenski drugačijoj situaciji ili, pak, neki elementi kao i njihov raspored u cjelini imaju za individualnog korisnika neko posebno svijesno ili nesvijesno simboličko značenje. Ukoliko takav "subjektivni red" nije moguć u nekoj relativnoj izolaciji već se mora integrirati u red višeg sistema dolazi do konfliktnih situacija između raznih korisnika datog prostora koje se razrješava na razne načine: ili koegistencijom "individualnih rasporeda" i njihovim preklapanjem samo ondje gdje se oni kao red iskazuju u interesu svijeta ili kao kaotična situacija koje nesposlijetku ukida i "subjektivne rasporede". Ili kao razrješavanje u korist onoga tko posjeduje dominantnu ulogu te podređuje ostale rasporede svom redu ili (u povoljnijem ishodu) "neutralnom" redu koji ravnopravno podmiruje nekar samo dio subjektivnih potreba ostalih korisnika jedne stambene strukture.

Formalni red

Prostorna struktura dozvoljava da se uspostavi formalni raspored elemenata u doslovnom smislu. Formalni raspored ravna se prema maksimalnom iskorištenju prostornih mogućnosti, ali bez obzira ili se vrlo malim obzirom na funkciju.⁸⁾

Stanje postignutog formalnog reda obično će se verbalno izraziti s konstatacijama kako nema "suvišnog prostora" da je "sve smješteno na svoje pravo mjesto", "svaki kutak je iskori

8) U tom smislu formalnom redu odnosno neredu odgovarati će šire shvaćanje takvih stanja. Nered se ovdje nužno ne dovodi u vezu sa svjetlošću. On će nastajati kao slobodna promjena nekog prvotnog stanja reda - kao prepustanje nezvjesnosti. Nered u stanu tada može uslijediti, na primer, nakon propuha ili potresa.

šten" i sl.. (Ovakvi komentari, pak, mogu odgovoriti stvarno postignutom isprevnom rasporedu).

Primjer za objekt tipičnog formalnog rasporeda je putni kovčeg koji se u toku putovanja ne koristi, pogotovo ako on usprijek ne sadrži neku prostornu podpodjelu se smještaj stvari. Dominantan je kriterij da "što više stvari" u nj stane, a ekstremna je primjer za takav raspored (gdje je ne samo glavni već i jedini kriterij maksimalna prostorna iskoristivost), npr. vreće ili kanta za otpetke koji se ne selekcioniraju usprijek. Ovdje se ne radi o entropiji, jer se nikakav drugi red u vreći i ne očekuje, odnosno očekuje se da bude ispunjen samo kriterij najveće prostorne iskoristivosti za smještaj bilo kojih elemenata.

Formalni red u stambenoj strukturi može se javiti kao prividno uspostavljenje funkcionalnog reda. Npr. sredjivanje predmeta "po veličini" (knjige na polici, garderoba u ormarima, hrane u spremištu i sl.) takvo je formalno sredjivanje koje sa stenožišta funkcioniranje sistema može predstavljati i zna ten nared. Potrebna je znatna informacije (memoriranje, kodiran plan rasporeda i sl.), da se svlada neodređenost takvih postava.

Realen je problem za projektante i za korisnike kako "posiriti" kriterije formalnog i funkcionalnog reda u stambenoj strukturi, a da bi se osiguralo optimalno funkcioniranje u dinamičkoj stabilnosti sistema. Iluzorno je, naime, pomišljati da se kriterij formalnog sredjivanja ne mora respektirati, što više, on u vrlo velikoj mjeri determinira ukupni poredak.

Zbog mogućnosti "rješavanja" mnogih problema nereda formalnim sredjivanjem javlja se u korisnika iluzija, u vjerovanje da su prostorne mogućnosti smještaja takoreći neiscrpne i da je jedino pitanje koliko se stvari sve bolje i bolje mogu da "slože", "spreme". Doista kritične situacije nareda natjeravaju na takove razmišljanja pe i postupke, a i to što uvijek dio stana zbog raznih razloga (sezonsko korištenje stvari, stvaranje rezervi predmeta itd.) postaje skladišni prostor koji se rijetko koristi, pe se ovdje tada može primjeniti prvenstveno formalni raspored. (Da bi takovo "skladište" postalo opet funkcionalno potrebno je izvršiti tekodjer "velike spremanje" lokalnih razmjera nekon koga se predmeti mogu usajeriti u njihove funkcionalne rasporeda.

Formalni red obično je suprotan svakom subjektivnom redu ukoliko se ne radi o tako specifičnom subjektivnom redu kojeg upravo ponajbolje zadovoljava formalni red (što je tekodjer moguće i to pogotovo onda kada je formalni red osnovica nekim stereotipnim ususima rasporedjivanja elemenata u stanu: npr. simetrične postave namještaja, slike na zidu). Uzred budi spomenuto da je u stereotipnim postavama gradjenski uređenih prostorija (npr. bračne spavane, blagovane, pe i "salon") koji su uglavnom slijedili strogu simetričnu razdiobu bilo za korisnika znatno lakše uspostavljeti red nego li je to u jednom suvremeno koncipiranom stanu sa komponabilnim elementima gdje se nudi velik broj kombinacije i formalnog ali i kompletnog funkcionalnog sredjivanja.

Krutost i jednoličnost funkcije koje se u nekom prostoru obavljaju (pogotovo ako su one monofunkcionalne) stabiliziraju situaciju do te mjere da je potrebno vrlo malo sredjivanje jer su entropijske situacije gotovo isključene (npr. za hotelske sobe, za spavane u kasername itd.). Intervencije sredjivanja se ovdje svode na postupke održavanja.

Formalni red kao takav koji teži maksimalnoj prostornoj iskoristivosti ne treba zamijeniti s kompozicionim i metodološkim karakteristikama prostorne organizacije elemenata inventara u stanu.

U stambenoj strukturi iako manje nego li u širem gradskom prostoru pojedini elementi i njihovi međudodni preuzimaju važne funkcije identifikacije, organizacije i općenito prostorne artikulacije. Da bi se uspostavila i ovdje situacije sredjeno sti uspostavlja se paradigmatke veze izmedju elemenata (npr. kolorističke povezanost predmeta, osobljis i zavjesa u nekoj prostoriji) ili sintagmatke (međusobni odnosi pojedinih elemenata u prostoriji i ostalom stambenom prostoru). Ova razina reda/nereda osobito je konstatirana na nivou obrade sekundarnih značajnih finalizacije i završnih redova (vrste keramičkih pločica, ličenje prostorija itd.). U marketing akcijama prilikom plasmana elemenata namještaja i pribora, česti su slogani "ove godine u modi je mehagonij" ili "sve u bijelom".

Zavisnost morfoloških osobina predmeta i načina njihovog uređivanja, tekodjer je ovdje važno pitanje.

Ch. Norberg Schulz zastupa stanovište da u topološkim relacijama, dakle, onim situacijama gdje su zadovoljeni samo kriteriji redosljeda, ali ne i točnih pozicije djeluju - u smislu kompozicione ravnoteže - kaotično svi oni predmeti koji imaju karakteristike geometrijske pravilnosti, budući da takvi elementi zahtjevaju i geometrijske relacije.⁹⁾

Nije s time u vezi neosnovano se prisjetiti da se obično vrlo velike pažnje pridaje utvrđivanju formalnog sredjivanja kada se ispituje da li i kako neki od elemenata namještaja "prista je" drugom, kakva se cjelovitost postiže od svih elemenata (npr. postave slike na zid).

Za formalni red (u formulaciji autora - formalnu strukturu) važna je i hijerarhija gdje treba razlikovati primarne i sekundarne elemente. Samo su primarni elementi presudni za koherenciju kompozicije, dok sekundarni mogu biti i izostavljani, a da se u osnovi red i cjelovitost kompozicije ne naruši.

Instrukcije da nešto "najprije" treba srediti ili da se ne mora srediti "svaka sitnica" idu u prilog ovoj tezi.

Karakteristike koje Ch. N. Schulz daje tzv. "tehničkom sistemu" kao osnovnoj okosnici konstrukcije zgrade je "sredjeno po navljenju ograničenog broja tehničkih elemenata" te "tehnički red implicira ponevljenje istih elemenata" s "amorfnom konstrukcije koje zbog organizacije svoje materijalne strukture nisu u stanju tom kriteriju zadovoljiti imaju vrlo ograničene mogućnosti u prostornom variranjju, rasporedu elemenata od kojih su sastavljene.

Ove postavke o karakteristikama "tehničkog sistema" značajne je, jer se odnosi na problem reda/nereda i tipizacije, ali u njoj se jasno zamjećuju preokupacije s početka šezdesetih godina (kada ovaj tekst nastaje) o superracionalizaciji tehnologije proizvodnje i ugrednje gradjevinskih elemenata i konstrukcije.

9) Christian Norberg Schulz, Logik der Baukunst, Ullstein Bauwelt Fundamente, 1965., str. 156-166.

Spremanje i čišćenje, red, urednost

U kolokvijalnom govoru često se, kad se govori o spremanju ili sredjivanju, ne luči razlike između čišćenja i uredjivanja. Čišćenje je namjenjeno odstranjivanju oblika prljavštine, (od sobne prešine nadalje) te se tako može primjeniti i na neku situaciju nereda, kao što stvari mogu biti postavljene u redu i bez da su očišćene.

Funkcija čišćenja uz uredjivanje bliska je pojmu koju treba također lučiti od reda, a to je urednost. Za razliku od reda pod čime mislimo na takvo stanje međusobnih odnosa elemenata u stambenoj strukturi koji omogućuju optimalno ostvarenje stambenih funkcija prema standardnom programu korisnika, urednost je kriterij kulturnog standarda, subjektivna projekcija o tome što je "u redu", a što nije.

Urednost će se stoga vezati za nivo održavanja, higijene i prihvaćene konvencije rasporedjivanja. Uostalom i tu nam kolokvijalni govor daje potvrdu ako se prisjetimo komentara za neki prostor kada se kaže da je on "čist i uredan" (ali i ništa više) tj. čistoća i urednost se uzimaju kao dovoljni za namjestak drugih utilitarno upotrebnih ili simboličkih vrijednosti - bilo da se radi o nekoj iznajmljenoj sobi ili prisjećanju nekog turističkog boravka.

Shvaćanje urednosti korisnike u stanu (pogotovo ako se ono udjeljuje od standardnih normi o urednosti koje se prihvaćaju u toku socijalizacije) može izazvati nespete situacije. Nepoštovanje kulturnih normi može imati i oblik namjernih destruktivnih u egoističkom isticanju samo vlastitih interesa.

Klasičan je primjer za to: opredjeljenje korisnika za urednost u vlastitom stanu i za smetište u njegovom okruženju.

Takova predodžba osnovna je da se bez izlike odbacuje otpadak iz vlastitog stana za volju veće urednosti u stanu.

Socijalni status i red

Funkcioniranje i stabilnost sistema korisnik/stan neposredno zavisi o socijalnoj strukturi i statusu korisnika.

Korisnik stana može se doslovce zateći kao podsistem, što mu npr. osigurava status podstanera. U tom slučaju za njega će obično važiti poseban kućni red koji će se očitovati redukcijom broja i kvalitete zadovoljenja stambenih potreba i obavljanje funkcija, ali i uz zahtjev za povećanje osobitog reda u organizaciji i korištenju stambenog prostora. Se stanovišta stanodavca sasvim je to logično jer što su manje promjene u prostoru podstanarstva to je i manje napore i investicije da se nakon jednog podstanarskog korištenja isti prostor ustupi za slijedeće podstanarsko korištenje.

Podstanar će stoga biti i vrlo ograničen u stvaranju svog vlastitog i subjektivnog reda a taj će morati uskladiti s kulturnom normom stanodavca.

Bogatiji stan gradjanske klase svoj stabilitet postizati će već na drugečije načine. Za formiranje individualnih zahtjeva neće se dovoljno izoliranog mjesta pa "subjektivni redovi" neće kolidirati niti ugrožavati čitav proces zajedničkog stanovanja. Stabilitet se ovdje održava i na osnovi kriterija "potrošačkog mentaliteta": težnji k neprekidnom "moderniziranju" stambenog ambijenta i stalnom odbacivanju "potrošnih" stvari.

Igra kao "nered"

Posebno je vrijedno razmotriti stambenu funkciju igre. Igra je ona kojoj je (ukoliko to već nije programirana igra po pravilima) potreban određen nered, a ona ga i stvara. Nered ili samo elementarni, nominalni red sa svojim visokim stupnjem neodređenosti izaziva znatniji, razvija sposobnost kreiranja, imaginacije. Za dječje igre privlačniji su nepoznati taveni i napušteni igrališta nego li sredjena dječja igrališta.

Zbog tako avrsne racionalizacije stambenog prostora¹⁰⁾ teško da će i u dječjoj sobi stariji korignici htjeti pristati na stvaranje nereda, a kamoli izvan ovog rezervata u čitavom stanu (naročito ako takav nered prijeti da ugrozi prihvaćene stereotipe o urednosti ili narušava visokoorganiziran subjektivni red ostalih stanova gdje se točno zna što je na kojem mjestu).

Problem biva to veći ako raspoloženja za igru ne smatramo neočekivanim u stanovitoj mjeri i za odrasle korisnike (postupci prigodnog ukrašavanja stana, pripreme hrane, tretmana domaćih životinja mogu npr. imati takve karakteristike).

Nivoi reda

Nivoi reda koje se traže u stambenoj strukturi da bi se moglo udovoljavati određenim stambenim funkcijama mogu, ako se oni promatraju u svom statičkom određenju, biti različiti. Te nivoje možemo uzeti analogno kao mjerne skale: nominalni red će biti onaj gdje je dovoljno da elementi pripadaju istom skupu, ordinalni red traži da budu utvrđeni odnosi redosljeda, a intervalni redu moraju biti intervali točno i pozicionarno utvrđeni.

Za ispunjenje nominalnog reda biti će npr. dovoljno da se sjedanje u nekoj prostoriji budu raspoloživi odgovarajuće sjedala, u ordinalnom redu njihov će se razmjesta već moći odrediti sa relacijama "bližeg", "daljnijeg", "ispred", "iza", "s lijeva", "s desna", "pokrak" itd., dok će intervalni red točno pozicionirati u izabranoj mjernoj jedinici (metrima, koracima ili nekoj drugoj) vrstu i položaj pojedinog sjedala, kao i svih sjedala. Procesi stvaranja nereda, u početnoj fazi mogu se iskazati i kao promjena ("spuštenje") rezine potrebnog reda za neko stanje (npr. u preglednicima za snajestaj pribora za jelo) biti će dovoljno postići nominalni red tj. da su na okupu svi zajednički elementi (noževi, vilice itd.) dok će se kod postave stola već tražiti ordinalni ili čak strogo intervalni red.

Nivoi reda elemenata namještaja i opreme obzirom na prostornu organizaciju su različiti. U kupatoni na primjer uspostavlja se intervalni red: svaki je element u točnom redosljedu na svojem mjestu, u kuhinji je zavisno od prostornih mogućnosti i izbora elemenata moguć u nekim slučajevima također, samo intervalni, a u drugim ordinalni red, dok će u dnevnom boravku katkada biti dovoljno da se postigne i samo nominalni red tj. dovoljno će biti da se tu nalaze oni predmeti koji "spadaju" u dnevni boravak, ali uz velike mogućnosti međusobnih prostornih kombinacije. Naravno bilo kakav odnos koji ne bi omogućavao pretpostavljene funkcije za ovaj prostor značio bi već stanje nereda.

10) U stanu namjenjenom eksperimentalnom istraživanju, gdje se stiču iskustva na osnovi "proba i grešaka" nered će također biti neminovna pretilica stambenih procesa.

Tamo gdje je potrebno osigurati intervalni red iz sigurnosnih i drugih razloga to se postiže već konstruktivno-tehničkim zahvatima (npr. pozicije grijaćih tijela, pozicije osigurača i regulatora na električnoj razvodnoj ploči zvana na tabli pri kućnom ulazu), koji fiksiraju poziciju da se ona ne može mijenjati. Međutim, strogi intervalni red može biti i posljedica tražene jednostavnosti i jednostranosti u projektiranju i izvođenju, te se pozicije elemenata fiksira iako bi u stvarnom korištenju bile dobro došla i prostorna fleksibilnost (npr. u kupsonici) to zasluga nije moguće.

Red/nered u stanu, dijelu stana i okruženju stana

Stvaranje nereda kao entropijska tendencija u jednom dijelu stambene strukture može se, ali se i ne mora, nepovoljno odražavati na drugi dio strukture i se stan u cjelini. Do nereda u dijelu stana može i doći upravo zato što se za izvršenje funkcije u drugom dijelu (a koje u česu mogu biti i za čitav stan najvažnije) postavljaju viši kriteriji reda tj. ili intervalni red umjesto ordinalnog ili smanjenje potrebnih postupa kontrole i regulacije reda. U tom slučaju će se "posebno urediti" neke prostorije ili dio stana, "na brzinu" će se pospremiti sve što nije bitno u datom česu ukloniti da "ne smeta" i sl. Tipične za to su npr. ili situacije žurbe kada je primarno da se korisnik što prije upremi za pripremljenu funkciju (da otidje npr. što prije iz stana) ili to mogu biti i "posebne prilike" (prijem gostiju npr.) kada će se s posebnom pažnjom organizirati dnevni borevak da bi se za funkciju odlaže: garderobe mnogobrojnih gostiju istovremeno tolerirao i nered.

Ovakvo prebacivanje nereda ili reda može se desiti i izvan stambene strukture (u okruženju sistema): kada korisnici redajući svoje obitavalište kroz prozor u javni prostor izbacuju predmete oko zgrade stvarajući nered; površine više nisu dostupne za dječju igru, pa ni kretanje pješaka nije bez opasnosti i neprilika; selenilo se uništava, a zgrada i njen okoliš dobivaju atribut neurednosti.

Do takvih situacija očigledno ne dolazi zbog nekog analitičkog sistemskog razmišljanja i predumišljanja korisnika već njihovih vrijednosnih kriterija. Time se bitno luči vlastiti pristupni prostor od javnog naznač "ničijeg" prostora, (koji tako za te korisnike nema više svojstvo zajedničke vrijednosti koja tekodjer ulazi u organiziranost stambenog života). Ako se, nasuprot tome, vrijednost javnog, zajedničkog prostora uzima kao prostor prvostepene važnosti, u kojem se tek i mogu ostvarivati neke za kvalitet stanovanja važne funkcije (igra, odmor, uzgoj zelenila i sl.) može doći i do obratne situacije tj. one gdje će se privremeno povećati u samom stanu nered da bi se sačuval potreban red u vanjskom prostoru (npr. odluka da će se do zakazanog termina odvoza otpada ti otpaci zadržavati u stanu umjesto da se već znatno prije iznesu iz stana pred kućna vrata ili da se čak sukcesivno izbacuju kroz prozor, kako i nastaju).

Postoji određena razlika između nereda koji nastaje u samoj stambenoj strukturi i nereda koji nastaje u njenom okruženju (uzimamo da je to okoliš stambenog objekta ili čak samog stana).

U samom stanu nered, kako je spomenuto, uglavnom nastaje promjenom pozicije predmeta, njihovim negomiljevanjem, - bilo da prispjevuju kao novopotrebnii bilo da još preostaju kao djelomično ili više nekoristivi (nepotrebnii) - ali oni ipek pripadaju predvidivom sortiranom stambenom inventaru. U vanjskom

prostoru ti predmeti su posve disfunkcionalni i zatiču se kao stran element, kao otpadak. Ovdje nije ni moguć nikakav reverzibilan proces sredjivanja (niti periodički, niti u smislu "velikog spremanja") jer se nema i nada što pospremiti, nego se takav nered može ukinuti jedino operacijom čišćenja, gdje tek nakon toga mogu uslijediti i operacije uređivanja okoliša (obnova i razvoj postave selenila komunalne opreme i sl.).

Korisnik, red/nered

Neke će ponavljane situacije stvaranja nereda tražiti svoje rješavanje u promjeni polaznih pretpostavki što znači u samom korisniku kao izdizivaču "nereda" ili stvaracu "reda". Do situacije nereda doći će u slučajevima kada postoji nesrazmjernost između stvarno izvršene i potrebne operacije za neku stambenu funkciju, kada korisnik ne zna (nije naučen, priučen, dovoljno spreman, smalsljiv i sl.), u beratsnu elementine kudnog inventara i kretanju u prostoru stana. Pogotovu ako je korisnik povezan još sa nevikom stvorenim u nekoj drugoj sredini, (bilo da je to "više ili niže" rezins urbanog života od one u kojem će se zateći).

Poznate su situacije nereda koje će makar u najboljoj manjeri stvoriti "rodjaci sa sela" ili povratnici iz inozemstva. U ovim su situacijama povezani kulturni standardi sa stvarnim neznanjem.

Nastali nered rezultat je prvenstveno nedovoljnog znanja ili potrebne raspoloživosti potrebnim informacijama (npr. nered koji će nastajati prilikom neuspjelog sastavljanja namještaja iz monterskih dijelova, krivog rasporedjivanja elemenata namještaja i sl.).

Projekt i korištenje stana

Možemo se pitati da li se nered odnosno red stvara i očituje tek u korištenom stanu ili se ta stanja mogu javiti već u praznom (za korištenje pripremljenom ili od korisnika nupuštenom) domu, te da li već i za projektnu dokumentaciju možemo koristiti kvalifikacione oznake nereda/reda.

Gledajući sistemski dosljedno smjelo bi se reći da red/nered nastaje tek u svrhovitom korištenju stana kao aktiviranje sistema stan/korisnik.

Međutim, i prazan stan već je u prvoj fazi korištenja. On će još prije efektivnog korištenja biti "u neredu" ukoliko u datom prostoru ne raspolaže sa potrebnim brojem i vrstom predmeta opreme i namještaja i tekvom mogućem rasporedu koji će omogućiti dobru startnu poziciju za funkcioniranje stana tj. neće biti svrshodan.

Takav stan ili će već zbog početnog nereda ostati neupotrebljiv ili će tražiti maksimalno adaptiranje korisnika ili ako je moguće tražiti će zshvat u svoju fizičku strukturu koje će dovesti do bitne preinske dete stambene strukture.

U početnu situaciju kao potencijalno ili već gotovo uvjetovano stanje nereda možemo zateći već u projektantskoj dokumentaciji. Ono što općenito izražavamo kao: nepodnesna prostorna organizacija i funkcionalne veze može se izraziti i iskazati utvrđjivanje organizacione sredjenosti, tj. opisom predviđenih slučajevih nereda i njihovog karaktera u budućem korištenju stana.

Za ovakvo utvrđjivanje na nivou projekta stana obično nedostaje dobar dio onih elemenata putem kojih se stanje nereda upra

vo stvara a to su elementi namještaja, opreme i drugog stambenog inventara. Ukoliko nije konzekventno provedena modularna koordinacija, neće se moći izvršiti prema pretpostavljenim funkcijama ni valjan početni raspored niti pregrednih stijeni, ni opreme, ni postavu namještaja.

Prema projektnoj dokumentaciji (pa i onoj neraszredjenoj sa više alternativnih uredjenja) moći će se izvršiti analize tek potencijalne i početne mogućnosti nereda.

Vjerojatnost da do njega dodje, kao i njegovi oblici mogli bi se analizirati tek prema simulacionim modelima (uz daljnju pretpostavku da će sa takovo simulaciono ispitivanje biti raspoložiti relevantni podaci o socijalnoj strukturi budućih korisnika i verificirani rezultati odgovarajućih istraživanja korištenja stanova koji se također mogu smatrati relevantnim).

Mjerenje reda/nereda

Da li bi i kako stanje nereda bilo moguće i potrebno objektivno mjeriti?

Uz odgovarajuću metodološku pripremu ne bi bilo teško poslušati se izrazima za mjeru entropije koji su već teoretski obrazloženi (i koji se primjenjuju u teoriji informacije i statističkim analizama vjerojatnosti).

Ne čini se, da ne bi to bilo odviše korisno, a moglo bi zaslužiti na pomisao da se svojstvo nereda kako nas ono ovdje zauzima može izraziti samo kao kvantitativna veličina.

U okviru koncipiranja i primjene modela vrednovanja upotrebne vrijednosti stanova uključuje i rešerše nekih postupaka utvrđivanja, mjerenja i rangiranja stanja nereda bez sumnje da bi bila opravdana.

Težište interesa i analize o problematici reda/nereda kao simptoma akutne prognozirane situacije procesa stanovanja trebalo bi da bude na analizi uzroka i oblika takvih stanja kao i valorizaciji njihovog značenja.

Nered i kvalitativne promjene stana

Stanje reda potrebna su, prema iznesenim postavkama, zato da omogućuje održanje sistema u stabilnoj ili dinamičkoj ravnoteži, drugim riječima da se život u stanu odvija standardno prema pretpostavljenim karakteristikama. Ali, isuviše i stalno stabilna situacija gdje nema nikada nikakvih iznenađenja ni ti promjene, gdje je vjerojatnost izmjena minimalna, artve je - izraz krajnje stereotipnog procesa stanovanja, bez oznake i mogućnosti promjena i razvoja.

Stoga, opravdano je pretpostaviti da entropijski procesi mogu dovesti i do razvojne kvalitativne promjene u cjelokupnom sistemu. One će označiti novi razvojni prevec. Stanje rastućeg nereda u nekoj prostoriji stana npr. dnevnom boravku, ili još bolje kuhinji, mogu biti prevladani odabirom drugih elemenata namještavanja (uz istu funkciju), ali i promjenom same funkcije (prelaz sa patrijarhalnog organiziranja dnevnog boravka kao prostorije gdje su pretežno svi sudionici usredotočeni na jednu funkciju - npr. konverzacija - pa je do nereda ušlo do čitave tade kada se željelo priklijučiti još jednu radnju (npr. gledanje televizije) do alternativne organizacije gdje se uspri-

jed predviđa i simultano obavljanje nekoliko funkcija, pa se tako organizira i raspored.

Do nereda u stanu može doći npr. uslijed rasprostiranja rublja za sušenje u zinskim mjesecima. Takva situacija može biti otklonjena promjenom cilja; da se uopće u stanu ne predviđa sušenje rublja već u posebnoj za stambenu kuću zajedničkoj prostoriji. Slične konfliktna situacija koje mogu nastati zbog neprispodobnosti raspoloživog prostora u stanu i funkcije ili izrazito naglašenog individualnog učešća u pojedinim tim funkcijama mogu također mijenjati cilj i rezultirati prenamještajem odvijanja funkcije u okruženju sistema stana (npr. redne aktivnosti, gimnastika itd.) koje će se umjesto u stanu obavljati u zajedničkim prostorima objekata.

Već iz dosadašnjih analiza moglo se uočiti da se, ukoliko se žele proučiti problemi realizacije stambenih funkcija u odnosu na stanje sredjenosti elemenata u prostornoj strukturi stana, ne bi bila dovoljna pa niti posve točna postavka iz koje bi proizlazilo da su procesi entropije tj. povećanja stanja nereda uvijek nepovoljni.

Pokazano je da entropija koja se formira u jednom dijelu sistema ne mora ugroziti funkcioniranje cjelokupnog sistema. Što više, da ona često puta i potpomaze povoljnije odvijanje procesa u drugom, bitnijem, dijelu sistema (isto to naravno ne znači da je za stvaranje povoljnijeg stanja u jednom dijelu sistema potrebna entropija u nekom drugom dijelu).¹¹⁾ Upozoreno je također da se iza neodgled posve jednostavnih i jasnih stanja nereda mnogo puta krije logika "subjektivnog reda" korisnika stana. Neopravdano pamegdje se uvijek poistovjeđuje neurednost sa neredom što ne mora odgovarati.

Također je naglašeno da suzbijanje sistemskog nereda (tj. onog koji se javlja obzirom na izvedjenje potrebnih operacija prema pretpostavljenim funkcijama u stanu) sa formalnim sredjivanjem tj. onim koje u prvi plan (ili čak samo) stavlja kriterije prostorne iskoristivosti za aplanje i raspoređivanje elemenata, ne vodi uistinu do smislenog sredjivanja.

Stanje reda nisu neposredno polarizirana prema stanju nereda; red se ostvaruje na više razina, pa će tako za jedan skup stambenih funkcija biti dovoljno da se elementi kao pripadaju čiji jednom skupu, nadju na prostorno ograničenom području, dok će u drugom slučaju biti neophodno da položaj elemenata bude tačno i izmjerljivo pozicioniran i prostornom koordinatom stavu.

Ograničenja sistemskog pristupa

Iako su preokupacije stanara redom i neredom - kao što nam već svakodnevni govor ukazuje - velike, ipak detaljnije analize

11) Treba podsjetiti da neko pojedinačno aktualno stanje nereda još neće dati pravo da se ustanovi entropijska tendencija. Tek iz skupa stanja koji se može statistički obraditi utvrđujemo postojanje određene stapanj entropije.

izučavanja (koje nas u ovom kontekstu ne zanimaju) psihosocioloških profila korisnika kao socijalne grupe i individualnih ličnosti.

Sistenski pristup činio se najpogodnijim za prikaz i analizu stanja u procesu stanovanja.

Stena i stanovanje, međutim, ne vidimo kao arhetipski postojeću strukturu već kao veličine u svom povijesnom razvoju.

Prigovori koji se upućuju sistemskom pristupu kada (ako) on insistira na apriornosti funkcionalno-strukturalnih reakcije u venvremenskoj dimenziji, ne bi bili zato prihvatljivi.

Situacije i uzroci reda/neređa

U malo rekapitulaciji uočimo karakteristične situacije nereda kao i njihovih češćih uzroka:

- nakon završene operacije unutar jedne stambene funkcije nije izvršeno sredjivanje (npr. nakon konzumacije) te ostaje stanje nereda koje se može i povećavati,
- uzročni nastojanja operacije sredjivanja nakon izvršene operacije prilikom koje je nastala (gdje je nered zapravo spor redan "uspud" uz jednu svrhovito izvršenu operaciju), mogu biti vrlo različiti: nedostatak vremena za sredjivanje, potreba da se umjesto sredjivanja izvrši neka u tom času prioritetna situacija (npr. nemadan prijem u stan, briga oko malog djeteta i sl.), namjerno ostavljanje nereda u cilju nekog demonstrativnog gesta između članova domaćinstva, se izvodi postupak sredjivanja,
- uzrok može biti i neznanje kako da se izvede postupak sredjivanja (prilikom dječje igre kada se od djece traži ponovno dovođenje u red, prilikom ponovne montaže nekog elementa namještaja, kada se zahtjeva da sredjivanje izvede osoba koja nije upućena u stambene procese određenog stanja, a po gotovo se ne analizira obzirom na kriterije "subjektivnog reda"),
- nadalje, uzrok neredu je u prostornoj skučenosti i lošoj organiziranosti prostora za kretanje, namještaj i pohranu; te okolnost postaje kritična pri rastu inventara u stanu,
- nedostatak novih i zadržavanje već korištenih predmeta u "ne povoljnom" odnosu po broju i vrsti,
- posebne situacije stvaranja nereda zbog iznenađne ili izuzetne situacije u stanovanju (proslave, bolest, provale, oštećenja, itd.),
- promjena strukture korisnika što se odražava u promjeni ne samo načina izvršenja operacije već i promjene ciljeva stambenih funkcija posebno u odnosu na postojanje subjektivnih kriterija za red/neređ i djelovanje kulturnog standarda o urednom i neurednom,
- nered uz traženje kao posljedica neuspjele kontrole reda i prevremenog sredjivanja. Sredjivanje se vodi reverzibilnim postupkom nakon operacije gdje je nered uzrokovan (rednje pospremanje i uskladištenje); - generalnim spremenjen tj. uređivanjem situacije nereda koji je nastupio na više mjesta u stambenoj strukturi te gdje prijeto obustavljanje funkcionaliziranja stanovanja,
- formalnim sredjivanjem koje vodi računa o maksimalnoj prostornoj iskoristivosti ali ne i o logičnom uspostavljanju funkcionalnih reakcija između elemenata,
- uključivanjem u "subjektivni red", red u kojem su uspostavljene funkcionalne i simboličke relacije ali samo za određeni subjekt među korisnicima,

- prebacivanjem nereda iz jednog dijela stambene strukture u drugi ili njegovim premeštanjem u okoliš stana kao relevantno okruženje sistema,

- promjene ciljeva i podciljeva stanovanja, posebno redukcijom broja i vrste predmeta koji sudjeluju u korištenju,

- zbog hipertrofirane funkcije kontrole i nastojanja očuvanja maksimalnog stabilnosti i "idealnog reda" u stambenoj strukturi,

- u situacijama promjene strukture korisnika, djelovanje njihovih navika, kao posljedice njihove edukacije kao korisnika stana,

- povećanjem nivoa sredjenosti se nominalnog na intervalni red.

Red/neređ, upute o stanovanju

U posljednje vrijeme (u toku 1979.) na našem izdavačkom tržištu pojavila su se dva priručnika o uređivanju stana. Ovdje je izabrano nekoliko karakterističnih citata koji se odnose na aspekte reda/neređa, a karakteristični su i po svojem pristupu problemu.

Slijedeći citat iz knjige TERENCE CONTRAN, Uredjenje stana, Mladost, 1979., geji iluziju o neisprivosti prostora, te je i ovdje pretpostavka da se nova količina predmeta može svladati boljim rasporedom:

"Tokom upotrebe sobe za dnevni boravak neminovno ćete kupiti i neke nove predmete, kao što su slike, prostireći, knjige i pokućstvo, a sve to treba vješto rasporediti u prostoru. Upravo zbog novih predmeta treba od vremena do vremena temeljito promijeniti dotadašnji raspored namještaja u prostoriji". (Strana 187.)

- prebacivanjem nereda iz jednog dijela stambene strukture u drugi ili njegovim premeštanjem u okoliš stana kao relevantno okruženje sistema,

- promjene ciljeva i podciljeva stanovanja, posebno redukcijom broja i vrste predmeta koji sudjeluju u korištenju,

- zbog hipertrofirane funkcije kontrole i nastojanja očuvanja maksimalnog stabilnosti i "idealnog reda" u stambenoj strukturi,

- u situacijama promjene strukture korisnika, djelovanje njihovih navika, kao posljedice njihove edukacije kao korisnika stana,

- povećanjem nivoa sredjenosti se nominalnog na intervalni red.

Red/neređ, upute o stanovanju

U posljednje vrijeme (u toku 1979.) na našem izdavačkom tržištu pojavila su se dva priručnika o uređivanju stana. Ovdje je izabrano nekoliko karakterističnih citata koji se odnose na aspekte reda/neređa, a karakteristični su i po svojem pristupu problemu.

Slijedeći citat iz knjige TERENCE CONTRAN, Uredjenje stana, Mladost, 1979., geji iluziju o neisprivosti prostora, te je i ovdje pretpostavka da se nova količina predmeta može svladati boljim rasporedom:

"Tokom upotrebe sobe za dnevni boravak neminovno ćete kupiti i neke nove predmete, kao što su slike, prostireći, knjige i pokućstvo, a sve to treba vješto rasporediti u prostoru. Upravo zbog novih predmeta treba od vremena do vremena temeljito promijeniti dotadašnji raspored namještaja u prostoriji". (Strana 187.)

Kad štogod zatreba, otpočet će prisjećanje i traženje jesu li police od osigurenje spremljene u kuhinjskoj ladicu s pismima koja čekaju odgovor ili su u ladicu s rublje? Je li garancij ski list za projektor u kuticiji s filmovima ili u garderobnom ormaru s upletnicama za struju?

Uzrujevanje zbog traženja i gubljenja vremena može se jednostavno izbjegnuti, jer bez sumnje postoji negdje u stanu neki kutak gdje bi se mogao smjestiti kućni ured. Za to nije potrebna čitava radna soba niti prostor mora biti baš sličan uredu. Osnovno je da sadrži: ključem osiguran pretinac za pisma na koje treba odgovoriti, pretinac za kućne dokumente, čuvalice, školske svjedodžbe, upute za kućanske aparate, kuhinjske recepte i isreske iz novina, ali svako na svojem mjestu da se lako pronađe kad zatreba".

U njemu se implicite kritizira manjkavost projektantskog reda ili nedostatna koncentracija korisnika kao potencijalnog uzročnika nereda ("zaboravlja se"), sluđira se na mukotrpan postupak traženja i loše posljedice ("uzrujevanje", "gubitak vremena") i inzistira na intervalnom nivou sredjivanja ("svako na svojem mjestu").

Jedan od načina regulacije nereda je reopredjivanje predmeta na posebna mjesta, njihovo skladištenje, odnosno (kako je uobičajeno reći zbog kratkoće tog skladištenja) odlaganje.

Na problem odlaganja odnosi se i posebna literatura. U jednom od novijih takvih djela: Radmila Milosavljević, Uredite svoj dom, BIGZ 1976. Na više se mjesta eksplicite komentiraju i problemi nereda (reda i urednosti) neurednosti. Npr. stav o nužnosti nereda kao osnovnog pretiloca dječje igre: "U dječjoj sobi, kao po pravilu, vlada nered, a često i previše lom" (str. 7.). Misao koja pokazuje kao osnovni uzročnici nereda mogu biti sadržani već u projektnoj dokumentaciji (a ujedno prisjeća na nepovoljne posljedice regulacije tj. traženja nereda):

"Nerviranje prilikom traženja predmeta koji vam je potreban... samo su neke od posljedica loše planiranog ostavnog prostora u stanu". (Str. 7?).

Citat iz kojeg je vidljiva izrazita međuzavisnost elemenata (naizgled nebitnih) i upozorenje na opasnost samosvrhovitosti sredjivanja. "Urednost koje nije sama sebi cilj, već sredstvo za udobnije stanovanje, mora biti omogućena mnoštvom na izgled beznačajnih sitnica".

Z A K L J U Č A K

Pokušalo se uočiti i analizirati pojave nereda u svojoj raznovrsnosti mnogobrojne, a u svom značenju različite. Nerušavanje ili unapredjenje organizacije stambene strukture u toku stanovanja ne dešava se slučajno iako je katkada nepredvidivo.

Početni uzroci niza problema sredjenosti stana i stanovanja sežu već na nivo koncepcije i projektantske dokumentacije; za niali koje se temelje na konvencionalnim šablonima kada se unaprijed već odustaje od predviđanja raznih okolnosti i promjena u budućem životu korisnika, gdje je česta velika nepoznanica tko će već i na početku korištenja stana biti njegov korisnik, ili ako se ne uključuju sigurnosni kriteriji savladavanja stvaranja nereda, a koji se mogu osigurati već u fizičkoj strukturi (fleksibilnost, rezervni prostor, usmjenski prostori za odlaganje, skladištenje itd.).

Da nered ne bi prerestao iz svoje normalne dimenzije kada se periodički javlja ali se i odklanja u ciklusima obavljanja raznih stambenih funkcija u procesu zadovoljavanja pretpostavljenih stambenih potreba, - nužna je osim povoljnih uvjeta što ih može pružiti sama fizička struktura, također i kritička osvještenost korisnika-subjekta u stanu. Njihova socijalna zrelost uz znanje o smišljenom korištenju već prisutnog i tek očekivanog stambenog inventara.

Osim ostalih potreba može se reći da kod korisnika treba da se razvije i potreba za redom, ali ne kao automatsko prihvaćanje stereotipa kulture stanovanja izraženih kroz kriterije urednosti, pribjegavanje maksimalnom i "idealnom" redu (što će dovesti do stagnacije razvoja stambenih funkcija). Također ne i kao potreba za samosvrhovito uređivanje i stalno provjeravanje sredjenosti što je nasilni postupak subjekte prema ostalim korisnicima stana ili, čak, samom sebi, a znak je otudjivanja od izvornih ljudskih potreba.

Nered niti je uzrokovan niti rješiv bilo samo promjenama u fizičkoj strukturi stana, niti samo posebanjem i stavovima korisnika, - tek njihovim međusobnim djelovanjem.

Redu u stanu nije alternativa neredu u okružju stana, ali nered u dijelu stana može biti nužnost utjecanja i podmirivanja trenutno najbitnijih potreba korisnika stana, kao što može biti i prednjažva korjenitih promjena u cilju, osnovna pretpostavka i načinu stanovanja.

Stoga ne može se o redu i neredu govoriti kao autonomnim pojavama gdje će red zasluživati uvijek simbol željenog "+", a nered simbol neželjenog neprihvatljivog "-" već ih se mora nastojati vidjeti i shvatiti u dijalektičkom jedinstvu.

U teoriji i praksi utvrđivanje i ostvarenje ljudskih potreba u stanovanju kriteriji reda odnosno nereda bitni su kvalitativni činioci.

LITERATURA

1. Čanek Mihajlo, Funkcionalna koncepcija i upotrebnost vrednost stana. Center za stanovanje IMS, Beograd 1976.
2. Štambuk Vladimir, Kibernetika - mogućnosti i stvarnost. Tehnička knjiga, Beograd 1976.
3. Lerner A.J., Principi kibernetike. Izdavačko-informativni center studenata (ICS) Beograd 1975.
4. ISKUSTVA 77. "Fleksibilni stan i korisnik" Beograd, 1977. Materijali sa konferencije. Center za stanovanje IMS, Beograd.
5. ISKUSTVA 78. "Modeli vrednovanja planiranih i izvedenih stanova" Opetija, 1978. Materijali sa konferencije. Zavod za zgradestvo PGZ GI, Zagreb.
6. Stojenović S., Antiinformacija i njena funkcija u upravljanju dinamičnim sistemom. Zbornik radova sa III. Konferencije za upravljanje poslovnim sistemom (SKUPS 70), Vrnjačka Banja 1970. Institut za naučnu i tehničku dokumentaciju, (INTEI) Beograd 1970.
7. Stojenović S., Trpatec Z., Jedan teoretski koncept ekonomskog razvoja zasnovan na sistenako-informacionom pristupu (u pripremi).

In memoriam

LJUBICA–BUBA ZAPLETIĆ

Dipl.ing.arh. (1932–2011)

Protjeklo je deset godina od proslave 50. godišnjice upisa Generacije 51' Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, i lagano topljenije koje je obeležilo muški deo populacije (od 13, ostalo nas je samo trojica), počelo je da se prenosi i na naše dame. Napustila nas je veoma draga prijateljica i koleginica, arhitektka Ljubica–Buba Zapletić rođ. Jeličić, a naša mala grupa je iz godine u godinu sve manja i manja. Svi znamo da je to u našim godinama neminovno, ali ipak svaki odlazak tegobno i bolno proživljavamo, gasi nam se generacija...

Arhitektka Ljubica–Buba Zapletić rođena je 1932. godine u Kruševcu, gde je završila i gimnaziju. Na Arhitektonski fakultet u Beogradu upisala se 1951. a diplomirala je sa izvesnim zakašnjenjem jer se još ranije zaposlila u GP "Novi Beograd" u službi tehničke pripreme i učestvovala u izgradnji Doma sindikata, a kasnije na realizaciji stambenog naselja Šumice i objekta „Testera“ na Kojarniku. 1973. godine prelazi u GP "Trudbenik", gde ostaje sve do penzionisanja 1991. god. Bila je izuzetan ekspert za PERT metodu za planiranje i praćenje projekata i radnih procesa. Pored niza drugih projekata, bila je angažovana i na pripremama za:

- rekonstrukciju i nadgradnju Etnografskog muzeja u Beogradu,
- kompletnu izgradnju „Sava Centra“,

– rekonstrukciju Narodnog pozorišta u Beogradu.

– objekata u železari Smederevo, itd.

Tiha, nenametljiva, uvek ljubazna, Buba Zapletić je istovremeno bila istrajna i energična. Svoje zamisli, poslovne ili privatne, sprovodila je konsekvantno ali bez nervoze i presije pa je zato bila na poslu poštovana, u društvu omiljena, a u porodici obožavana. Oko 40 godina je proživela u skladnom braku, a poslednjih desetak godina je provela za sinom, ćerkom i dve unuke, uz mnoge prijatelje i knjige. Mnogo, mnogo knjiga..

Osećajna i plemenita, trudila se da bude od koristi ne samo svojim najbližima, već i prijateljima, pa i potpuno nepoznatim osobama u nevolji. Učestvovala je u akcijama Crvenog krsta, pomagala svratište za decu sa ulice i još mnogo toga.

Od rane mladosti volela je prirodu. Bila je aktivni planinar, osvajala Triglav, na jednom od tih izleta, daleke 1957. upoznala je i svog budućeg supruga. U kući je gajila cveće, i uvek imala ponekog kućnog ljubimca. Pažljivo je pratila sportske događaje a u mladosti se i sama aktivno bavila odbojkom. Volela je muziku, a posebno je pratila sva zbivanja vezana za džez. Jednom reči, bila je izuzetno aktivna i svestrana sve do kraja svog bogatog i sadržajnog života.

A nije joj bilo uvek lako. Odmah posle rata komunisti su njenoj porodici oduzeli celokupnu imovinu tako da su dugo živeli u oskudici zbog čega je i bila primorana da se zaposli pre završetka studija. Čitala je o tome i tek pred kraj života otvorila srce svojim najbližima. Pa ipak, probila se i savladala sve teškoće ostavivši za sobom lep i častan trag. Mi, iz njene generacije, tokom ono malo vremena što je još pred nama, pamtićemo je i pominjati sa iskrenom ljubavlju i poštovanjem.

(M.Č.)

Zahvaljujemo se Bubinim koleginicama Arh. Sonji Deklevi i Arh. Ljiljani Dimitrijević na podacima o Bubinim profesionalnim aktivnostima.

In memoriam

Arhitekta LEONID LENARČIČ, AADipl. MA (1932–2011)

Tekst: Mag. Peter Gulič, Ljubljana

Prostor i vreme bili su duhovni svet i vodilja arhitekta Leonida Lenarčiča u svojim naporima da se ostvari lepši i bolji fizički svet. Često teško shvatan od strane stručnjaka, naviklih i naučenih na planiranje svega što je u prostoru, on je tvrdokorno i istrajno insistirao na svom putu razvoja i promocije prostornog planiranja. Često je naglašavao, da se sa tim ne bi bavio, ako bi se za to područje interesovali drugi stručnjaci. Verovatno je zbog toga zanemario, bar u aktivnom smislu, temu koja ga je isprva preokupirala – vizuelni svet i proučavanje ambijentalne strukturisanosti sredine. Sa radom „Percepcijski aspekti gradske vizuelne forme“ je diplomirao na prestižnoj engleskoj postdiplomskoj školi za arhitekta Architectural Association School of Architecture, a potom radio kao urbanista u gradskoj upravi u Londonu. Strukturu i sistem nije tražio samo u vizuelnom svetu, nego gde god ga je poneo bogat životni put ili interes. U svom članku „Metodologija prostorno strukturisanog prostornog planiranja“ (1994) sažeo je svoje opsežno istraživanje o teoriji i metodologiji prostornog planiranja i dao uputstva o tome kako sistemski koncipirati prostorni razvoj Republike Slovenije – na osnovu modela, kako bi se obezbedilo da novi prostorni plan Republike Slovenije ne bude samo sažetak razvojnih trendova sektora. Sledio je niz vrhunskih naučnih istraživanja iz

oblasti kriterijuma i indikatora prostornog razvoja, koja su kulminirala u izradi kompjuterskog programa za analizu stanja prostornog razvoja zasnovanog na unapred definisanim kriterijumima i indikatorima. Kompjuterski program je bio uspešno demonstriran u okviru međunarodnog projekta CONSPACE, Interreg IIIB Cadses (2006). Zasluga arh. Lenarčiča je i u tome što imamo kompjuterizovane indikatore prostornog razvoja sa kojima možemo, između ostalog, objektivno izvesti prostornu regionalizaciju države, regije ili opštine.

Ekološki veoma osetljiv, ne samo u vizuelnom smislu, bio je aktivni član Društva za zaštitu životne sredine Slovenije, u čijem okviru je pokušavao poboljšati prometne planove Ljubljane. Veran sebi, krunisao je svoje napore nizom studija u okviru Urbanističkog instituta Republike Slovenije a ponajviše sinteznom studijom „Urbanističko ambijentalni aspekti uređenja prometa u gradovima“ (1985), s kojom je otvorio put metodičkom pristupu održivog uređenja prometa u gradovima.

Kao diplomac Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, Leonid Lenarčič nije bio samo istraživač i teoretičar, nego i veoma uspešan urbanista i arhitekta. Tako je u radnoj grupi Urbanističkog zavoda grada Beograda zajedno sa Milutinom Glavičkim, Milosavom Mitićem, Dušanom Milenkovićem i Urošem Martinovićem godine 1960. izradio Plan centralne zone Novog Beograda, na osnovu kog je bio izrađen Regulacioni plan Novog Beograda (1962). Potonji je služio kao osnova za detaljne planove sve do 80-tih godina.

Vrhunac Lenarčičevog puta kao urbaniste je Detaljni urbanistički plan za stambeni kompleks "Potamišje" u Pančevu (1991), gde je ponovo uveo ivičnu – uličnu regulaciju kao najracionalniju i najfunkcionalniju urbanističku formu. Kolaps Jugoslavije je prekinuo mogućnost saradnje u sprovođenju plana, kako se to desilo u slučaju Novog Beograda.

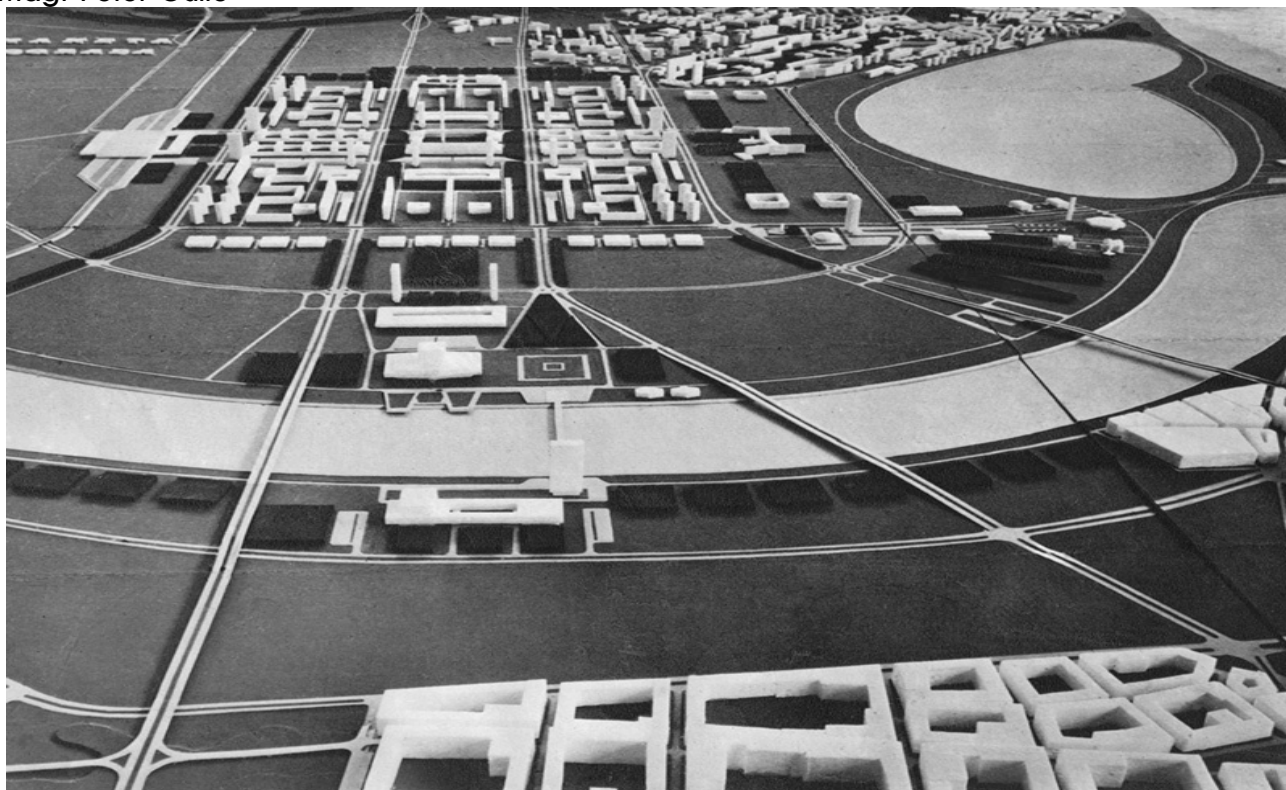
Arhitekta Leonid Lenarčić se kao urbanista afirmisao u bivšoj domovini sudelovanjem na više projekata, među kojima se ističe „Prostorna, prometna i ekološka studija varijanti cestovnog povezivanja Trsta i Rijeke“ (1987).

Sa smrću arh. Leonida Lenarčića izgubili smo svestranog istraživača, prostornog planera, urbanistu, prometnog planera i arhitektu čiji doprinos u svim ovim oblastima bez sumnje prevazilazi lokalni nivo i na koga možemo biti ponosni. Skroman kakav je bio, nije bio sklon promociji svog rada, te je bio s obzirom na duh vremena u kome živimo, često ignorisan. I zato njegov rad još uvek čeka, da ga neko oživi i korisno primeni.

Mag. Peter Gulič

Na Novom Beogradu Lenarčić je, zajedno sa M. Čankom, M.Mitićem i I.Petrovićem projektovao stambenu zgradu B-9, blok 21, koja je bila izgrađena u 1965. i na šestom Beogradskom trijenalu svetske arhitekture rangirana među 100 arhitektonskih ostvarenja, koja su obeležila 20. vek u Beogradu i smatra se ikonom modernizma u ovim krajevima.

Uroš Martinović, Milutin Glavički, Milosav Mitić, Leonid Lenarčić i Dušan Milenković,
Plan centralne zone Novog Beograda, 1960

Ljubaznošću G. Petara Guliča upoznati smo sa nekim aspektima Ljubljanskog perioda našeg dragog prijatelja i kolege, člana grupe „Beogradskih 5“, Arh. Leonida Lenarčića koji je prošle godine preminuo u Ljubljani. Sa tugom se opraštajući od njega,

u narednom tekstu prikazujemo njegove aktivnosti u Beogradskom periodu (1954–1968) koje ga čine značajnim faktorom u razvoju posleratne beogradske Moderne, a zbog čega je s pravom uvršćen i u sva tri izdanja Leksikona srpskih neimara. (M.Č.)

BEOGRADSKI PERIOD ARHITEKTE Mr. LEONIDA LENARČIČA

(1954–1968)

Tekst: Dr. Mihailo Čanak d.i.a.

Mladi dani

U veoma davna vremena, u sred nemačke okupacije septembra 1943. upisao sam se u prvi razred nekada prestižne gimnazije Kralja Aleksandra u Beogradu (sada bi to bio V razred osmoletke) i tada sam se prvi put upoznao sa kasnijim bliskim prijateljem i kolegom Leonidom–Leonom Lenarčićem. U stvari, pravo druženje je počelo tek negde od 1946. kada se rat završio i život kako–tako uslovno vratio u normalu. U to doba, Leon je sa roditeljima živeo na gornjem spratu jedne vile na Dedinju koju su delili sa susedima iz prizemlja. Već nakon prve posete njihovoj kući, bio sam zaprepasčen njegovom veštinom baratanja svime čega se dotakne, od izrade raznih sitnih predmeta do improvizovanog radio aparata (nije se čulo bog zna šta, ali se čulo). A onda me je odveo na svoje omiljeno mesto za meditaciju – na krovu, između dva dimnjaka gde smo grickali neki keks koji nam je ljubazno doturila njegova majka gospodja Ema. Kad mi je uzvratilo posetu, odveo sam ga na moj krov (gde se inače nikada nisam pentrao), sa koga smo sišli pomalo čadjavi, a keks smo dobili tek po silasku, jer mojoj majci ni kraj pameti nije padalo da je penje na tavan. Druženje se intenzivno nastavilo, iako se

gimnazija podelila na dve – dedinjsku (u kojoj je ostao Leon), i senjačku (kojoj sam pripadao ja), a onda je Leon negde 1947–1950. odjednom nestao iz mog vidokruga a da nisam znao ni kako ni zašto. Tek kasnije sam saznao da su zato postojala dva ubedljiva razloga i to:

– U to doba. običaj je bio da OZNA (UDBA) poziva većinu učenika na tzv. informativne razgovore i to iz čisto „pedagoških“ razloga. Bilo je to u fazonu: “Pričaj, šta je to bilo? Mi sve znamo, ali hoćemo da čujemo tebe”, “Ne interesujete Vi nas, vi ste klinici. Mi hoćemo da čujemo ko vas to kvari i nagovara!”, “Na šta pobogu?”, “Slušaj ti, mi hoćemo lepo, ali ako Ti nećeš, umemo mi i drugačije”, itd., itd, dok neko ne poklekne pa prihvati ulogu lokalnog „tastera“. Ja, na sreću. nisam poklekao, verujte mi na reč!

Na jednom od takvih “informativnih” razgovora, pokaže islednik meni neke debilne karikature i pita da li sam ih ja crtao. “Ni govora“, odgovorim,“ pa ja crtam tri puta bolje. Otkud vam uopšte ideja da bi ja mogao da napravim takvo sranje!?”, “Rekao nam LEON LENARČIČ!“. Eto ti ga sad! Ni u snu nisam sanjao da bi on mogao da ovako bezvezno apostrofira mene, ali svašta je moguće. Ništa mu nisam rekao, ali sam ga izbegavao, a i on mene, što mi je izgledalo sasvim normalno.

Negde mesec dana pre polaganja prijemnog ispita na arhitekturi, sretnem ja Leona na Adi Ciganliji pa ne mogavši više da se uzdržavam, upitam: “Dobro, leba ti, šta ti bi da me prošle godine onako cinkariš u policiji?”

“Ja tebe ?”, zaprepasti se on, “Pa oni su mi kazali da si Ti cinkario mene! Zato ja tebe odonda izbegavam.” Policijska igra je bila tako perfidna da su oni na taj način rasturali klinačka prijateljstva, usadjivali seme nepoverenja svakom u sve i lovili u mutnom, pa šta ispadne. Bilo je sasvim moguće da jedan drugom ne poverujemo i ostanemo odbojni za ceo život, ali nije bilo tako. Obojica smo ukapirali dvostruku igru, opet nastavili intenzivno da se družimo, upisali arhitekturu i

postali poslovni partneri. Takodje smo obojica shvatili da režimu koji se služi ovakvim štosovima nemamo načina da naudimo, ali da to definitivno nije naš režim!

Ako je prvi razlog našeg privremenog otudjenja bio psihološkog karaktera, drugi je bio, ako se tako može reći, prostorno-fizički. Lenarčiče su kao pse izbacili iz dedinjskog raja, (da bi im se u stan uselio šofer svemoćnog Aleksandra Rankovića), i oterali u mali jednosobni stančić tamo negde iza Novog groblja. Imajući u vidu da je Leonov otac, G.Alojz, čovek sa dva fakulteta (prava i filozofija), prethodno izbačen iz državne službe i primoran da porodicu izdržava davanjem časova engleskog jezika, nije čudo što se porodica u svakom pogledu osećala ugroženom i sve više čeznula za rodnom Ljubljanom gde su čak posedovali i jedan prazan plac u najlepšem delu grada – Rožnoj dolini. Iskreno žalim što Leonov otac nije dočekao kuću na ovoj lokaciji jer je umro tokom izgradnje. U svakom slučaju, Leonovo preseljenje u drugi deo grada, takodje je doprinelo našem privremenom udaljavanju.

Inače, Leonu i njegovoj porodici treba za zahvalim za stečeni afinitet prema baroknoj muzici. Kasnije, tokom studija, naši zajednički prijatelji i ja često smo odlazili kod porodice Lenarčič na gramofonske koncerte barokne muzike koje je programski majstorski osmišljavao Leonov otac G.Alojz, veliki poznavalac i šmeker. On nam je bukvalno otvarao čakre za ovu muziku uz odličan čaj od lipe sa struganom korom od pomorandže i najboljim keksom (u dve boje) koji se u to doba mogao dobiti.

1951, smo se obojica upisali na Arhitektonski fakultet u Beogradu a pored studija, glavna nam je bila briga kako da izbegnemo razne društvene i radne akcije koje je studentska organizacija istrajno pokušavala da nam natovari na vrat. Aktivista je bilo malo ali su bili grozno dosadni i agresivni, pa je trebalo smisliti nešto ubedljivo i efikasno što će ih obeshrabriti i učutkati. I smislili smo!

Negde pred kraj srednje škole, nekoliko nas iz Prve mešovite gimnazije koji smo se bavili crtanjem, oformimo likovnu sekciju škole i na nekoj amaterskoj izložbi pokupimo nekoliko nagrada. To dočuju ljudi iz OKUD (Omladinsko kulturno-umetničko društvo) „Ivo Lola Ribar“ pa nas pozovu da sekciju prebacimo kod njih obećavajući nam nevidjena letovanja i poznanstva sa lepoticama iz hora i folklora a mi, dabome, pristanemo, a ko ne bi? Ništa nas nisu lagali, bilo je i letovanja i lepotica a niko nas nije terao da ulazimo u partiju. Od nas se samo očekivalo da slikamo, izlažemo i dobijamo nagrade. Nakon upisa na fakultet, ja sve moje najbliže fakultetske prijatelje medju kojima je, razume se, bio i Leon, dovučem u „Lolu“, a onda smo od uticajnog rukovodstva društva isposlovali pismenu potvrdu da smo angažovani na poslovima od prioritnog značaja i da se oslobadjamo od društvenih aktivnosti na fakultetu. I tako, dok su oni leta gospodnjeg 1952. rmbačili na nekoj radnoj akciji, mi smo crtuckali u Dubrovniku, a onda se od napornog rada odmarali na „Lolinom“ letovanju u Ivanjici. I tako sve do kraja studija. Tom priikom se ispostavilo da je Leon odličan crtač što je kasnije pred kraj studija još više potvrdio radovima u linorezu u ateljeu Prof. Piva Karamatijevića.

Likovna sekcija OKUD „Ivo Lola Ribar“ na stručnoj ekskurziji (gluvarenju) u Dubrovniku 1952. Leonid Lenarčič u donjem redu, prvi s desna.

Studentski rani radovi 1954–57

Početak IV godine studija, svima nam je bilo jasno da se među nama krije jedan vanserijski talenat po imenu Milosav–Miša Mitić. Nakon što je dobio I nagradu na konkursu za zdravstvene stanice u BiH, Leon Lenarčić, Ivan Petrović i ja rešimo da se udružimo i takodje oprobamo sreću na konkursima pod geslom „Jači je Milojica, ali nas je trojica!“. Na sledećem konkursu za zdravstvene stanice u Hrvatskoj Miša očekivano dobije IV nagradu, a mi neočekivano V–tu (konkurencija je bila velika) pa nas Miša zapazi i tu se sprijateljimo. Na sledećem konkursu za Trg palih boraca u Čačku pridružili su nam se Ivan Simović i Miša koji nam je pred kraj nesebično pomogao grafičkom prezentacijom. Na opšte iznenađenje, dobili smo treću nagradu iza renomiranih Mihajla Mitrovića i Zorana Petrovića i to je praktično bio momenat formiranja kasnije grupe “Beogradskih 5”. Miša nam se od tada pridružio. rekao bih pre svega radi druženja, a kasnije smo to druženje i zacementirali masovnim unakrsnim kumovanjem. Jedino nam uz sav trud nije uspelo da u bračne vode uvedemo i Leona. Da li nije uspeo da naleti na pravu, da li je izbegavao da se vezuje za sredinu u kojoj, znao je, neće još dugo ostati, Bog će ga znati! Niti je pričao o tome niti smo ga mi pitali...

Urbanistički konkurs za rešenje Trga palih boraca u Čačku, III Nagrada. Autori: Leonid Lenarčić, Milosav Mitić, Ivan Petrović, Ivan Simović i Mihailo Čanak, Beograd, 1954j

Tokom 1954–57, paralelno sa studiranjem, učestvovali smo na velikom broju konkursa koji su se uglavnom završavali sa otkupima ali o tome nismo vodili neku evidenciju tako da trenutno ne mogu da se setim nijednog. Radili smo ih brzo i rutinerski u ateljeu Prof. Uroša Martinovića koji nam je pružio gostoprimstvo i prijateljski pratio naš rad. Iako smo se tek uigravali, bio je očigledno da se međusobno veoma razlikujemo i da naša izuzetna kohezija više bazira na čvrstom prijateljstvu nego na nekom konceptualnom zajedništvu. Rešenja, koja su uglavnom bila kompromisna, bila su uvek korektna (što nam je obezbeđivalo otkupe) ali ne i dovoljno koherentna i upečatljiva da bi nas digla na nivo nagrada. U ovom kreativnom zverinjaku Leon se isticao hladnom glavom, maksimalnom racionalnošću i jasnom logikom. Izbegavao je komplikovana, nedorečena i usiljena rešenja, a svaku stvar je brusio do savršenstva.

Profesionalni opus 1957–1968

Makoliko ishitren i površan, zajednički rad na konkursima tokom studija nam je ipak bio od velike koristi iz sledećih razloga:

- upoznali smo se u praksi sa procesom projektovanja i mnogim njegovim tajnama,
- naučili smo se timskom radu i saradnji,
- kroz saradnju pomogli smo jedni drugima u formiranju ličnih profesionalnih profila,
- mada skromni, prihod od konkursa su nam znatno redukoval troškove studiranja, itd.

Diplomirali smo svi 1957. (sem Miše Mitića koji je to obavio 1960), pa su se Leon i Miša zaposlili u uglednom birou Arhitekta Trišića na Terazijama, gde su ostali do 1959. U tom periodu, Leon je projektovao i realizovao stambeni soliter P+15 u ul. Jaše Prodanovića 31 u Beogradu. Možda ovaj objekat u najvećoj meri ilustruje Leonove međusobno uspešno protkane purističke, neobrutalističke i minimalističke tendencije. Noseće strukture su armirano–betonske, a parapeti od nemalterisanih ljubičastih šljako–blokova, za čija se štetna zdravstvena svojstva tek mnogo kasnije saznalo. To je bilo doba u kome su u

trendu bile razne šarene malterske površine (kao neki daleki odjek Le Corbusier-ove marsejske zgrade) pa je ovakva stroga, moglo bi se reći kartuzijanska arhitektura delovala po malo šokantno, ali su se svi brzo na nju navikli. Zbog svoje jednostavnosti i nenametljivosti, zgrada je brzo zaboravljena, i tek danas pod navalom arhitektonskog prostakluka i kiča, ona ponovo iskače u prvi plan kao primer jedne poštene arhitekture čiji moto „Malo je mnogo!“ nije samo trivijalna parola već iskreni „raison d’etre“.

L.Lenarčić: Stambeni soliter u ul Jaše Prodanovića 31 u Beogradu, 1959

Nakon diplomiranja, već je daleko lakše rekonstrusati Leonove aktivnosti koje su se u potpunosti odvijale u okviru grupe Beogradskih 5. Posle još nekoliko, relativno beznačajnih otkupa na konkursima, 1958, na konkursu za kragujevačko stambeno naselje Lepenica bezobrazno smo provalili uslove i umesto objekata P+4 uveli pet solitera visine P+12 i time, u malome, reafirmisali neke Le Corbusier-ove ideje o slobodnim prostorima. Dobili smo nagradu van konkurencije a rešenje bi bilo i realizovano, da se u igru ni-

L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović i M.Čanak: Konkurs za stambeno naselje Lepenica, Kragujevac, 1958, Nagrada van konkurencije

su upetljale neke infernalne lokalne sile koje su realizaciju uputile u nekom drugom smeru.

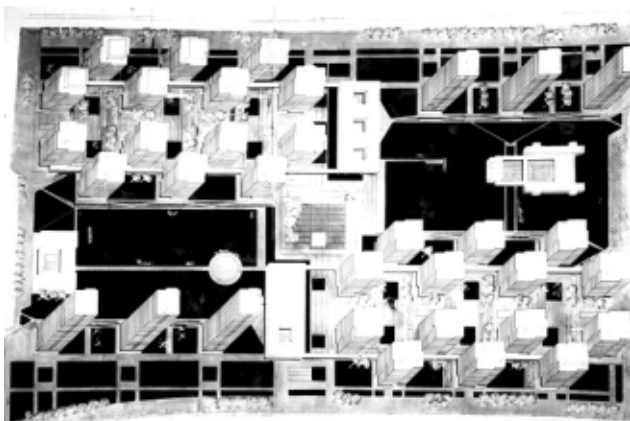
Sledeće 1959, na konkursu za arhitektonsko-urbanističko rešenje kompleksa autotrasportnog preduzeća „Autovojvodina“ nastupili smo u punom sastavu i dobili jednu od 4 prve nagrade s tim što nam je realizacija opet nekako iskliznula iz ruku, jer nismo imali obezbedjenu pozadinu i podršku lokalnih političkih struktura.

L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, I.Simović i M.Čanak: Konkurs za arhitektonsko-urbanističko rešenje kompleksa autotrasportnog preduzeća „Autovojvodina“, Novi Sad 1959, I nagrada

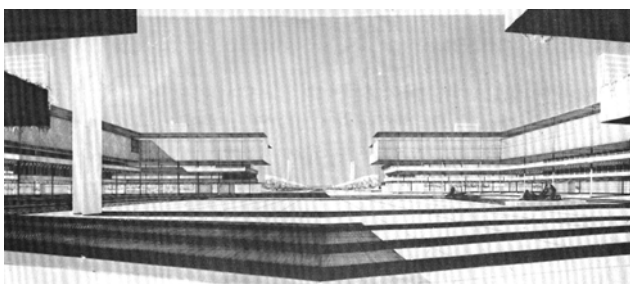
Te iste 1959. godine, Ivan Simović dobije stipendiju za Englesku, a mi ostali udjemo u jedan zaista veliki poduhvat: konkurs za urbanističko rešenje centralne zone Novog Beograda, sa detaljnim arhitektonsko-urbanističkim rešenjem Bloka 21. Konkurs je organi-

zovala i finansirala Armija, tako da nije bilo mesta za marifetluke pa se lobisti nisu ni pojavili. Prva nagrada nije dodeljena, a dve druge povišene podelimo mi i nešto starija, privremena grupa Glavički, Milenković, Lukić i još neko, sad sam zaboravio ko to beše.

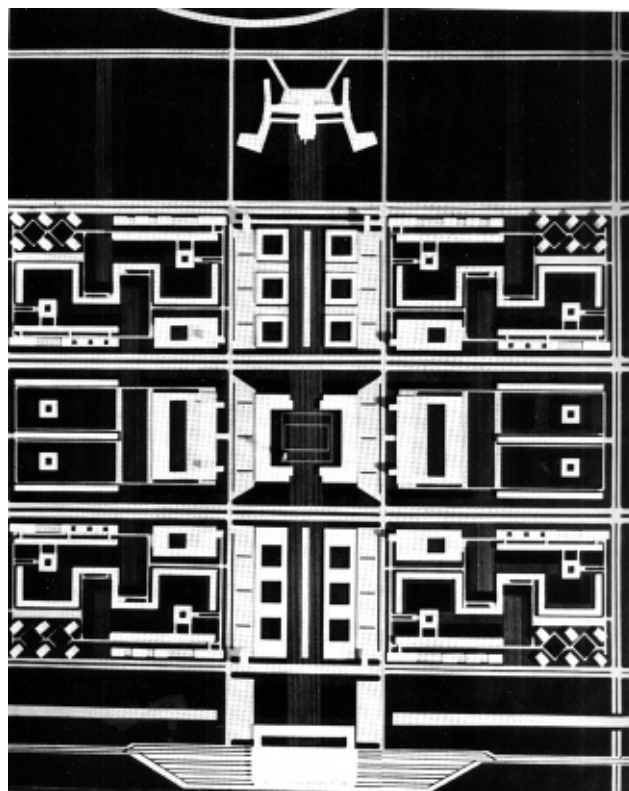
L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Konkurs za arhitektonsko-urbanističko rešenje centralne zone Novog Beograda, Aksonometrija Bloka 21. II povišena nagrada, Beograd 1959

Urbanističko rešenje Centralne zone Novog Beograda je kasnije razradjeno u Urbanističkom zavodu grada Beograda i na njemu je radio tim kombinovan od članova ove dve grupe s tim što je koordinator nametnut odozgo. Za koordinatora je dekretom postavljen Prof. Uroš Martinović, a iz naše ekipe su bili Leon Lenarčić i Miša Mitić, pošto je Ivan Petrović dobio američku stipendiju, a ja, bez mnogo entuzijazma, otaljavao svoj vojni rok.

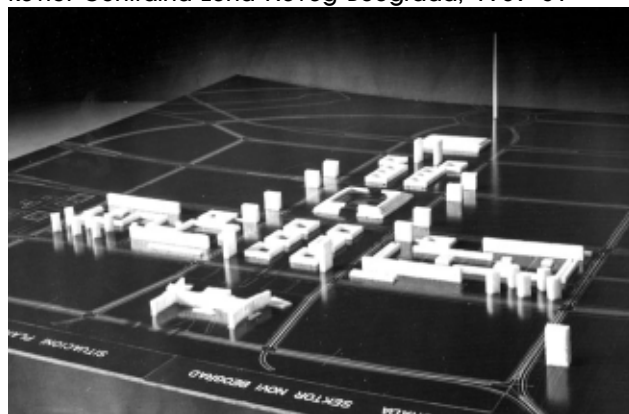

M.Glavički, L.Lenarčić, U.Martinović, M.Mitić, i D.Milenković, Centralni trg u Centralnoj zoni Novog Beograda predviđen na mestu današnje "Beogradske arene". Beograd 1959-61. I dalje mislim da je na ovom mestu jedan dobar trg primereniji od centralnog objekta ma kakav bio.

Nisam prisustvovao radu na ovom projektu, ali sam čuo da je u pojedinim slučajevima inače tihi i dobroćudni Leon, itekako umeo

M.Glavički, L.Lenarčić, U.Martinović, M.Mitić i D.Milenković: Centralna zona Novog Beograda, 1959-61

M.Glavički, L.Lenarčić, U.Martinović, M.Mitić i D.Milenković: maketa dela Centralne zone Novog Beograda, levo blok 21, 1959-61

da pokaže zube. Izgleda da je koordinator pokušao da preuzme ulogu koja je izlazila iz okvira statusa „primus inter pares“, pa ga je Leon (dosta bučno), uz svesrdnu Mišinu pomoć, postavio na svoje mesto. Sve se konačno dobro završilo i plan je uspešno završen. Maketu centralne zone je obišao i pokojni predsednik Tito u pratnji svih svojih satrapa, dočeku je prisustvovao i koordinator (bez ostalih članova tima), ali je sledeća faza, projektovanje stambenih i pratećih objekata prešla u Institut za ispitivanje materijala Srbije

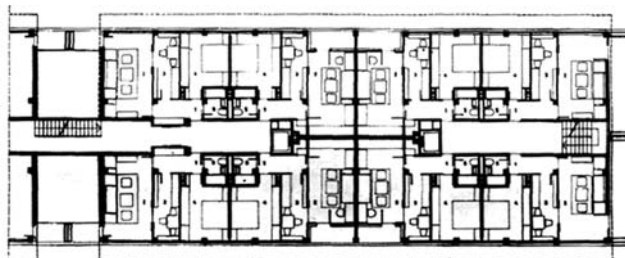
gde se u međuvremenu sredinom 1960. na okupu našla cela naša ekipa. Investitor je bila Gradjevinska direkcija SSNO (Savezni sekretarijat narodne odbrane) na čelu sa Generalom Kalezićem koji je nakon dileme da li sme da se još neafirmisanim klincima poveri tako veliki projektantski zalogaj (2500 stanova) odlučio da nama poveri 60% posla, odnosno 1500 stanova, a uglednom duetu B.Ignjatović i L.Kabiljo (koji su inače, na konkursu dobili otkup) 40% ili 1000 stanova i tako je počeo najznačajniji posao u našoj dotadašnjoj karijeri. Radilo se u stvari samo o dva objekta, ali do tada veoma velikih dimenzija: objektu A7(P+4+Pt) sa 900 stanova i objektu B9(P+10+Pt) sa 600 stanova. Istina, dobili smo još dve škole i dva obdaništa, centar mesne zajednice i dom za samce visine P+24, ali smo od svega toga izveli samo po jedna školu i obdanište.

Poseban izazov predstavljao je objekat B9 gde je problem bio kako izbeći monotoniju kod zgrade dužine preko 200 m, a istovremeno uklopiti se u propozicije montažnog skeletnog sistema IMS. Mislim da je u ovom trenutku presudnu ulogu odigrao Leonov smisao za jednostavnost i racionalost koji nas je usmerio na neku vrstu obnove rane Moderne 20-ih godina, ovekovečene u naselju Weissenhofsiedlung kod Stutgarta. Kao danas se sećam jednog prepodneva kada smo u roku od pola sata u zajedničkom razgovoru problem razrešili smenjiva-

L.L.enarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Objekat B9 u Bloku 29 na Novom Beogradu, 1960–65

njem kontinualnih i diskontinualnih horizontala, nakon čega je dalja razrada bila čisto rutinska stvar.

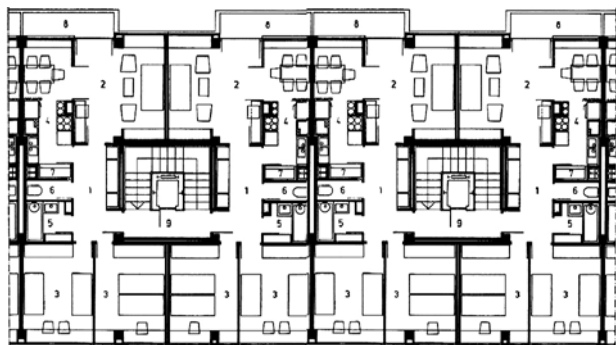
L.L.enarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Osnova objekta B9 u Bloku 29 na Novom Beogradu, 1960–65

Kod objekta A7 (zbog specifičnog gabarita nazvanog „meander“) postavljalo se pitanje da li da se očuva celovitost gabarita ili da se zgrada podeli na više razdvojenih objekata. Prevagla je celovitost, delom zbog krajnje jednostavnosti i kontinuiteta horizontala, a možda delom i zbog mladalačke želje da dobijemo najdužu zgradu u bivšoj Jugoslaviji dugačku preko 1km. Ovaj rekord, koliko mi je poznato ni do danas nije nadmašen, ali nas nije ni proslavio (zaboravili smo da angažujemo Ginisa), objekat je ostao u senci objekta B9.

L.L.enarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Obekat A.7 (Meander) u Bloku 21 na Novom Beogradu, 1960–65

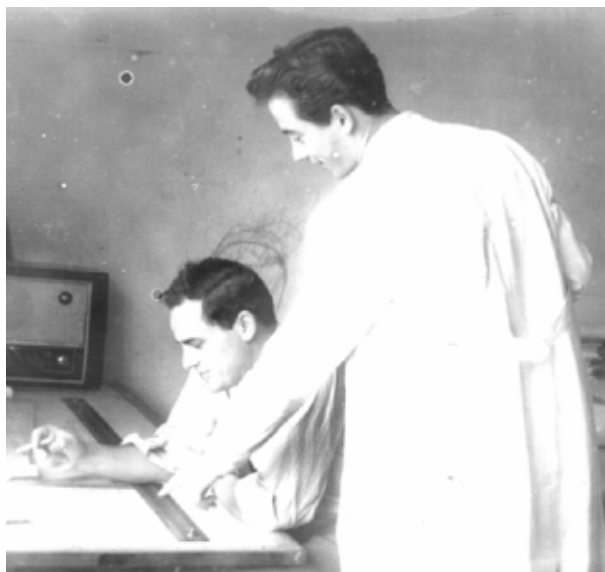
Objekti A.7 i B.9 su bili veoma dobro prihvaćeni u javnosti, pa smo shodno tome predloženi i za prestižnu Oktobarsku nagradu. Međutim, to je za tadašnje vlasti već bilo malo previše. Oni su imali svoje ljubimce, pa

L.L.enarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Objekat A7 u Bloku 29 na Novom Beogradu, 1960–65

je tadašnji svemoćni gradonačelnik Branko Pešić prosto izdiktirao članovima komisije ime onoga koji treba da dobije nagradu, a oni su ga (gle, čuda!) bespogovorno poslušali i to je kod Leona, a bogme i kod nas ostalih potvrdilo slutnju da živimo u nekom svetu koji, definitivno, nije naš...

I tako se kod nekih u našoj grupi, pa i kod Leona sve više ukorenjivala ideja da negde treba otići a to negde bio je London. Dva Ivana (Petrović i Simović) su otišli još 1962, dok je Leon još završavao projekte za Blok 21 i konačno napustio Beograd tek neke 1968. godine. Medjutim, sredinom 1962. dobili smo priliku da minimalističke ideje iz Bloka 21 u daleko skromnijem vidu repliciramo u naseljima Liman 1 i Liman 2 u Novom Sadu i mi smo prihvatili iako smo bili svesni da će tražena dalja uprošćavanja u velikoj

Miša Mitić (levo sedi) i Leon Lenarčić (desno stoji) prilikom rada na razradi Centralne zone Novog Beograda 1960.

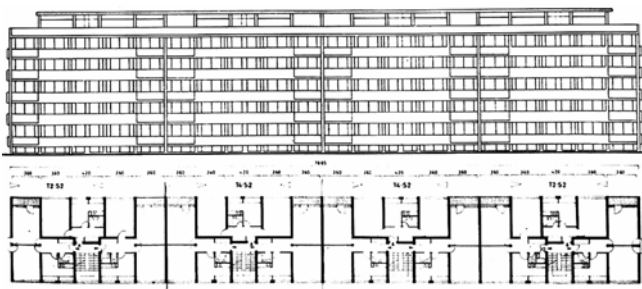
meri ugroziti i razvodniti atraktivnost i originalnost prvobitne ideje. Objekti su korektno realizovani, veoma su dobro primljeni kako od investitora tako i od javnosti, ali tu nije bilo ničeg novog, kreativni proces je prešao u rutinu.

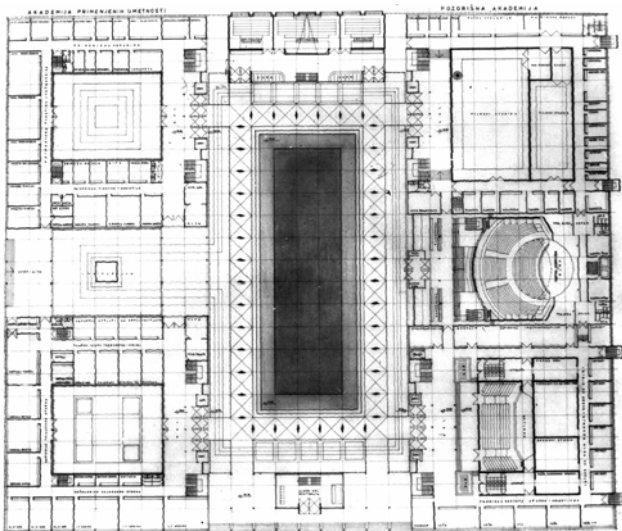
L.L.enarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Stambeni objekti u naselju Liman 2 u Novom Sadu, 1962–65

Tokom rada u Institutu IMS skoro celo vreme smo, paralelno sa redovnim poslovima, sa promenljivim uspehom i dalje radili na konkursima. Jedan od uspešnih je bio konkurs za tipske kolektivne stambene zgrade koji je organizovao Zavod za unapredjenje komunalnih delatnosti iz Beograda na kome smo dobili I, II i III nagradu. Dogovorili smo se da Leon, Iva Petrović i ja vodimo po jedan pro-

jekat a da se Miša Mitić angažuje na oblikovanju sva tri objekta, Ovde prikazujemo objekat koji je vodio Leon a koji je dobio II nagradu,

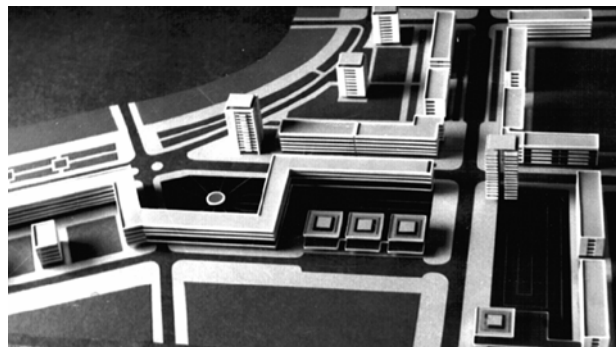
L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Konkurs za tipске kolektivne stambene zgrade ZUKD, Koordinator: L.Lenarčić, II nagrada, Zavod za unapredjenje komunalnih delatnosti, Beograd 1962–65,

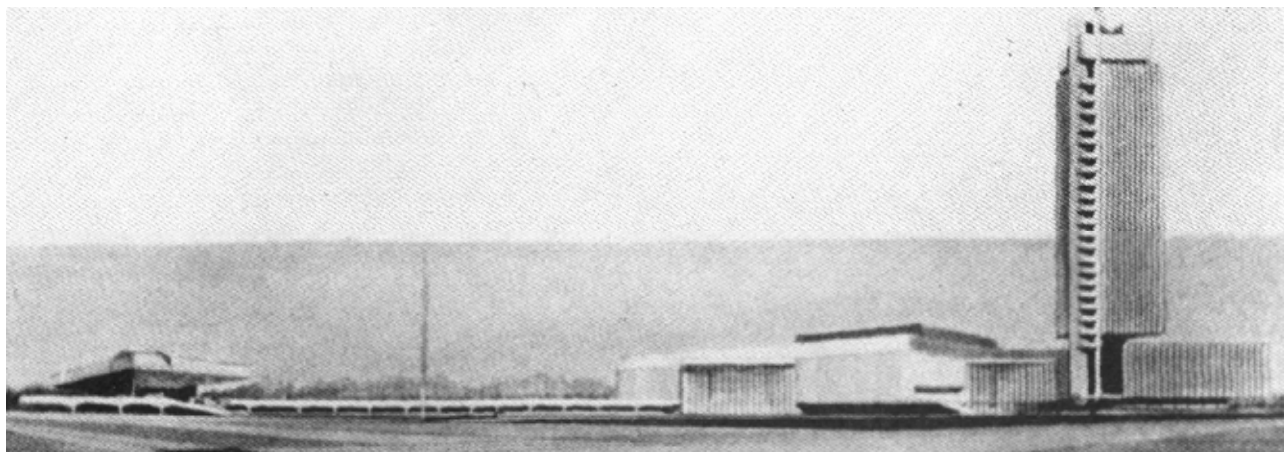
L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak: Konkurs za kompleks umetničkih akademija, Beograd, 1962, otkup.

Kod konkursa za zgrade umetničkih akademija u Beogradu (1962), nasuprot tada dominantnim idejama o razbijanju primarnih masa na razigrane gabarite (kao zakašnela reakcija na ranije monumentalne socrealističke tvorevine), sve četiri akademije smo smestili u jedan pravougaoni gabarit sa centralnim atrijumom. Mislim da bi nam braća Krier, da su bila u žiriu, dala neku od najviših nagrada, ali njih, na žalost nije bilo, pa smo još jednom morali da se zadovoljimo sa otkupom. Sećam se da je ova sažeta i puritanska šema veoma odgovarala Leonu, a činjenica je da je odudarala od svih ostalih rešenja.

Konkurs za urbanističko rešenje stambeno-poslovnog kompleksa u Prijedoru (1964) bilo je čisto, jednostavno i bezrizično. Radjeno je u redukovanom sastavu, pošto su I.Petrović i I.Simović već napustili zemlju.

L.Lenarčić, M.Mitić, M.Čanak: Konkurs za urbanističko rešenje stambeno-poslovnog kompleksa u Prijedoru, 1964, otkup

Konkurs za zgradu radiotelevizije u Beogradu 1961, otkup (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, I.Simović, M.Čanak). Na kuli je vidljiv uticaj F.L.Wrighta. Iako je bio superioran u odnosu na većinu nagradjenih radova, rad je, po ustaljenoj praksi za značajnije objekte, bio srozan na nivo otkupa.

Zanimljiva je priča o konkursu za centralni trg sa robnom kućom u Velenju (1964), koji je radjen nakon odlaska Petrovića i Simovića. Pošto smo konstatovali da nam nije poznato da je ikada bilo ko iz Beograda dobio bilo kakvu nagradu ili otkup u Sloveniji, Leonov otac G. Alojz preveo je sve tekstove i natpise u konkursnom radu na slovenački jezik a rad smo poslali iz Osijeka (!). Dobili smo otkup, i kasnije čuli da su članovi žirija bili „veoma iznenadjeni“ kada su saznali da je rad iz Beograda.

L.Lenarčić, M.Mitić, M.Čanak: Konkurs za centralni trg u Velenju sa idejnim rešenjem robne kuće, 1964, otkup

Poslednji naš zajednički rad bio je konkurs za stambeni kompleks na Bulevaru Revolucije u Beogradu, koji smo zbog Leonovog pakovanja radili na brzinu i dobili samo otkup. Ovo je bio jedan od prvih konkursa gde je primenjen princip: profesori u žiriju – profesori dobitnici. Medjutim, nismo mnogo o tome razmišljali. Vreme rastanka se približilo, Leon je otputovao u Englesku, grupa se definitivno raspala i ništa više nije bilo kao pre...

L.Lenarčić, M.Mitić, M.Čanak: Konkurs stambenog kompleksa na Bulevaru revolucije u Beogradu. Osnova kule. 1964, otkup.

Na pitanje zašto je u svom kasnijem periodu grupa Beogradskih pet bila manje uspešna nego nekoliko godina ranije, odgovori mogu biti sledeći:

- tokom sazrevanja sve su više dolazile do izražaja konceptualne razlike izmedju članova grupe – Leon i ja smo naginjali ka funkcionalističkom minimalizmu, a Miša Mitić i Ivan Simović ka ekspresionizmu. Kod zajedničkog rada to je vodilo ili do malokrvnih kompromisnih rešenja, ili bi neko morao da popušta što tom nekom razume se, nije prijalo.
- predstojeći i unapred predvidivi raspad grupe svakako je umanjivao efikasnost i motivisanost članova grupe.

A što se tiče traga koji je Leon ostavio tokom svog beogradskog perioda mogli bismo reći:

- bio je odlučan zagovornik timskog rada afirmišući ideje koje će tek mnogo kasnije biti shvaćene i prihvaćene,
- bio je logičan i racionalan, što ga je neminovno vodilo ka nekoj vrsti neuobičajeno čistog funkcionalističkog minimalizma, bez pauperističkih primesa,
- bio je istovremeno mislilac, projektant i praktičar; analitičar i sintetičar; na gradilištu, u birou, svuda je bio kao kod kuće,
- za sobom je ostavio oko 3000 projektovanih i izvedenih stanova, desetak nagrada, tridesetak otkupa,
- bio je bolesno pošten, vredan i predan poslu; na svaku nepravdu oštro je reagovao bez obzira na posledice,
- bio je veran, diskretan i pouzdan prijatelj onima koji su imali sreću da zasluže njegovo poverenje,
- bio je beskrajno odan roditeljima; smrt oca je veoma teško podneo, a majku je lično negovao do njene najdublje starosti. Možda je i to bio jedan od razloga što nije zasnovao svoju porodicu,

Leon je 1968 definitivno otišao u Englesku i o njegovom daljem životu i radu veoma malo znamo. Desetak godina kasnije, nakon njegovog povratka u Ljubljanu bio je angažovan na Urbanističkom planu stambenog kompleksa Potamišje u Pančevu i tada smo se opet više puta sreli u Beogradu, a onda

se i ta veza ugasila i kontakti su se sveli na redovne izmene novogodišnjih čestitki.

Natuknice o Londonu i Ljubljani

Iz oskudnih informacija poznato nam je samo da je Leon u Londonu završio postdiplomske studije na veoma prestižnoj AA školi (Architectural Association School of Architecture) u Londonu, a zaposlio se u gradskoj upravi GLC (Greater London Council). Čujemo da je bio veoma zadovoljan ljudima, sredinom i poslovima na kojima je radio, ali da je pod pritiskom majke (koja nije podnosila život u Engleskoj) bio prinudjen da sve ostavi i vrati se u Ljubljanu. U Ljubljani se zaposlio u Urbanističkom inštitutu Slovenije a kasnije je radio i kao ekspert Ministarstva za zaštitu životne sredine na više istraživačkih zadataka vezanih za vizuelne aspekte prostornog planiranja i saobraćaja, kriterijume prostornog planiranja itd. Studije su mu bile na vrhunskom nivou, ali je zbog svoje skromnosti ostajao u senci što još jednom svedoči o neophodnosti samoreklamiranja. Da je bio prodorniji, da je imao moćne zaštitnike, da je imao laktove, i reč bi mu se dalje čula. Na žalost, bio je suviše dostojanstven i diskretan tako da je javnost bio manje poznat nego što je svojim rezultatima i kvalitetima zasluživao.

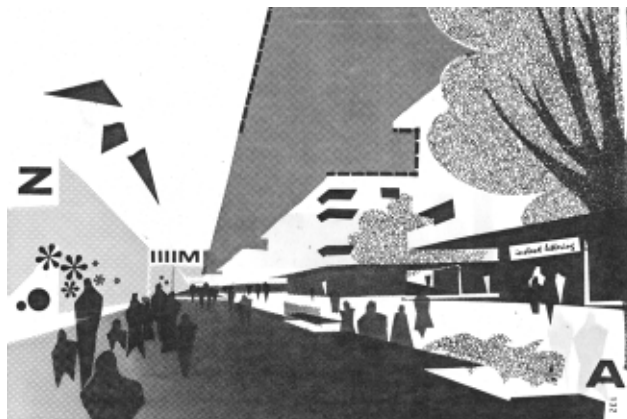
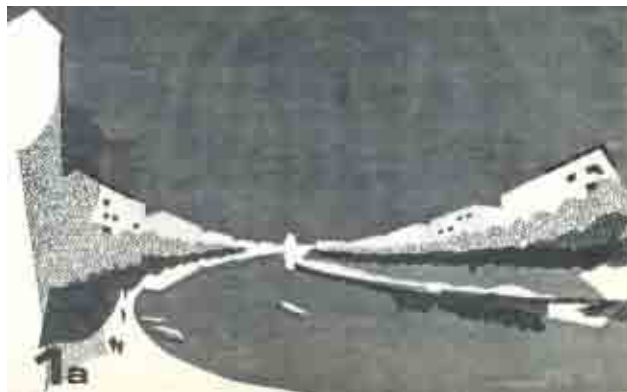
Leon Lenarčič kao grafičar

Još manje je poznato da je Leon bio i izvrstan grafičar. Evo jednog njegovog linoreza iz davne 1956 godine.

Leonid Lenarčič: Amfora, 1956, linorez

Prilikom rada na urbanističkom planu kompleksa Potamišje u Pančevu, Leon je uradio i manji broj izvrsnih ambijentalnih kolaža koji imaju i likovnu vrednost. Evo nekih od njih:

* * *

Pregled Leonovih beogradskih realizacija sa izuzetkom stambene kule u ul. J.Prodanovića identičan je pregledu radova grupe „Beogradskih 5“ (vidi: ARD review 33/05, s.20–29), dok radovi iz Ljubljanskog perioda tek čekaju na katalogizaciju a mi ćemo neke od njih rado i objaviti ako nam budu dostupni.

In memoriam

ZORANA LUKOVIĆ, Dipl.ing.arh. (1932–2012)

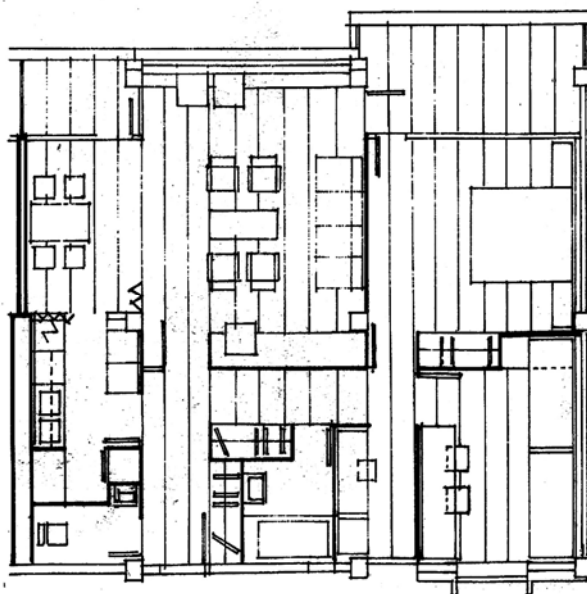
Neočekivani odlazak arhitekta Zorane Luković zaprepastio nas je i iskreno rastužio. Saradivali smo nekih 25 godina u Institutu za ispitivanje materijala Srbije, a 1970. bila je i jedan od osnivača Centra za stanovanje IMS u kome smo zajedno ostali sve do njegovog gašenja 1986. god.

Pre osnivanja Centra za stanovanje, u Institutu smo u periodu 1960–65 zajedno radili na razradi projekata stambenih objekata A7(P+4) i B9(P+10) u Bloku 21 na Novom Beogradu, gde smo svi, koliko nas je bilo, pekli i (uglavnom) ispekli zanat. To uopšte nije bilo lako jer nam je to bio prvi veliki posao, pri čemu smo morali sami i bez ičije pomoći da savladujemo sve tajne zanata uz ono malo znanja što smo stekli na fakultetu. Sticajem okolnosti, nismo imali nikakav pripravnčki staž, u duboku vodu smo odmah ušli do guše i sami proplivali! Nije bilo izbora, morali smo...

Iako smo uvek bili lojalni firmi u kojoj smo radili, mi arhitekti smo, imajući u vidu izrazitu dominaciju gradjevinaca u kući, Institut uvek doživljavali kao nama nenaklonjenu teritoriju u kojoj možemo opstati samo ako se čvrsto držimo zajedno i permanentno borimo za svoj opstanak i integritet. Zorana, koja je uvek bila zagovornik timskog rada, zdušno je podržavala ovu ideju nasuprot pojedinačnim tendencijama zatvaranja u male grupice i zatvaranja očiju pred problemima,

koje bi trebalo da razreši tamo neko drugi. Tako je povezivanjem dve grupe arhitekata jednomišljenika došlo do formiranja pomenutog OOUR-a Centra za stanovanje. Zorana je bila u projektantskoj grupi koju su predvodili arhitekti Branislav Karadžić i Božidar Janković pri čemu je bila ili član šireg tima ili samostalni projektant. Neće biti samo puka kurtoazija ako kažemo da je bila odličan projektant, savestan saradnik, veran prijatelj, dobra i poštena osoba, jer je ona bila sve to i još mnogo više. Prosto, Centar za stanovanje nije mogao da se zamisli bez nje.

Svi mi iz Centra za stanovanje nismo bili samo profesionalni saradnici već i dugogodišnji prijatelji, tako da smo ideju samoupravljanja shvatali veoma ozbiljno i Centar posmatrali kao našu zajedničku kuću. Bilo je i oprečnih stavova po pojedinim pitanjima koja su rešavana nekad mirno, a nekad i bučno pa i dramatično. Ne može se poreći da je Zorana bila rečita i da joj se glas na daleko čuo, ali tu nikada nije bilo zle krvi. Bile su to papirnate vatre koje su se brzo rasplamsavale i još brže gasile, a prijateljstvo je ostajalo i trajalo. Međutim, ta dinamika nije uticala na naš profesionalan rad. Radili smo mnogo, brzo i savesno, a Zorana je bila

Vera Živić-Hadžić i Zorana Luković: Osnova 3-sobnog stana u stambenoj zgradi u naselju „Sajmište“, Niš

od onih koji sagorevaju na poslu. U to doba se sve radilo ručno, a njeni crteži su bili kompjuterski precizni pa je bila veoma cenjena u svakom projektantskom timu. Njeno požrtvovanje i odanost poslu i najbližim prijateljima je bilo fabulozno. Njena srdačna spremnost da bude od pomoći svima oko sebe je išla dotle, da su je iz nežnosti prozvali "Majkicom".

Kada je imala priliku da samostalno projektuje, Zorana je pokazivala da za nju projektovanje stanova nema tajni. Trosobni stan u stambenoj višespratnici u Nišu čiju osnovu prikazujemo, koji je star oko 35 godina, a koji je projektovala zajedno sa Arh. Verom Živić-Hadžić i danas je aktuelan i superioran u odnosu na većinu sadašnjih novoprojektovanih stanova.

I pored intenzivnog angažovanja na poslu Zorana je bila duboko privržena porodici, suprugu Slobodanu, pravniku i sinu Savi. Po odlasku u penziju nije se više bavila profesijom, već se posvetila dvema divnim unukama koje smo, na žalost, imali priliku da vidimo tek na dan njenog ispraćaja.

Od vremena našeg zajedničkog rada prošlo je više od 30 godina i svi, nekada šaroliki i dinamični detalji sada polako blede i stapaju se u neko uopšteno, po malo zamučeno, ali prijatno sećanje. Bezbrojne priče i anegdote iz tog doba se zaboravljaju ili više nisu interesantne pa ni podobne za prepričavanje. Ostaje nam samo draga uspomena na jednu neponovljivu i originalnu ličnost, dobru i požrtvovanu, odanu i nesebičnu, vrednu i energičnu, vrsnu profesionalku i vernog prijatelja. Tu uspomenu, kao neku posebnu dragocenost, čuvaćemo do kraja naših zemaljskih života.

(M.Č.)

Kod nas je! I zaslužila je!

Vera Živić-Hadžić, Zorana Luković: Stambena zgrada u naselju "Sajmište", Niš

Realizacije:

Autor:

- Živić-Hadžić, V., Luković, Z.: Stambena zgrada u naselju „Sajmište“. Niš 1974
- Živić-Hadžić, V., Luković, Z., Karadžić, B.: Stambene zgrade u naselju „Solinska cesta“, Tuzla 1970–74
- Luković, Z., Čanak, M.: Usporedna analiza funkcionalnih mogućnosti skeletnih sistema i sistema sa poprečnim nosećim zidovima, Centar za stanovanje IMS, Beograd 1978
- Luković, Z. i drugi: Tipovi porodičnih stambenih zgrada za područje Kopaonika, 1984
- Živić-Hadžić, V., Luković, Z.: Adaptacija stambenog potkrovlja u ul. K.Glavinića, Beograd, 1986

Član šireg projektnog tima:

- Stambeni i prateći objekti u Bloku 21 na Novom Beogradu, 1961–63
- Stambeni i prateći objekti u Bloku 22 na Novom Beogradu, 1969–72
- Stambeno naselje "Alipašino polje", Sarajevo
- Stambeno naselje "Paša bunar", Tuzla
- Stambeno naselje "Kijevo-Kneževac". Beograd
- Stambeno naselje "Banja Luka", Kragujevac

Otkupi na konkursima:

- Stambeni blok 29, Novi Beograd
- Stambeno naselje "Kijevo-Kneževac", Beograd,

In memoriam

Prof. SINIŠA VUKOVIĆ

Slikar i arhitekta (1932–2011)

Poznati srpski slikar, arhitekta i likovni kritičar, jedan od osnivača "Mediale", Siniša Vuković preminuo je krajem 2011, u Beogradu, posle kraće i teške bolesti u 79. godini života. Vuković je rođen 1932. god. u Kumanovu. Arhitektonski fakultet u Beogradu je završio 1957.

godine, a pedagošku karijeru nastavio je na Fakultetu primenjenih umetnosti u Beogradu. Slikarstvom se bavio od 1952. godine. Pedesetih godina prošlog veka, zajedno sa Leonidom Šejkom i Mirom Glavurčićem osnovao je umetničku asocijaciju "Mediala", koja je privukla velikane srpskog slikarstva, ali i umetnike iz sveta filma i literature.

Svoje slike prvi put je izlagao marta 1953. godine, zajedno sa Šejkom, Miodragom Đurićem Dadom i Urošem Toškovićem u Galeriji Doma omladine u Beogradu. Afirmativne kritike o toj izložbi objavili su Jovan Ćirilov i Jovan Hristić u časopisu Mlada kultura. Priredio je ukupno 18 samostalnih izložbi, a prvu je priredio u Galeriji "Grafički kolektiv" u Beogradu. Izlagao je na mnogim kolektivnim izložbama, u zemlji i inostranstvu, kao što su Oktobarski salon, Trijenale jugoslovenske umetnosti, izložbe Lade, ULUS-a i više umetničkih kolonija. Takođe je izlagao na svim izložbama grupe "Mediala", koju je činilo 12 stalnih članova: slikari Leonid Trofimovič Šejka, Siniša Vuković, Miodrag Đurić Dado, Uroš Tošković, Kosta Bradić, Olja Ivanjicki, Miro Glavurčić, Svetozar Samurović, Milovan Vidak, Ljuba Popović, Vladimir Veličković i Milić Stanković (Milić od Mačve). Teorijske osnove "Mediale" postavili su Vuković, Šejka i Glavurčić. O načelima "Mediale", vrednostima i značenjima koje ima, Vuković je godinama pisao i objavljivao

Siniša Vuković: Žena u enterijeru

veliki broj tekstova u mnogim listovima i časopisima (Vidici, Politika, Umetnost, NIN, Gradac, Mozaik...). Kao stalni likovni kritičar NIN-a od 1966. do 1971. godine objavio je veliki broj kritika o umetnicima koji su izlagali u beogradskim galerijama u tom periodu.

Narodnom muzeju u Beogradu napravio je legat poklonivši 35 svojih slika. Bio je član ULUS-a, ULUPUDS-a, Lade i Međunarodnog udruženja umetničkih kritičara i redovni profesor Fakulteta primenjenih umetnosti. Poslednju izložbu priredio je u zemunskoj Galeriji "101" 2007. godine. Naredne godine, objavio je zbirku svojih likovnih kritika objavljenih u NIN-u i Politici, a u štampi se nalazi njegova knjiga Oko Mediale, koja bi trebalo da iznese na videlo istinu o "Mediali".

(Zapis iz dnevne štampe)

Izdavač: ARD Centar za unapredjenje arhitektonskog projektovanja i istraživanja, Beograd, Zmaj Ognjenog Vuka 4.

Tel.: 011/36.91.787

E-Mail: canak.mih@sbb.rs

Urednik: Dr. Mihailo Čanak, d.i.a.

Ovaj broj je umnožen u 150 primeraka i distribuirao se besplatno svim bivšim polaznicima našeg Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i prijateljima Centra.

Beograd, februar 2012